

คุณค่าของพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ

: ศึกษากรณีเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

VALUE OF THE CEREMONY IN ABHIDHAMMATTASANGAHA RECITATION

: A CASE STUDY OF MUANG DISTRICT AREA,

NONGBUALAMPHU PROVINCE

พระครูอุดมพัฒนคุณ (เพ็ญ สุเมโธ / มุงคุณ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

คุณค่าของพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ
: ศึกษากรณีเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

พระครูอุดมพัฒนคุณ (เพ็ญ สุเมโธ /มุงคุณ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**VALUE OF THE CEREMONY IN ABHIDHAMMATTASANGAHA RECITATION
: A CASE STUDY OF MUANG DISTRICT AREA,
NONGBUALAMPHU PROVINCE**

PHRAKHUUDOMPATTANAKUN (PHEN SUMEDHO/MUNGKUN)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์..... ประธานกรรมการ

(พระมหาทวี มหาปัญญา,ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร.)

..... กรรมการ

(รศ.อุดม บัวศรี)

..... กรรมการ

(ดร. ประยูร แสงใส)

..... กรรมการ

(รศ.ดร.บุญยงค์ เกศเทศ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร.

ประธานกรรมการ

รศ.อุดม บัวศรี

กรรมการ

ดร. ประยูร แสงใส

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : คุณค่าของพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ : ศึกษา
กรณีเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัด หนองบัวลำภู

ผู้วิจัย : พระครูอุดมพัฒนคุณ (เพ็ญ สุเมโธ/มุงคุณ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูภาวนาโพธิคุณ, พธ.บ. (ศาสนา), M.A. (Phil.),
Ph.D. (Phil.).

: รศ.อุดม บัวศรี, ปธ.๗, B.A., M.A., Ph.D.

: ดร.ประยูร แสงใส, ปธ.๔, M.A., P.G.DIP. In Journalism, Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา :...../...../.....

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์พระอภิธรรมตถสังคหะในพระพุทธศาสนา ๒) พิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ๓) คุณค่าจากพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู สรุปผลการศึกษาดังนี้

ความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์อภิธรรมตถสังคหะในพระพุทธศาสนาแต่เดิม ไม่ได้แบ่งเป็นปริจเฉทเหมือนในปัจจุบัน แต่เกิดจากเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงนำไปเทศนาโปรดพระพุทธรमारดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณน้ามน และในเวลาต่อมาพุทธศาสนิกชน จึงนิยมถือปฏิบัติสืบต่อกันมาว่า หากบุญการ ญาติผู้ใหญ่หรือบุคคลอันเป็นที่รักในครอบครัวถึงแก่กรรม ก็จะนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป มาสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในงานศพ โดยเนื้อหาทั้งหมดสรุปได้ว่า เป็นการกล่าวถึง รูป จิต เจตสิกและนิพพาน หรือกล่าวให้สั้นเข้ามา คือ รูปและนาม ซึ่งมีกระบวนการเกิดดับไปตามเหตุปัจจัยต่างๆ เมื่อพิจารณารู้เท่าทันจนหลุดพ้นแล้ว จึงชื่อนิพพาน ได้แก่ สภาพที่ดับรูปและนามที่มนุษย์ผูกพันและมีความเชื่อมโยงไปถึงภพภูมิต่างๆ เมื่อสัตว์โลกล่วงลับหรือตายไปแล้ว

พิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู พบว่า เจ้าภาพจะต้องเตรียมการใน ๒ ลักษณะใหญ่ คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการเตรียมนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น การสวดมาติกา-บังสุกุล นันเพล สวด

พุทธมนต์หน้าศพ แสดงธรรม พิธีเก็บอัฐิ เป็นต้น ๒) ส่วนที่สอง เป็นการเตรียมสถานที่และเชิญญาติพี่น้องไปร่วมงาน และเตรียมสิ่งของต่างๆ ที่จะใช้งานสวดพระอภิธรรมมตสังคหะ เช่น ปัจจัยกับปียกณฑ์ถวายพระสงฆ์ ภัตตาหารถวายเช้า-เพล ไตรจีวร มีข้อน่าสังเกตว่า การจัดสวดพระอภิธรรมมตสังคหะ มี ๓ ระดับตามฐานะของเจ้าภาพ คือ ผู้มีฐานะดี ผู้มีฐานะปานกลางและผู้มีฐานะค่อนข้างยากจน โดยแต่ละระดับก็จะมี ความแตกต่างกันออก ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะทางการเงินเป็นปัจจัยสำคัญ แต่ด้านความศรัทธาต่อการบำเพ็ญกุศลไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน

คุณค่าจากพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรมมตสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ที่มีต่อสังคม ประเพณีนิยม การทำบุญด้วยหลักกิริยาวัตถุ ๓ และ ๑๐ ทำให้บุตรหลาน รู้จักมีความกตัญญูต่อบุพการีและญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ทั้งนี้ พุทธศาสนิกชน เชื่อว่า หากได้ทำบุญด้วยการสวดพระอภิธรรมมตสังคหะให้แก่บุพการีและญาติผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือแล้ว ญาติที่ล่วงลับก็จะมีความสุขและไปสู่สุคติภพอย่างแน่นอน ส่วนผู้ไม่สามารถที่จะจัดสวดพระอภิธรรมมตสังคหะได้เพราะเหตุผลใดก็ตาม พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เชื่อว่า ไม่แน่ใจว่าญาติที่ล่วงลับนั้นจะไปสู่อบายภูมิหรือไม่ ดังนั้น ส่วนใหญ่จึงบำเพ็ญกุศลอยู่ในระดับปานกลาง คือ จัดเท่าที่กำลังความสามารถของตนเองเป็นหลัก ส่วนผู้ที่บำเพ็ญกุศลครบถ้วนก็มีจำนวนน้อย

Thesis Title : Value of the Ceremony in Abhidhmmattasangaha Recitation:
A Case Study of Muang District Area, Nongbualamphu Province

Researcher : Phrakhru-udompattanakhun (Pen Sumedho/Mungkhun).

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakrubhavanabodhikun
B.A., M.A. (Phil.), M.A. (Pol. Sc.), M.Phil., Ph.D. (Phil.)
: Assoc. Prof. Udom Buasri
(Pali VII, Dip. in Ed., B.A., M.A. (Phil))

: Dr. Prayoon Saengsai (Pali IV, B.A., M.A. (Ed.), P.G. Dip.
(Journalism), Ph.D.)

Date of Graduation :/...../.....

ABSTRACT

The main purposes of this thesis were to study the history and problem of Abhidhmmattasangaha in Buddhism, the ceremony of the Abhidhmmattasangaha recitation in Muang district, Nongbualamphu province, and value of the Abhidhmmattasangaha recitation in Muang district, Nongbualamphu province. The present study might be concluded in the following points.

The history and importance of Abhidhmmattasangaha in Buddhism was not originally divided into many chapters as seen in the present time. In fact, the division of those chapters came from a reason that the Buddha took this discipline to teach his mother in the Tavatingsa heaven for repaying obligation to her goodness. Later, the Buddhists conventionally believed that if parents, ancestors or loved people in a family died, four monks were invited to recite Abhidhmmattasangaha in a burning cremation. It was concluded that all points in Abhidhmmattasangaha were corporeality, mind, mental concomitants, and Nibbāna. In short, they were corporeality and mind that dealt with all

factors of appearance and disappearance. That a person considered them reasonably was called ‘Nibbāna’—the state of ceasing both corporeality and mind that human beings involved in various existences after the human being’s death.

About the ritual of the Abhidhmmattasangaha recitation in Muang district, Nongbualamphu province, it was found that the host had to prepare two important things. First, there was the invitation of monks to complete many functions—Matikā-punsukula recitation, lunch, Buddhama recitation, Dhamma talk, preservation of bones, etc. Secondly, there was to prepare places, to invite relatives, to prepare other necessary things for this Abhidhmmattasangaha recitation such as things properly given to monks, breakfast, lunch, and three robes. It was reasonably noticed that by means of the host’s social rank, the Abhidhmmattasangaha recitation was actually divided into three levels—high class, middle class and low class. The difference of those parties depended upon the host’s finance but their faith for making the fulfillment of merit was not different.

The value of reciting Abhidhmmattasangaha in Muang district, Nongbualamphu province effected on the society, ceremonies, three and ten bases of meritorious action, and gratefulness with the dedication of merit to dead relatives. Here, the Buddhists believed that if the Abhidhmmattasangaha recitation was done properly, a dead relative would be happy and go definitely to the happy existence. However, if Abhidhmmattasangaha was not recited, major Buddhists were not assured whether their relative would go to unhappy existence or not. Therefore, the majority of Buddhist people embraced the middle level of making the fulfillment of merit. It was meant that they made the fulfillment of merit as they could. In fact, a few Buddhists could complete all levels of fulfilling such merit.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เกิดขึ้นด้วยความสนใจของผู้ศึกษา ในการแสวงหาความเป็นจริงทางสังคมและการศึกษาศักยภาพของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากยิ่งสำหรับผู้ศึกษาในการค้นพบความจริงดังกล่าว โดยได้รับความเมตตาจากคณาจารย์ผู้เป็นกรรมการวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ พระครูภาวนาโพธิคุณ,ดร. ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่เห็นคุณค่าของงานวิทยานิพนธ์นี้ และกรุณาให้คำแนะนำ ตลอดจนเสียสละเวลาอันมีค่ายิ่ง ในการอ่านแก้ไข ปรับปรุงวิทยานิพนธ์ด้วยความอดทนยิ่ง รศ.อุดม บัวศรี และ ดร.ประยูร แสงใส อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้ให้คำแนะนำ ชี้แนะแนวทางในการทำงาน ชี้แหล่งข้อมูล แก้ไขวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์ชัดเจนยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน ของศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้กรุณาในการตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ และแนะนำเพิ่มเติมในงานบางส่วน, ขออนุโมทนาขอบคุณ เจ้าหน้าที่และบุคลากรห้องสมุดวิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้เอื้อเพื่อให้ยืมตำรา วิทยานิพนธ์ เอกสารทางวิชาการ หนังสือ วารสาร สิ่งตีพิมพ์ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้วยจิตตลอดมาในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ หากความดีและคุณประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ จะพึงมีในแง่ต่างๆ ผู้วิจัยขอถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และบูชาคุณบิดามารดา ครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ทุกท่าน

พระครูอุดมพัฒนคุณ (เพ็ญ สุเมโธ/มุงคุณ)

๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญตาราง/แผนภูมิ	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ ศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะ	
ในพระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะ	๑๐
๒.๒ คัมภีร์พระอภิธรรมมัตตสังคหะ : โดยปรมัตตธรรม	๑๕
๒.๓ คัมภีร์พระอภิธรรมมัตตสังคหะ : โดยปริจเฉท	๒๔
๒.๔ ประเภทของการสวดพระอภิธรรมมัตตสังคหะ	๒๖
๒.๕ สรุป	๒๕
บทที่ ๓ พิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมมัตตสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัด	
หนองบัวลำภู	๓๑
๓.๑ การเตรียมการเบื้องต้นในการสวดพระอภิธรรมมัตตสังคหะ	๓๑
๓.๒ ถำนิยมของการฟังสวดพระอภิธรรมมัตตสังคหะในงานศพ	๖๓
๓.๓ สาเหตุที่ทำให้เกิดการสวดพระอภิธรรมมัตตสังคหะ	๖๕

๓.๔ บทสรุป	๓๐
บทที่ ๔ คุณค่าจากพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู	
๔.๑ ในด้านของบุญกิริยาวัตถุ	๓๑
๔.๒ ในด้านของสังคมวิทยา	๓๕
๔.๓ ในด้านการปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม : กตัญญูกตเวทิตาคุณ	๓๖
บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	๓๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๓๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๔๑
บรรณานุกรม	๔๔
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. แนวทางการสัมภาษณ์ (Guide Interview)	๕๓
ภาคผนวก ข. ภาพตัวอย่างการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ ในจังหวัดหนองบัวลำภู	๕๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๒

สารบัญแผนภูมิ/ตาราง

เรื่อง	หน้า
แผนภูมิที่ ๑ แสดงขั้นตอนพิธีการสวดพระอภิธรรมในงานศพของจังหวัดหนองบัวลำภู ในปัจจุบัน	๖๓
ตารางที่ ๑ เข้าภาพที่จัดสวดพระอภิธรรมผู้มีฐานะดี	๖๔
ตารางที่ ๒ เข้าภาพที่จัดสวดพระอภิธรรมผู้มีฐานะปานกลาง	๖๕
ตารางที่ ๓ เข้าภาพที่จัดสวดพระอภิธรรมผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มีรายได้น้อย	๖๖

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑ พุทธศาสนิกชนร่วมกันถวายจตุปัจจัยไทยธรรมในงานสวดพระอภิธรรม	๕๘
๒ พุทธศาสนิกชนร่วมกันถวายภัตตาหารเช้าหลังจากฌาปนกิจศพแล้ว	๕๘
๓ พิธีกรทางศาสนาและพระสงฆ์กำลังเตรียมสถานที่สวดพระอภิธรรม	๕๕
๔ พระสงฆ์จำนวน ๔ รูปกำลังเตรียมสวดพระอภิธรรม	๕๕
๕ พระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป กำลังสวดพระอภิธรรมในงานศพ	๑๐๐
๖ พิธีกรทางศาสนาเตรียมสถานที่หลังสวดพระอภิธรรมเสร็จ เพื่อจะได้ถวายวัตถุทาน	๑๐๐
๗ เจ้าภาพกำลังจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยในงานสวดพระอภิธรรมสวด	
เจ้าคุณ พระราชวรนายก (ศรี สมาจาโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดหนองบัวลำภู	๑๐๑
๘ญาติๆ และเพื่อนบ้านช่วยเหลือกันในการให้บริการ เช่น ล้างถ้วยชาม	๑๐๑
จาน และแก้วนํ้า	

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/และหน้า ตามลำดับ เช่น อัง.ติก. (ไทย). ๒๑/๓๕/๑๘๕. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๓๕ หน้า ๑๘๕. และพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕. เช่น อัง.ติก. (บาลี) ๒๑/๔๐/๒๓ หมายถึง อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต ปาลี เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๔๐ หน้า ๒๓. ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา/เล่ม/หน้า เช่น ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๔๐๖. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสิณี มหาวคคอุทฺทกถา เล่มที่ ๒ หน้า ๔๐๖ ฉบับอรรถกถาภาษาบาลี, ๒๕๓๒.

พระสูตรต้นตปิฎก

ที.ม.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที. ม.	(ไทย) =	สูตรต้นตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวัคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที. ปา.	(ไทย) =	สูตรต้นตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาลี	(ภาษาบาลี)
ม. มู.	(ไทย) =	สูตรต้นตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
สั.นิ.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิเทศปาลี	(ภาษาบาลี)
อัง.ติก.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ดิกนิปาตปาลี	(ภาษาบาลี)
อัง. ทุก.	(ไทย) =	สูตรต้นตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง. ติก.	(ไทย) =	สูตรต้นตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ดิกนิบาตร	(ภาษาไทย)
อัง.ปณจก.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปณจกนิปาตปาลี	(ภาษาบาลี)
อัง.ทสก.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิปาตปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สูตรต้นตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย) =	สูตรต้นตปิฎก	ขุททกนิกาย		(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(บาลี) =	สูตรต้นตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกปาลี	(ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

อภ.วิ.	(บาลี).	=	อภินมปิฎก	วิงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภ.สง.อ.	(บาลี	=	อภินมปิฎก	สงฺคณฺีปาติ	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระไตรปิฎก (Tipitaka or the Pali Canon) จัดว่าเป็นคัมภีร์สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก^๑ บรรดาพระไตรปิฎกนั้น พระวินัยปิฎก หมายถึง คัมภีร์ที่กล่าวถึงระเบียบแบบแผน ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เพื่อความดีงามของหมู่สงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ช่มคนทีสอนยาก เพื่อให้พระสังฆกรรมดำรงอยู่ถาวร ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส^๒ เป็นต้น โดยสรุปพระวินัยปิฎก ได้แก่ข้อที่พระพุทธองค์ทรงห้ามและข้อที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตนั่นเอง พระสุตตันตปิฎก เป็นคัมภีร์ที่บันทึก ประวัติ เรื่องราวเหตุการณ์ของบุคคลต่างๆ ภายในพระพุทธศาสนา ตลอดจนพระธรรมเทศนาทั้งส่วนบุคลาธิษฐานหรือหลักทางสมมติบัญญัติเป็นสำคัญ และส่วนที่สาม คือ พระอภิธรรมปิฎกนั้น หมายถึง พระธรรมเทศนาที่เป็นส่วนของธรรมาธิษฐาน กล่าวถึงหลักการทางปรมัตถธรรม โดยเฉพาะ นอกจากนั้นแล้ว ก็ยังสามารถที่จะสังเคราะห์พระไตรปิฎกเข้าในปาพจน์ ๒ ได้ อีก คือ พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก จัดเป็น ธรรม ส่วนพระวินัยปิฎก จัดเป็น วินัย^๓

พระอภิธรรมนั้น^๔ เป็นการศึกษาหลักปรมัตถธรรม มีทั้งหมด ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์เป็นเบื้องต้น เนื้อหาสาระโดยสรุป มีเพียง ๙ คัมภีร์เท่านั้น ได้แก่ คัมภีร์มัคค์กถา คัมภีร์วิภังค์ คัมภีร์ชาตุกถา คัมภีร์ปุคคลบัญญัติบัญญัติ คัมภีร์กถาวัตถุ คัมภีร์ยมก และคัมภีร์ปัญฐาน นี้ว่าโดยสังเขปและปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

^๑ วิ.ป. (บาลี) ๘/๘๒๘/๒๒๔

^๒ อ.ทศก. (บาลี) ๒๔/๓๑/๑๔

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๓ - ๑๐๔.

^๔ วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, สารานุกรมเกี่ยวกับพระอภิธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

ความเชื่อในด้านศาสนพิธีหรือพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระอภิธรรมทั้งหมดนั้น ชาวพุทธไทย มักจะถือความเชื่อตามหลักพุทธดำรัส ที่ได้ตรัสรับรอง เรื่องการทำความดีของคนเราขณะเป็นมนุษย์อยู่นี้ ว่าหากเขาทำความดี ไม่สร้างบาปกรรม คือ ไม่ทำชั่วทางกาย ไม่ทำชั่วทางวาจา และไม่ทำชั่วทางจิตใจ^๕ รู้จักการบริหารจิตใจเจริญปัญญาให้บริสุทธิ์ ไม่ก่อโทษภัยต่อคนอื่น เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็จะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ไม่ไปสู่อายภูมิ

จากความเชื่อดังกล่าวนี้เอง ได้ไปสอดคล้องกับที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในวัตถุปมสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ว่า “ ถ้าจิตเศร้าหมอง จะต้องไปสู่ทุกคติ เหมือนผ้าสกปรก ที่ช่างย้อมนำไปใส่ลงในน้ำย้อมสีต่างๆ ก็หวังได้ว่า ผ้านั้นย้อมได้ไม่ดี สีไม่สดใส ส่วนจิตที่ไม่เศร้าหมอง ก็หวังได้ว่า จะต้องไปสู่สุคติ เหมือนผ้าสะอาด ที่ช่างย้อมนำไปใส่ลงในน้ำย้อมสีต่างๆ ก็หวังได้ว่า ผ้านั้นย้อมได้ดีมีสีสดใส”^๖ นั่นก็เป็นการยืนยันว่า ถ้าจิตใจของชาวพุทธ ได้รับการชำระ ก็เหมือนผ้าขาวที่บริสุทธิ์ จึงมีอุปมาเช่นเดียวกับการหมั่นทำบุญอยู่สม่ำเสมอแล้ว ก็ย่อมได้รับอานิสงส์เช่นกล่าวมา ตรงข้ามถ้าหากไม่หมั่นชำระจิตใจให้ผ่องใสแล้ว จิตใจก็ย่อมสกปรกเช่นเดียวกันแม้ในโอวาทปาติโมกข์ ก็ได้ตรัสแสดงไว้เช่นกันว่า “การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีทุกอย่าง และการชำระจิตใจของตนให้ผ่องใส เป็นหัวใจหลักในพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว”^๗

ในการทำดีทุกอย่างนั้น พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ทำบุญ” และการทำบุญนี้เอง พระพุทธเจ้าทรงแสดงวัตถุ คือ ที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญไว้ โดยย่อ มี ๓ อย่าง เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ”^๘ ได้แก่ (๑) ทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการบริจาคพัสดุของตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น (๒) ศีลมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการรักษากาย วาจา ให้สงบเรียบร้อยไม่ล่วงบัญญัติที่ห้ามไว้ (๓) ภาวนามัย คือ บุญสำเร็จด้วยการ อบรมจิตใจให้ผ่องใสในทางกุศล^๙

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดใน ตีโรกฤษฏสูตร ได้แสดงไว้เชิงสังคมวิทยา ได้แก่

๑) บุคคลใดทำบุญให้ผู้ตาย ท่านจัดเป็นคนรู้จักกตัญญูกตเวทีต่อท่าน

^๕ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๒๓.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐-๘๐/๖๒-๖๕.

^๗ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๕๔/๕๓.

^๘ กรมการศาสนา, ศาสนพิธี เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑ - ๒.

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๐

๒) เปรตวิสัย คือ มนุษย์ที่ตายไปแล้วนั้น ต้องอาศัยผลบุญที่มนุษย์อุทิศส่งไปให้เท่านั้น เพราะประกอบอาชีพการงานไม่ได้ และไม่ได้มีเงินทองใช้จ่ายเหมือนคราวเป็นมนุษย์

๓) เป็นการแสดงความอาลัยรักต่อผู้สิ้นชีวิตอย่างถูกวิธี คือ แทนที่จะร้องไห้เสียใจ เศร้าใจ แต่ให้บำเพ็ญกุศลทักษิณาทานไปให้โดยผ่านพระภิกษุสงฆ์เป็นตัวแทน

๔) มีพุทธประสงค์ เพื่อทรงสอนให้บุคคลรู้จักการให้ทานเพื่อคนอื่นด้วย (พระภิกษุสงฆ์นั้นแหละเป็นผู้รับทาน) และยังได้สั่งสมบุญไว้ในอนาคตภพหน้า เมื่อตนสิ้นชีวิตไปแล้ว^{๑๑} จึงได้รับประโยชน์ได้อีกต่อหนึ่งด้วย

ในพระสูตรดังกล่าวนี้ เมื่อวิเคราะห์ตามหลักทางสังคมวิทยาแล้ว วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ นั้น ทำให้รู้ว่า ถ้าใครทำบุญให้แก่คนที่ตนรัก ในฐานะบิดามารดา เป็นต้น เป็นคนกตัญญูรู้คุณท่าน สังคมก็ยอมรับนับถือ ตรงข้ามถ้าหากบิดามารดาของตนเสียชีวิต บุตรธิดาไม่สนใจ คือ ไม่ทำบุญอุทิศให้แก่ท่านเลย จัดเป็นบุตรอกตัญญู ในวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ และ ๓ เป็นเหตุผลในด้านจิตวิทยาของพระพุทธองค์ เพื่อให้ทราบว่า ความเป็นอยู่ของเหล่าเปรตนั้นลำบากยิ่งนัก แม้เราจะอาลัยรักมากเพียงใดก็ตามหากปฏิบัติไม่ถูกต้องผู้ตาย ก็จะไม่ได้รับบุญเลย ส่วนเหตุผลในข้อที่ ๔ การให้ทาน จัดเป็นหลักทางสังคมวิทยา คือ ช่วยเหลือคนอื่น และส่วนการทำบุญเอาไว้ โดยไม่เห็นบุญขณะทำ จัดเป็นหลักทางจิตวิทยาของพระพุทธองค์

ปัญหาที่จะพึงกล่าวในเรื่องนี้ ไม่ใช่การทำบุญหรือไม่ทำของญาติที่อยู่เบื้องหลังเท่านั้น แต่การปฏิบัติตนเพื่อให้ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา เช่น พิธีกรรมการสวดอภิธรรมพึงปฏิบัติอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร มีเรื่องใดบ้างที่ทำได้แล้วผู้ตายจะได้รับผลบุญที่เราต้องการอุทิศส่วนกุศลไปให้ เช่น การให้ทานมีหรือไม่ การรักษาศีลระดับใด การเจริญจิตบริหารปัญญา มีมากน้อยเพียงใด เป็นต้น ขณะเดียวกันนั้น ญาติพี่น้องที่ทำบุญให้คนตายนั้น รู้และเข้าใจ มีทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ อย่างไรบ้างต่อการสวดพระอภิธรรมตถสังกะและมีความเข้าใจในการฟังสวดหรือไม่ เพราะภาษาที่ใช้สวดส่วนใหญ่นิยมเป็นภาษาบาลี ฉะนั้น เรื่องเหล่านี้ น่าจะหยิบยกขึ้นมาวิจัยทั้งสิ้น เพราะบางประเด็นก็ยังไม่ชัดเจนนัก

จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นเมืองที่มีประชากรอยู่อาศัยจำนวนมาก แม้มีศาสนาที่มากด้วยเช่นกัน ฉะนั้น แนวทางบำเพ็ญกุศลศพจึงแตกต่างกันออกไปบ้าง ตามคตินิยมความเชื่อดังกล่าวมา และพื้นฐานทางเศรษฐกิจของผู้นับถือพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้เมื่อจัดทำบุญเพื่ออุทิศจึงประกอบพิธีกรรมศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับการสวดพระอภิธรรม

^{๑๑} พ.พ. (ไทย) ๒๕/ ๑ - ๑๒/๑๕ - ๑๗

โดยเล็งเห็นคุณค่าที่ผูกพันในด้านจิตใจระหว่างผู้มีชีวิตอยู่กับผู้ตาย ว่าหากตนได้บำเพ็ญกุศลศพลีให้สมเกียรติเช่นนี้แล้ว ผู้ตายก็จะไปสู่สุคติอย่างแน่นอน และผู้อยู่ข้างหลังก็จะมีความสุขและเป็นผู้กตัญญูกตเวทีต่อบุพการี ดังนั้น ผู้วิจัย มีความสนใจที่จะศึกษาความหมายและประวัติความเป็นมาของกัมภีร์อิทธิธรรมัตถสังคหะในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมในการสวดพระอิทธิธรรมัตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู คุณค่าจากพิธีกรรมในการสวดพระอิทธิธรรมัตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู เพื่อสืบค้นแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องและยังประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความหมายและประวัติความเป็นมาของกัมภีร์อิทธิธรรมัตถสังคหะในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาพิธีกรรมในการสวดพระอิทธิธรรมัตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาคุณค่าจากพิธีกรรมในการสวดพระอิทธิธรรมัตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตในด้านเนื้อหาสาระ

การวิจัยครั้งนี้ ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษา ในประเด็นหลักสำคัญ คือ ความหมายและประวัติความเป็นมาของกัมภีร์อิทธิธรรมัตถสังคหะในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมในการสวดพระอิทธิธรรมัตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู และคุณค่าจากพิธีกรรมในการสวดพระอิทธิธรรมัตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

๑.๓.๒ กลุ่มประชากรที่จะศึกษา

กลุ่มเป้าหมายหรือกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษานั้น ผู้วิจัย ได้เลือกกลุ่มบุคคล ดังนี้

๑) พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา จำนวน ๑๒ รูป

๒) ประชาชน จำนวน ๒๐ คน

๓) ข้าราชการ	จำนวน ๑๕ คน
๔) เยาวชน อายุ ๑๕ – ๑๘ ปี	จำนวน ๒๐ คน

๑.๓.๓ พื้นที่ที่ศึกษา

สำหรับพื้นที่ศึกษา ในภาคสนาม (Field Research) นั้น ผู้วิจัย ได้สุ่มจากพื้นที่เป้าหมาย คือ ศึกษาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งมีวัดทั้งหมด (สังกัดมหานิกาย) จำนวน ๑๐๘ วัด ผู้วิจัยได้สุ่มตัวอย่าง ๑๒ วัด โดยได้สุ่มจากวัดในระดับเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัดและวัดระดับเจ้าคณะตำบล

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

พิธีกรรม หมายถึง พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นแม่แบบหลัก และที่เกี่ยวข้องกับการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ ๘ ปริเฉท ได้แก่ พิธีกรรมในการให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญจิตบริหารปัญญาด้วยการฟังธรรมเทศนา บรรยายธรรม

พระอภิธรรม หมายถึง ส่วนหนึ่งของคำสอนที่เรียกว่า “ไตรปิฎก” ได้แก่พระอภิธรรมปิฎก จากเล่มที่ ๓๓ ถึงเล่มที่ ๔๕ รวม ๑๒ เล่ม

พระอภิธรรมตถสังคหะ หมายถึง พระอภิธรรมตถสังคหะที่นิยมนำมาสวดในงานอวมงคล มี จำนวน ๘ คัมภีร์ โดยย่อ ได้แก่ ธรรมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปัญฐาน

ชาวพุทธ หมายถึง พุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในงานวิจัยนี้ หมายถึงพุทธศาสนิกในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ พิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรม มีตัวอย่างที่ขอนำเสนอ ดังต่อไปนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับธรรมวินัย สรุปได้ว่า ถ้าขาดพิธีกรรมแล้ว พระพุทธศาสนาที่เป็นแก่นแท้ก็จะดำรงอยู่ได้ลำบากเช่นกัน แม้ว่าพิธีกรรมจะเป็นเพียงเปลือกไม่ใช่แก่นของศาสนาก็ตาม ดัง

ความตอนหนึ่งดังต่อไปนี้ ถ้าพระพุทธศาสนาเหลือแต่พิธีกรรมจริง แต่พิธีกรรมนั้นยังมีความหมายและเนื้อหาสาระถูกต้องปัญหาที่ยังไม่ร้ายแรงนัก แต่สภาพในทางสังคมที่หนักในปัจจุบัน ก็คือ นอกจากพิธีกรรมจะมีความหมายเลือนลางหรือคลาดเคลื่อนออกไป จนกลายเป็นรูปแบบที่ไม่มีเนื้อหาสาระ เป็นเปลือกที่มีเนื้ออย่างอื่นเข้ามาแทนเนื้อแท้แล้ว แต่สังฆกรรมหลายอย่างที่เป็นส่วนแก่นสาระสำคัญของพระวินัย ก็ยังได้กลายเป็นพิธีกรรม^{๑๑} ในความหมายที่คลาดเคลื่อนไปแล้วด้วย เพราะฉะนั้น งานแก้ไขปรับปรุงที่จะต้องทำเกี่ยวกับพิธีกรรม เพื่อฟื้นความและใส่เนื้อหาสาระกลับเข้าไปในรูปแบบของมัน จึงไม่ใช่เพียงงานในการเชื่อมโยงพิธีกรรมเข้าสู่พระธรรมวินัยเท่านั้น แต่เป็นงานในขั้นของพระวินัยโดยตรงทีเดียว ด้วยเหตุนี้ เรื่องของพิธีกรรมในบัดนี้ จึงมีความสำคัญถึงขั้นเป็นสาระของพระพุทธศาสนาด้วย

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) และคณะ ได้กล่าวถึงบุญพิธีเกี่ยวกับงานอวมงคลว่าเป็นการการทำบุญเนื่องด้วยการตาย พึงมีการสวดต่างๆ เช่น พระอภิธรรม สวดอภิธรรมสังคหะด้วย ทำให้เกิดบุญกุศล ทั้งแก่ตนและคนตาย แม้พระสงฆ์ก็มีบทบาทต่อพิธีกรรมนี้มากในสังคมปัจจุบัน สรุปได้ว่า^{๑๒} งานอวมงคล คือ งานพิธีที่เนื่องด้วยการตาย เรียกว่า งานอวมงคล ถึงแม้ว่าจะเป็นงานกับการตายก็ตาม เมื่อทำแล้วก็เกิดบุญกุศลแก่ผู้ทำและผู้ร่วมงาน งานอวมงคลนั้นเป็นงานที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการตาย การสูญเสียชีวิต เช่น งานสวดพระอภิธรรม สวดอภิธรรมสังคหะ งานฉาปนกิจศพ งานทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วันเพื่อผู้ตาย ซึ่งงานอวมงคลก็จะมีพิธีตั้งศพบำเพ็ญกุศลต่างๆ มากวันบ้าง น้อยวันบ้าง ตามแต่ความเหมาะสมและฐานะของเจ้าภาพ ทุกขั้นตอน และทุกงานก็จะมีเหมือนกันเกี่ยวกับพิธีกรรม ดังกล่าวมาแล้ว นอกจากนั้น พระสงฆ์จะต้องเตรียมตัวเกี่ยวกับการประกอบพิธี ตามที่ได้รับนิมนต์แล้ว ยังต้องศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับพิธีเจริญพระพุทธมนต์ พิธีสวดพระอภิธรรม พิธีสวดมาติกา พิธีสวดแจ้ง และพิธีพิเศษเฉพาะงานอื่นๆ ทั้งนี้ พิธี

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕ - ๕๑.

^{๑๒} พระธรรมวิสุทธิกวี, (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) และคณะทำงานชุดศาสนพิธี, “เรื่อง ศาสนพิธี : เอกสารประกอบการอบรมครูสอนพระพุทธศาสนา หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔”, ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๔๖, หน้า ๘ - ๙.

ทำบุญโดยหลักใหญ่พุทธศาสนิกชนถือว่าเป็นบุญพิธีอย่างแท้จริง ย่อมสำคัญอยู่ที่พระสงฆ์

แม่ชีดวงพร คำหอมกุล ได้กล่าวถึงพิธีกรรมทุกอย่าง ในพระพุทธศาสนาว่ามีรากฐานมาจากความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดจาก นิทานธรรมบทจนกลายเป็นพุทธจริยศาสตร์ที่สำคัญของชาวพุทธไทย สรุปได้ว่า ความเชื่อที่ถ่ายทอดกันมาจากธัมมปัทฏกถา เป็นสาเหตุให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ จัดว่าเป็นพุทธจริยศาสตร์ส่วนหนึ่งของชาวพุทธในสังคมไทย เป็นเครื่องปลุกปลอบใจ และทำให้เกิดความสามัคคี ก่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม จนเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมประเพณีของพระพุทธศาสนา พิธีกรรมที่เกิดขึ้นมีมูลเหตุเกิดมาจากความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นการทำให้ขลัง หรือหวังผลตอบแทนจากการบันดาล ไม่ใช่เรื่องเหลวไหลไร้ประโยชน์ หรือสิ้นเปลืองเวลาหรือทรัพย์สิน แต่เพื่อต้องการชักนำคนให้เข้ามาในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ ก็เพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง^{๓๓}

ประพันธ์ กุลวินิจัย ได้กล่าวถึงความสำคัญของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า มี ๗ ประการ^{๓๔} ได้แก่ (๑) เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทวดา (๒) เป็นด่านแรกที่เป็นสื่อชักนำให้คนหันเข้ามาสนใจพระพุทธศาสนา (๓) เป็นสื่อสร้างสรรค์จรโลงใจแก่ผู้ที่ได้เข้าในพิธี ก่อให้เกิดการปฏิบัติ (๔) เป็นสื่อหน้าที่ก่อให้เกิดวินัยเป็นเบื้องต้น (๕) เป็นเวทีสาธารณะที่พระสงฆ์มีโอกาสแสดงธรรม (๖) เป็นบันไดที่จะก้าวขึ้นสู่ธรรมะระดับสมาธิ ปัญญา (๗) เป็นสื่อกลางการบำเพ็ญบุญเพื่อบำรุงพระสงฆ์และเป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนา

สวิง บุญเจิม นักปราชญ์ด้านการอนุรักษ์มรดกอีสาน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ มรดกอีสาน ว่า^{๓๕} เรื่องการสวดอภิธรรมนั้น เป็นการสวดให้คนที่มียังมีชีวิตอยู่ฟังกัน ไม่ใช่ให้คนตายฟัง แต่ถือว่าได้บุญกุศลยิ่ง ถ้าเขาไม่ทำบาปมากนัก สรุปได้ว่า เมื่อมีการตายในบ้าน โบราณอีสาน ท่านให้นิมนต์พระมาสวดให้วันนั้นเลย ตามความเข้าใจกันว่า มาให้บุญแก่

^{๓๓} แม่ชีดวงพร คำหอมกุล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในธัมมปัทฏกถา”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

^{๓๔} ประพันธ์ กุลวินิจัย, **เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

^{๓๕} สวิง บุญเจิม, **มรดกอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (อุบลราชธานี : ออฟเซทการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๕๑๔.

ผู้ตาย แต่ความหมายทางพระท่านว่า มาสอนคนเป็นไม่ให้ประมาท ถ้าเราฟังที่พระสวดรู้เรื่อง จะเข้าใจว่า พระท่านสอนให้ประกอบความดีทั้งหมด ให้รู้เรื่องในกลไกของร่างกาย และจิตใจ ทั้งหมด ขอทำความเข้าใจอีกครั้งว่า คนตายไม่ได้อะไรหรอก แต่วิญญาณจากผู้ตายนั้นน่าจะ ได้ ถ้าไม่บาปหนักถูกเอาไปขมโลกก่อน แต่ที่สำคัญ คือ คนเป็นเท่านั้นที่จะได้รับประโยชน์ จากพระสวดนี้ ถ้าฟังพระสวดรู้เรื่อง

สุชาติ วราห์พันธ์ ได้กล่าวถึงหลักศาสนพิธี ได้ในหนังสือ พระพุทธศาสนา ๓ ความตอนหนึ่ง ซึ่งความสำคัญของพิธีกรรมที่มีผลต่อชาวพุทธไทย ในองค์กรรวม สรุปได้ว่า ศาสนพิธี คือ พิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมีความสำคัญอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑) เป็นจุดหมายให้ตั้งใจเริ่มทำการอย่างจริงจัง จะสังเกตเห็นว่าในหมู่ชนที่มา ชุมชนกันเป็นกลุ่ม ถ้าไม่มีพิธีกรรม คนที่มาก็จะกระจัดกระจายกัน ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร เมื่อใด แต่ถ้าเริ่มประกอบพิธีกรรมขึ้น ก็เป็นจุดนัดหมายว่าเริ่มเรื่องนั้นแล้ว พิธีกรรมจึงเป็น เครื่องทำให้คนเตรียมตัวให้พร้อม

๒) เป็นวินัยพื้นฐาน และเป็นเครื่องมือนำคนให้เข้าสู่ชุมชน การทำพิธีกรรมหรือ เข้าพิธีกรรมเป็นการฝึกคนให้เริ่มรู้จักระเบียบแบบแผน เริ่มรู้จักควบคุมพฤติกรรมของตัวเอง ได้ ในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องชักนำคนเข้าสู่ชุมชนให้มีชีวิตตามแบบชุมชนหรือสังคมของ ตน เนื่องจาก เด็กจะเริ่มเรียนรู้ถึงระเบียบแบบแผน และวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนหรือ สังคมนั้นว่าเป็นอย่างไร ด้วยการเข้าร่วมพิธีกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมของสังคม

๓) เป็นเครื่องน้อมนำจิตใจให้เกิดความเลื่อมใสและเพิ่มพูนศรัทธา เพราะ พิธีกรรมที่ถูกต้องจะมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย พร้อมเพรียง และประสานกลมกลืน เช่น การพร้อมใจกันสวดมนต์ของคนหมู่มาพร้อมกับประสานเป็นเสียงเดียวกัน เมื่อคนเดินผ่าน ไปมาได้ยินเสียงสวดพร้อมกันอย่างเป็นระเบียบ และตั้งใจสวด คนฟังก็รู้สึกอิ่มใจ ปลื้มใจ นิยมชมชอบในพฤติกรรมนั้น

๔) เป็นโอกาสสำหรับพระสงฆ์ที่จะปรากฏตัวและให้ธรรม ปกติถ้าไม่มีพิธีกรรม พระสงฆ์ก็ไม่ค่อยมีโอกาสมาปรากฏตัว เพราะฉะนั้น จึงอยู่ที่พระสงฆ์ว่าจะใช้พิธีกรรม อย่างไรให้เป็นประโยชน์เพื่อเป็นสื่อชักนำคนให้เข้าสู่พระพุทธศาสนา เข้าสู่ธรรม ถ้าพระสงฆ์ ไม่รู้จักใช้ประโยชน์ พิธีกรรมก็อาจเสื่อมเสียกลายเป็นเหตุเกิดผลร้ายไปได้ ในขณะเดียวกัน

ประชาชน หรือ ชาวบ้าน ก็ต้องรู้จักใช้ปัญญาหรือสติในการร่วมพิธีกรรมนั้น ด้วยเช่นกัน การประกอบพิธีกรรมจึงจะมีผลเป็นสื่อชักนำคนเข้าสู่สิ่งที่ถูกต้องดีงามยิ่งขึ้น^{๑๖}

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทั้งภาคเอกสาร และการสัมภาษณ์ประกอบเนื้อหาวิทยานิพนธ์ โดยมีขั้นตอนการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑) ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และอนุฎีกา เป็นต้น

๒) ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ เช่น ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร เว็บไซต์ในอินเทอร์เน็ตรวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview) เครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล จัดเรียงลำดับและแยกแยะข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา ตามจุดประสงค์ของการวิจัย ตลอดจนการเรียบเรียง แล้วสรุปการวิจัยผล และข้อเสนอแนะ

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงความหมายและประวัติความเป็นมาของคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะในพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมมัตตสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงคุณค่าจากพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมมัตตสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

^{๑๖} สุชาติ วราหพันธ์, พระพุทธศาสนา ๓, (กรุงเทพมหานคร : เอมพันธ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๐ - ๑๘๑.

บทที่ ๒

ศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ เป็นการศึกษาความเป็นมาของคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะในพระพุทธศาสนา โดยมีเนื้อหา คือ ประวัติคัมภีร์ของพระอภิธรรมมัตถ และความหมายของปรมัตถธรรม ความหมายของบัญญัติธรรม และสรุปวิเคราะห์

๒.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ

การสวดพระอภิธรรม มีประวัติความเป็นมาจากการเชื่อว่าเป็นการตอบแทนพระคุณน้าวมพระมารดาของพระพุทธองค์ที่ทรงนำไปเทศนาโปรดที่สวรรค์ชั้นดุสิต เป็นเวลาครบไตรมาส ฉะนั้น พุทธบริษัท จึงนิยมนำมาป็นหัวใจของงานศพว่าหากมีผู้ล่วงลับไปสู่ปรโลก จะต้องมิพระสงฆ์ ๔ รูปมาสวดพระอภิธรรมศพเพื่อเป็นการบำเพ็ญบุญและอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย ส่วนแนวทางการปฏิบัติก็จะเหมือนกันในประเด็นหลัก ส่วนพิธีย่อยๆ ก็จะแตกต่างกันบ้าง ผู้วิจัย จะได้นำเสนอไปตามลำดับ ต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของพระอภิธรรมปิฎกโดยทั่วไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของคำว่า “อภิธรรมปิฎก” ไว้ว่า เป็นหมวดคำสอนของพระพุทธศาสนา ฝ่ายปรมัตถธรรมว่าด้วย จิต เจตสิก รูป และนิพพาน เป็นปิฎกที่ ๓ ในพระไตรปิฎก โดยได้อธิบายเป็นหลักธรรมล้วน ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์แต่อย่างใดเลย^๑

บุญทัน มูลสุวรรณ ได้อธิบายเพิ่มเติมในหนังสือพระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๕ ไว้ชื่อว่า “อภิธรรมปิฎก” นั้น เมื่อยกหลักธรรมใดขึ้นมาแล้ว ก็จะอธิบายด้วยวิธีสื่อ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๗, ๓๘๑.

ลักษณะ คุณสมบัติ และความเป็นไปของสภาวะธรรมตามความเป็นจริงมากที่สุด ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อกล่าวถึงเรื่อง “คน” ในสำนวนอภิธรรมถือว่า “คนไม่มี” สิ่งที่เรียกว่า “คน” นั้น ที่แท้ เป็นเพียงการประสมกันแห่งองค์ประกอบ เช่น มาจาก ธาตุ ๔ หรือ ชั้นทั้ง ๕ รวมกันเข้าแล้ว สมมติเรียกว่าเป็น “คน” เท่านั้น^๒

ความหมายโดยย่อของศัพท์ว่า “อภิธรรม”

๑) อภิธรรม มาจากศัพท์ อภิ (ยิ่ง-ใหญ่) + ธรรม (คำสอน) มีความหมาย ๒ นัย ได้แก่ อภิธรรม เป็นธรรมอันยิ่ง ธรรมอันยอดเยี่ยม ธรรมอันประเสริฐสูงสุด หรือธรรมอันเป็นคำสอนข้อสำคัญเป็นหลักใหญ่ เป็นเนื้อหาแท้ๆ ของพระพุทธศาสนาสรุปประเด็นสำคัญ หรือสาระของพระอภิธรรมทั้งหมด ก็คือ สอนให้รู้จักธรรมชาติอันแท้จริงที่มี

นัยแห่งข้อแรกนี้ มุ่งแสดงให้เห็นว่า อภิธรรมเป็นวิสัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ (พระปัญญารอบรู้สิ่งทั้งปวง) ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น มิใช่วิสัยของผู้อื่นที่จะคิดแต่งขึ้นเองได้

๒) อภิธรรม เป็นธรรมที่เกินกว่าข้อปฏิบัติตามธรรมดาสามัญ หมายถึง คำอธิบาย หรือการขยายความคำสอนในสุดตันติปฏิทนต์ในเชิงปรัชญา ซึ่งเกินความจำเป็นสำหรับบุคคล ธรรมดาทั่วไปที่จะต้องรู้

นัยแห่งข้อ (๒) นี้ มุ่งแสดงให้เห็นว่า อภิธรรมมิใช่พุทธพจน์ทั้งหมด ที่มีหลักฐาน แสดงชัดเจน ก็คือ กถาวัตถุ (คัมภีร์อันดับที่ ๕ ในอภิธรรม ๗ คัมภีร์) ซึ่งแต่งขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพาน ๑๐๐ ปี^๓ (ในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงนัยทั้ง ๒ ข้อที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่า เป็นการให้ความสำคัญต่ออภิธรรมว่าเป็นธรรมชั้นสูง มีความหมายลึกซึ้ง น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง แม้ใน อัฐุสาลินีอรรถกถา พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านอภิธรรมในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ก็ได้กล่าวไว้ว่า “...ผู้ปฏิเสธอภิธรรม ย่อมได้ชื่อว่าปฏิเสธสัพพัญญุตญาณและทำเวสาร์ชญาณ (พระปริชาอันแก่กล้า) แห่งพระศาสดาให้หมุนกลับ ทำพุทธบริษัทผู้ใคร่จะฟังเข้าใจผิด ก็ด ขวางในอริยมรรค...”^๔

^๒ บุญทัน มุลสุวรรณ และคณะ, พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน เล่ม ๕, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓), หน้า ๓๘๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑-๘๕.

๒.๑.๒ ประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมปิฎก

หลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และสถานที่บริเวณรอบต้นโพธิ์ เพื่อพิจารณาพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสรู้รวมเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ โดยในสัปดาห์ที่ ๔ ภายหลังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับพระอภิธรรม ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมัตถธรรม (จิต เจตสิก รูป นิพพาน) อันเป็นแก่นของธรรมะในพระพุทธศาสนาอยู่ตลอด ๗ วัน ในเวลาปฐมยามแห่งราตรี ทรงพิจารณาเรื่องของเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท ธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย เรียกว่า สายเกิด) แล้วทรงอุทานว่า “เมื่อธรรมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่เขาย่อมสิ้นความสงสัย เพราะรู้ธรรม พร้อมทั้งต้นเหตุ”^๕ และในเวลาปัจฉิมยามแห่งราตรีทรงพิจารณาโดยปฏิโลมและอนุโลมในปฏิจจสมุปบาทนั้น^๖ ในขณะที่ทรงพิจารณาเรื่องของเหตุอยู่นั้น ก็ปรากฏฉัพพรรณรังสี (รัศมี ๖ ประการ) คือ มีสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีม่วง และสีเลื่อมพรายเหมือนแก้วมณี แผลออกจากพระวรกายอย่างน่าอัศจรรย์

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงทบทวนธรรมที่ได้ตรัสรู้กระทั่งทรงแน่พระทัยว่าธรรมนั้น เป็นสัจจธรรมที่ไม่เคยมีผู้ใดเคยรู้เห็นมาก่อน จึงทรงตัดสินใจพระทัยในการที่จะประกาศพระสัทธรรมให้ปรากฏ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก โดยในระยะเวลา ๖ พรรษาแรกของการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ยังไม่ได้ตรัสสอนพระอภิธรรมแก่ผู้ใด เพราะเป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับปรมัตถธรรมล้วนๆ ยากแก่การที่จะอธิบายให้เข้าใจได้โดยง่าย บุคคลที่จะรับอรรถรสของพระอภิธรรมได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคง และได้เคยสั่งสมบารมีอันเกี่ยวกับปัญญาในเรื่องนี้มาบ้างแล้วแต่กาลก่อน แต่ในช่วงต้นของการประกาศพระพุทธศาสนานั้น คนส่วนใหญ่ยังมีศรัทธาและมีความเชื่อในพระพุทธศาสนาน้อย ยังไม่พร้อมที่จะรับคำสอนเกี่ยวกับปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นธรรมอันลึกซึ้งได้ พระพุทธองค์จึงทรงยังไม่แสดงให้ทราบ เพราะหากทรงแสดงไปแล้ว ความสงสัยไม่เข้าใจหรือความไม่เชื่อย่อมจะเกิดแก่มหาชนเหล่านั้น เมื่อมี

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๓/๑-๖

^๖ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า (๘) – (๙).

ความสงสัยไม่เข้าใจหรือไม่เชื่อแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนต่อพระอภิธรรมได้ ซึ่งเป็นผลร้ายมากกว่าผลดี^๓

เมื่อเวลาผ่านไปล่วงถึงพรรษาที่ ๗ พระพุทธองค์ จึงได้ทรงแสดงพระอภิธรรมเป็นครั้งแรก โดยเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทดแทนคุณของพระมารดาด้วยการแสดงพระอภิธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดา ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ประสูติพระองค์ได้ ๗ วัน^๔ และได้อุบัติเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตมีพระนามว่า “สันตุสิตเทพบุตร” ในการแสดงธรรมครั้งนี้ ได้มีเทวดาและพรหมจากหมื่นจักรวาลจำนวนหลายแสนโกฏิ มาร่วมฟังธรรมด้วย โดยมีสันตุสิตเทพบุตรเป็นประธาน ณ ที่นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงพระอภิธรรม แก่เหล่าเทวดาและพรหมด้วย **วิถถารนัย** คือ แสดงโดยละเอียดพิศดาร ตลอดพรรษากาล (๗ เดือนเต็ม)^๕

สำหรับการแสดงพระอภิธรรมในมนุษยโลกนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเถระเป็นองค์แรก คือ ในช่วงระหว่างที่ทรงแสดงธรรมอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น เมื่อถึงเวลาบิณฑบาต ก็จะทรงเนรมิตพุทธนิมิตขึ้นแสดงธรรมแทนพระพุทธองค์ แล้วพระองค์ก็เสด็จไปบิณฑบาตในหมู่ชนชาวอูตตรกุรุ เมื่อทรงรับบิณฑบาตเสร็จแล้ว ก็เสด็จไปยังป่าไม้จันทร ซึ่งอยู่ในแถบป่าหิมวันต์ใกล้กับสระอโนดาตเพื่อเสวยพระกระยาหาร โดยมีพระสารีบุตรเถระมาเฝ้าทุกวัน หลังจากที่ได้เสวยแล้ว ก็ทรงสรุปเนื้อหาของพระอภิธรรมที่พระองค์ได้ทรงแสดงแก่เหล่าเทวดาและพรหมให้พระสารีบุตรเถระฟังวันต่อวัน (แต่ทรงแสดงโดยสังเขปนัย คือ แสดงโดยย่อ) เสร็จแล้วพระองค์ก็เสด็จกลับขึ้นสู่ดาวดึงส์เทวโลกเพื่อแสดงธรรมต่อไป ทรงปฏิบัติพุทธกิจเช่นนี้ทุกวันตลอด ๗ เดือน

เมื่อการแสดงพระอภิธรรมบนเทวโลกจบสมบูรณ์ คือ เมื่อถึงวันมหาปวารณา (วันออกพรรษา) พระพุทธองค์จึงเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ โดยเสด็จลง ณ ประตุมืองสังกัสสนคร ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงสาวัตถี ประมาณ ๑๐ โยชน์ (หรือประมาณ ๑๐๐ ไมล์) โดยการเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระองค์นี้ เรียกเป็นภาษาบาลีว่า “เทโวโรหณะ” คือ

^๓ วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, **สารบัญญัตเกี่ยวกับพระอภิธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓ – ๑๔.

^๔ สมเด็จพระสังฆราช (ปสุตเทว), **ปฐมสมโพธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓-๑๖.

^๕ วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, **สารบัญญัตเกี่ยวกับพระอภิธรรม**, หน้า ๑๔.

การเสด็จจากเทวโลก^{๑๑} ซึ่งเป็นคำที่ชาวพุทธนำมาใช้เรียกชื่อการตัดบาตร ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ (ถัดจากวันออกพรรษาไป ๑ วัน) ว่า “ตัดบาตรเทโว” แม้ในการแสดงพระอภิธรรมแก่พระสารีบุตร ก็จบสมบุรณ์ด้วยเช่นกัน ในที่สุดแห่งการแสดงพระอภิธรรมเทศนา เหล่าเทวดาและพรหม ๘๐๐,๐๐๐ โกฏิ ได้ บรรลุธรรม และสันดุสิตเทพบุตร (อดีตพุทธมารดา) ก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคล^{๑๒} ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ เมื่อได้ฟังพระอภิธรรมจากพระบรมศาสดาแล้ว ก็นำไปสอนให้แก่เหล่าภิกษุ จำนวน ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านโดยสอนตามพระพุทธร่องค์วันต่อวันและจบบริบูรณ์ภายในเวลา ๓ เดือนเช่นกัน การสอนพระอภิธรรมของท่าน มีรูปแบบไม่ย่อและไม่พิสดารนัก เรียกว่า “นาติวิตถารนาติสังเขปนัย”^{๑๓}

ภายหลังที่พระพุทธร่องค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลังจากถวายพระเพลิงได้ ๕๒ วัน พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์รวมทั้งสิ้น ๕๐๐ องค์ ซึ่งล้วนเป็นปฏิสัมภิทัปปัตตะ จพภิกขุ และ เติวิชชะ ได้ช่วยกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และได้กล่าวยกย่องพระอภิธรรมว่าเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนา การทำสังคายนาครั้งนี้ มี พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก^{๑๔}

๒.๑.๓ โครงสร้างของพระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎกนี้ สามารถแบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ ดังนี้

ก) คัมภีร์ธรรมสังคณี

คัมภีร์ธรรมสังคณีนี้ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๔ ว่าด้วยการรวมกลุ่มธรรม คือ จัดระเบียบธรรมต่างๆ ที่กระจัดกระจายอยู่รวมเข้าเป็นหมวดหมู่ มี ๔ กัณฑ์ ดังนี้

- (๑) จิตตวิภัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกจิตและเจตสิก เป็นต้น
- (๒) รูปวิภัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกรูป เป็นต้น
- (๓) นิกเขปปราลิกัณฑ์ แสดงธรรมที่เป็นแม่บท (มாதิกา) ของปรมัตถธรรม

^{๑๑} บุญทัน มุลสุวรรณ และคณะ, พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน เล่ม ๕, หน้า ๒-๓.

^{๑๒} วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, สารานุกรมเกี่ยวกับพระอภิธรรม, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

(๔) อุตถุทธารกัณฑ์ แสดงการจำแนกเนื้อความตามแม่บทของปรมัตถธรรม^{๑๔}

ข) คัมภีร์วิภังค์

คัมภีร์วิภังค์นี้ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๕ ว่าด้วยการแยกแยะหรือวิเคราะห์ข้อธรรมที่สำคัญต่าง ๆ ทั้งติกมัตถิกา ๒๒ หมวด และทุกมัตถิกา ๑๐๐ หมวด โดยแบ่งเป็น ๑๘ วิภังค์ เช่น ขันธวิภังค์ จำแนกขันธ, आयตनวิภังค์ จำแนกอายตนะ, ธาตุวิภังค์ จำแนกธาตุ, สัจจวิภังค์ จำแนกสัจจะ, อินทริยวิภังค์ จำแนกอินทริย์, ปฏิกิจสมุปปาทวิภังค์ จำแนกปฏิกิจสมุปปาท สติปัญฐานวิภังค์ จำแนก สติปัญฐาน เป็นต้น เพื่อแสดงให้เห็นรายละเอียดอย่างพิสดาร^{๑๕}

ค) คัมภีร์ชาตุกถา

คัมภีร์ชาตุกถานี้ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๖ ว่าด้วยคำอธิบายเรื่องขันธ ๕ อายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ โดยนำมัตถิกายของคัมภีร์จำนวน ๑๐๕ บท และมัตถิกายจากคัมภีร์ธรรมสังคณี จำนวน ๒๖๖ บท (ติกมัตถิกา ๖๖ บท ใน ๒๒ หมวด และทุกมัตถิกา ๒๐๐ บท ใน ๑๐๐ หมวด) มาแสดงด้วยนัยต่างๆ (จำนวน ๑๔ นัย) เพื่อหาคำตอบว่าสภาวะธรรมนั้นๆ สงเคราะห์เข้าได้กับขันธเท่าไร เข้าไม่ได้กับขันธเท่าไร เข้าไม่ได้กับอายตนะเท่าไร และเข้าไม่ได้กับธาตุเท่าไร^{๑๖}

ฅ) คัมภีร์ปุคคลบัญญัติ

ว่าด้วย การบัญญัติหรือกำหนดลักษณะบุคคลตามระดับคุณธรรมของบุคคลนั้น (ประกาศหรือชี้แจง) ซึ่งคัมภีร์ปุคคลบัญญัตินี้ อยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๖ มี ๖ เรื่อง คือ

- (๑) ขันธบัญญัติ การบัญญัติเรื่องขันธ
- (๒) อายตนะบัญญัติ การบัญญัติเรื่องอายตนะ
- (๓) ธาตุบัญญัติ การบัญญัติเรื่องธาตุ
- (๔) สัจจบัญญัติ การบัญญัติเรื่องสัจจะ
- (๕) อินทริยบัญญัติ การบัญญัติเรื่องอินทริย์

^{๑๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑-๑๖๑๖/๑-๓๘๘

^{๑๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑/๑.

^{๑๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๒/๒.

(๖) ปุคคลบัญญัติ การบัญญัติเรื่องบุคคล^{๑๗}

ง) คัมภีร์กถาวัตถุ

คัมภีร์กถาวัตถุนี้ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๗ ว่าด้วย เรื่องของถ้อยคำแถลงทัศนะขัดแย้งของนิกายต่างๆ ซึ่งให้เห็นว่า วาทกถา (ความเห็น) ของฝ่ายปรวาทิ (พวกภิกษุในนิกายที่แตกไปจากเถรวาทในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช) จำนวน ๒๒๖ กถา ล้วนผิดพลาดเคลื่อนจากพระพุทธพจน์ดั้งเดิมที่ภิกษุฝ่ายเถรวาทยึดถือปฏิบัติอยู่ วิธีการได้วาทะใช้หลักตรรกศาสตร์ที่น่าสนใจมาก นับเป็นพุทธตรรกศาสตร์ที่สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งมีในคัมภีร์นี้เท่านั้น^{๑๘}

จ) คัมภีร์ยมก

คัมภีร์นี้ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๘ และ ๓๙ ว่าด้วย การจัดธรรมเป็นคู่ๆ โดยการตั้งคำถามเพื่อความเข้าใจที่แจ่มแจ้ง (แบบปุจฉาและวิสัชนา) สภาวะธรรม ๑๐ หมวด ด้วยวิธีการยมก คือ การถาม – ตอบ เป็นคู่ๆ ซึ่งเป็นวิधिเฉพาะของคัมภีร์ยมก สภาวะธรรม ๑๐ หมวด ได้แก่

- (๑) หมวดมูล (สภาวะธรรมที่เป็นเหตุ)
- (๒) หมวดขั้น
- (๓) หมวดอายตนะ
- (๔) หมวดธาตุ
- (๕) หมวดสัจจะ
- (๖) หมวดสังขาร
- (๗) หมวดอนุสัย
- (๘) หมวดจิต
- (๙) หมวดสภาวะธรรมในกุศลตีกะ เรียกสั้นๆ ว่า หมวดธรรม
- (๑๐) หมวดอินทรีย์

สภาวะธรรมทั้ง ๑๐ หมวดนี้ ทำให้แบ่งเนื้อหาของคัมภีร์ยมกเป็น ๑๐ ยมก เรียกชื่อตามหมวดสภาวะธรรมที่เป็นเนื้อหา คือ

^{๑๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๓/๓.

^{๑๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๔/๔

- (๑) มุลยมก
- (๒) จันทรยมก
- (๓) อายตนมก
- (๔) ธาตุยมก
- (๕) สัจจยมก
- (๖) สังขารยมก
- (๗) อนุสยมก
- (๘) จิตตยมก
- (๙) ธรรมยมก
- (๑๐) อินทริยมก^{๑๙}

ค) คัมภีร์ปฎิฐาน

คัมภีร์ปฎิฐานนี้ มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “มหาปกรณ์” หรือคัมภีร์ใหญ่ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๔๐ ถึง ๔๕ ว่าด้วย การอธิบายเงื่อนไขทางสภาวะธรรมแม่บท หรือ มาติกา ทั้ง ๒๖๖ บท (๑๒๒ หมวด) ในคัมภีร์ธรรมสังคณี โดยอำนาจปัจจัย ๒๔ มีเหตุปัจจัย เป็นต้น เพื่อให้เห็นว่าสภาวะธรรมทั้งหลาย ปรากฏเกิดขึ้น ตามเหตุ ตามปัจจัยทั้งสิ้น มิได้เกิดจากการบังการของผู้ใด แต่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ที่เรียกว่า จิตตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม^{๒๐}

๒.๑.๔ ความสำคัญของพระอภิธรรมปิฎก

“พระอภิธรรม” เป็นปิฎกที่มีเนื้อความพิสดารและสลับซับซ้อนมาก ดังจะเห็นได้ว่าในคำสอนของพระพุทธองค์ทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ

- (๑) พระวินัยปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
- (๒) พระสุตตันตปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์
- (๓) ส่วนที่เหลือทั้งหมดเป็นส่วนพระอภิธรรมปิฎก ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

หากจะเรียนกันโดยละเอียดครบถ้วน ต้องใช้เวลานานและความพากเพียรอย่างสูง

^{๑๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๖/๖.

^{๒๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๗/๗.

เมื่อพระพุทธศาสนาว่างได้ประมาณ ๑,๒๐๐ ปี (บางแห่งระบุว่า ประมาณ ๑,๕๐๐ ปี) มีพระมหาเถระชื่อว่า “พระอนุรุทธเถระ” (พระอนุรุทธาจารย์) ซึ่งเป็นผู้ทรงความรู้ในพระไตรปิฎก ท่านเป็นชาวกาวิลกัญจิ แขวงเมืองมัทธราช ภาคใต้ของประเทศอินเดีย ท่านได้มาศึกษาพระอภิธรรมอยู่ที่สำนักวัดคุมูลโสमारาม เมืองอนุราธบุรี ประเทศศรีลังกา จนกระทั่งมีความแตกฉานและได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางพระอภิธรรมท่านหนึ่ง

ต่อมาท่านได้รับอาราธนาจาก “นัมพะอุบาสก” ผู้เป็นทายกให้ช่วยเรียบเรียงพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ละเอียดลึกซึ้งมากนั้นให้สั้นและง่ายเพื่อสะดวกแก่การศึกษาและจดจำ ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาพระอภิธรรมทั้งหลายในอนาคต พระอนุรุทธาจารย์ จึงได้อาศัยพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ มาเป็นหลักในการเรียบเรียงพระอภิธรรมฉบับย่อ และเรียกคัมภีร์นี้ว่า “พระอภิธรรมมัตถสังคหะ”^{๒๑} กล่าวโดยสรุปแห่งพระอภิธรรม และเรียกพระอภิธรรมนั้นว่า “ปรมัตถธรรม ๔” โดยแบ่งออกเป็น ๔ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน^{๒๒} ซึ่งแยกศัพท์ออกเป็น = อภิ+ธรรม+มัตถ+สัง+คหะ

อภิ = อันประเสริฐยิ่ง

ธรรม = สภาพที่ทรงไว้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแปรผัน, คำสอนของพระพุทธองค์

มัตถะ = เนื้อความ

สัง = โดยย่อ

คหะ = รวบรวม

ดังนั้น พระอภิธรรมมัตถสังคหะ จึงหมายถึง คัมภีร์ซึ่งรวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ ไว้โดยย่อ อันเปรียบเหมือนแบบเรียนเร็วพระอภิธรรม แบ่งเป็น ๕ “ปริจเฉท” (๕ ตอน)^{๒๓} ดังจะได้อธิบาย ต่อไปนี้

^{๒๑} วิชาญ ชัยสุวรรณ, สารานุกรมเกี่ยวกับพระอภิธรรม, หน้า ๒๐-๒๑.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๔.

^{๒๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๖๕๘.

๒.๒ คัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะ : โดยปรมัตถธรรม

คัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะ เมื่อแบ่งโดยหลักปรมัตถธรรมแล้ว สามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายโดยย่อของปรมัตถธรรม ๔

ปรมัตถธรรม คือ ธรรมชาติหรือสภาวะที่มีอยู่โดยปรมาตม์ สิ่งที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุดตามหลักแห่งพระอภิธรรม มี ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน^{๒๔} โดยเป็นธรรมที่ดำรงลักษณะเฉพาะของตนไว้โดยไม่ผันแปรเปลี่ยนแปลง เป็นธรรมที่ปฏิเสธความเป็นสัตว์ ความเป็นบุคคล ความเป็นตัวตนโดยสิ้นเชิง มีอธิบายโดยสังเขป ได้แก่

ก) จิต

จิต คือ ธรรมชาติที่ทำหน้าที่เห็น ได้ยิน รับกลิ่น รับรส รู้สัมผัสถูกต้อง ตลอดจนธรรมชาติที่ทำให้เกิดการนึก คิด สภาวะของจิตมีทั้งหมด ๘๕ หรือ ๑๒๑ (โดยพิสดาร) แต่เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้วมีเพียง ๑ เท่านั้น คือ “**รู้อารมณ์**” (อารมณ์ ในที่นี้ หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งต่างๆ และเรื่องราวต่างๆ ที่จิตไปรับรู้) จิต นี้ เมื่อแบ่งโดยชาติ เป็นอกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ (พิสดาร เป็น ๓๓), วิปากจิต ๓๖ (๕๒) และกิริยาจิต ๒๐, เมื่อแบ่งโดยภูมิ เป็นกามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต^{๒๕} จิต เป็นนามธรรม และมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ เช่น

(๑) วิญญาน

(๒) มโน

(๓) มนัส

(๔) มนินทริย์

(๕) มโนธาตุ

(๖) มโนวิญญานธาตุ

(๗) มนายตนะ

ซึ่งคำเหล่านี้มิใช่ตรงกันโดยสมบูรณ์ ใช้แทนกันได้ในบางโอกาส มิใช่เสมอไป^{๒๖}

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๕.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๒๖} อภิ.ส.(ไทย) ๓๔/๕๖-๖๕/๑๔-๑๕.

อย่างไรก็ตาม จิตแม้จะเป็นนามธรรม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่มีสมรรถนะ หรือความสามารถเฉพาะโดยตัวของมันเอง และสามารถที่จะพัฒนาให้มีสมรรถนะเพิ่มขึ้นโดยอาศัยวิธีการฝึกต่างๆ เช่น สมถวิธี (วิธีฝึกจิตให้สงบและมั่นคง) และวิปัสสนาวิธี (วิธีการนำจิตที่ฝึกให้สงบและมั่นคงแล้วมาใช้พิจารณาให้เห็นสัจจะแห่งชีวิต) ในขั้นสูงสุด จิตซึ่งฝึกฝนดีแล้วสามารถนำมนุษย์ให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส บรรลุนิพพานได้^{๒๓} ดังนั้น สมรรถนะของจิตจึงแบ่งออกเป็น ๖ ประการ ด้วยกัน คือ

(๑) ด้านการกระทำ คือ เป็นตัวนำในการกระทำเรื่องต่างๆ ทั้งดีและชั่วทั้งปวง

(๒) ภายในตัวของจิตเอง คือ จิตมีความหลากหลาย ทั้งที่เป็นกุศล อกุศล วิบาก เช่น จิตมีราคะ โทสะ โมหะ

(๓) การสั่งสมกรรม คือ เป็นตัวเก็บกรรมที่คนเราทำไว้ทั้งดีและชั่วทุกประเภท

(๔) รักษาผลแห่งกรรม คือ คอยรักษากรมที่คนเราทำไว้มิให้สูญหายไป และจะปรากฏเมื่อมีโอกาส

(๕) การพัฒนาตัวเองหรือสั่งสมสันดานของคนเรา คือ ทำให้คนเรามีความเคยชินกับพฤติกรรมเดิมๆ ซ้ำๆ ซากๆ เช่น คนเคยฆ่าสัตว์ก็มักจะทำบาปนั้นเนื่องๆ คนเคยทำบุญใส่บาตรก็มักจะทำบ่อยๆ เช่นกัน คือ มีทั้งด้านบวก (จิตเป็นบุญ) และด้านลบ (จิตเป็นบาป)

(๖) การรับอารมณ์ คือ จิตจะต้องรับอารมณ์ที่มากระทบสัมผัสอยู่เนื่องๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยไม่ได้ยู่ว่างเว้นเลย คอยหมุนเวียนกันอยู่ตลอดเวลา (ยกเว้นผู้ฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิเท่านั้น จึงจะควบคุมจิตให้อยู่ในคำสั่งที่ต้องการได้)^{๒๔}

ข) เจตสิก

เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต ปฐกแต่งจิต ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดที่แตกต่างกัน ทั้งทางที่ดี และไม่ดี มีทั้งหมด ๕๒ ลักษณะ เจตสิกเป็นนามธรรม ที่เกิดร่วมกับจิต คือเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกันกับจิต และอาศัยที่เกิดที่เดียวกันกับจิต สภาพของจิตเป็นเพียงประธานในการรู้อารมณ์ แต่การที่จิตโกรธ หรือจิตโลภ เป็นเพราะมีเจตสิกเข้าประกอบปรุงแต่งให้เกิดความโกรธหรือความโลภนั่นเอง จิตเปรียบเสมือนเม็ดยา เจตสิกเปรียบเสมือนตัวยาที่อยู่ในเม็ดยา จิตเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ และเจตสิกเกิดโดยไม่มี

^{๒๓} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๗๕/๒๕๐, อัง.ทุก.(บาลี) ๒๐/๒๗๕/๗๗.

^{๒๔} อภิ.ส.(ไทย) ๓๔/๕๖-๖๕/๑๔-๑๕.

จิตก็ไม่ได้เช่นกัน เนื่องจาก จิต และ เจตสิก เป็นสิ่งที่ต้องเกิดร่วมกันตลอดเวลา จึงใช้คำว่า “จิต+เจตสิก” เพื่อให้ระลึกไว้อยู่เสมอว่าจิตและเจตสิกนั้นเป็นธรรมชาติที่ต้องเกิดร่วมกัน ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และไม่สามารถแยกออกจากกันได้^{๒๙}

ค) รูป

รูป คือ ธรรมชาติที่แตกดับ ย่อยยับ สลายไปด้วยความเย็น และความร้อน ในร่างกายของคนเราและสัตว์ทั้งหลายนั้นมีรูปประสมกันอยู่ทั้งหมด ๒๘ ชนิด และรูปที่ประสมกันอยู่นี้ แต่ละรูปต่างก็แตกดับย่อยยับสลายไปตลอดเวลา หากความเที่ยงแท้ถาวรไม่ได้เลย^{๓๐}

ฅ) นิพพาน

นิพพาน เป็นธรรมชาติที่พ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัด พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด นิพพานโดยปริยายมี ๒ ลักษณะได้แก่

(๑) สอุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ยังเป็นไปกับกับขันธ ๕ หมายถึง การที่ประหารกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว (กิเลสนิพพาน) แต่ขันธ ๕ ยังมีการเกิดดับสืบต่ออยู่ (ยังมีชีวิตอยู่)

(๒) อนุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ปราศจากขันธ ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ (ผู้หมดจดจากกิเลส) และสิ้นชีวิตไปแล้ว (คือ กิเลสก็ไม่เหลือ ขันธ ๕ ก็ไม่เหลือ) หรือที่เรียกว่า ปรินิพพาน (ปริ = ทั้งหมด) เมื่อปรินิพพานแล้ว จิต+เจตสิกและรูปจะหยุดการสืบต่อและดับลงโดยสิ้นเชิง (คือ เมื่อปรินิพพานไปแล้วก็จะไม่มีการเกิดอีก หรือไม่มีภพชาติต่อไปอีก)^{๓๑}

นิพพาน เป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นภาวะที่มนุษย์สามารถประจักษ์แจ้งได้ในชีวิตปัจจุบันนี้เอง เมื่อเพียรพยายาม ทำตัวให้พร้อมพอ ก็ไม่ต้องรอถึงชาติหน้า ดังคุณลักษณะอย่างหนึ่งของนิพพานว่าเป็น “สนฺทิฏฐิโก” (เห็นชัดได้เอง, ประจักษ์ได้ใน

^{๒๙} อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๖๖๖-๖๗๐/๒๑๐-๒๑๑.

^{๓๐} อภิ.ส. (บาลี) ๓๔/๕๐๔/๑๘๕.

^{๓๑} พุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๒๒๒/๒๕๘

ชีวิตนี้) และ “อภิลักขิต” (ไม่จำกัดกาล, ไม่ขึ้นต่อเวลา)^{๓๒} และท่านได้แสดงข้อปฏิบัติต่างๆ ไว้เพื่อให้บรรลุนิพพานได้ในภพธรรม คือ ในชาตินี้

ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“เราขอมกล่าวดังนี้ว่า บุรุษผู้เป็นวิญญู ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เป็นคนตรง จงมาเถิด เราจะสั่งสอน เราจะแสดงธรรมเมื่อเขา ปฏิบัติตามคำสั่งสอน ก็จักประจักษ์แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกจากเรือนบวช เป็นอนาคาริกโดยชอบต้องการอันเป็นจุดหมายของพรหมจรรย์ เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้ทีเดียว (โดยใช้เวลา) ๗ ปี... ๖ ปี... ๕ ปี... ฯลฯ หนึ่งเดือน... ถึงเดือน...๗ วัน”^{๓๓}

๒.๒.๒ ความหมายของบัญญัติธรรม

บัญญัติธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์บัญญัติขึ้น เพื่อสื่อสารให้เข้าใจความหมายซึ่งกันและกัน เช่น ชื่อ นายมี นางมา สีเขียว สีแดง ทิศเหนือ ทิศใต้ วันจันทร์ วันอังคาร เดือน ๘ เดือน ๑๐ ปีชวด ปีฉลู เวลาเช้า เวลาเย็น เวลา ๒๔.๐๐ น. พลเอก อธิบดี รัฐมนตรี เจริญ ๕๐ สตางค์ ธนบัตร ๑๐๐ บาท ระยะทาง ๑ กิโลเมตร น้ำหนัก ๑ กิโลกรัม เนื้อที่ ๑ ไร่ ล้วนเป็นสิ่งที่สมมุติทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ท่านเรียกว่า บัญญัติธรรม หรือ สมมุติบัญญัติ แม้แต่ ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หนังสือ ปากกา นาฬิกา บ้าน โต๊ะ เก้าอี้ แก้วน้ำ ช้อน ชาม พัดลม วิทยุ เเกวียน เรือ รถยนต์ คน และสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ ก็จัดเป็นบัญญัติธรรม เช่นกัน^{๓๔}

๒.๒.๓ ประมวลธรรมเป็นธรรมที่อยู่เหนือสมมุติบัญญัติ

หากไม่มีมนุษย์เกิดขึ้นในโลกนี้ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่มีมนุษย์บัญญัติขึ้นว่า เป็นนั่นเป็นนี่ มีชื่อเรียกอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเช่นกัน แม้แต่ ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ พื้นดิน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฯลฯ ก็เป็นเพียงธรรมชาติ ที่ปราศจากความหมาย ปราศจากชื่อ

^{๓๒} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๔๕๕/๒๐๒.

^{๓๓} ส.น. (บาลี) ๑๖/๔๖/๒๒.

^{๓๔} อภิ.ปัญจ.อ. (บาลี) ๓๒.

คือเป็นเพียงแต่สภาวะที่เกิดจากการประชุมกันของมหาภูตรูป^{๓๕} ทั้ง ๔ อันเป็นรูปธรรม (รูป) ที่ปราศจากนามธรรม (จิต+เจตสิก) ซึ่งเป็นสภาวะปรมาณู (ปรมาณธรรม) ที่พ้นจากสมมุติบัญญัติโดยสิ้นเชิง ส่วนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายนั้น หากกล่าวในแง่ปรมาณธรรมแล้ว ถือว่าไม่มีตัวตน ไม่มี นามมี ไม่มี นามมา มีแต่รูปธรรม (รูป) และนามธรรม (จิต+เจตสิก) มาประชุมกันเท่านั้น ดังนั้น ไม่ว่าตัวเราหรือผู้อื่นซึ่งรวมถึงสัตว์ทั้งหลายด้วยนั้น เมื่อกล่าวในแง่ปรมาณธรรมหรือธาตุแท้ตามธรรมชาติแล้ว จะมีส่วนประกอบอยู่ ๓ ส่วนเท่านั้น คือ

(๑) จิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์

(๒) เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบปรุงแต่งจิตมี ๕๒ ลักษณะ

(๓) รูป คือ องค์ประกอบ ๒๘ ชนิดที่รวมกันขึ้นเป็นกาย

จะเห็นได้ว่า คนเราทุกคนและสัตว์ทั้งหลายนั้น มีส่วนประกอบเหมือนกัน คือ เรามี จิต เจตสิก รูปเขาก็มี จิต เจตสิก รูปสัตว์ทั้งหลายก็มี จิต เจตสิก รูปจะมีความแตกต่างกันก็ตรงที่รูปร่างหน้าตาผิวพรรณ ซึ่งถูกจำแนกให้แตกต่างกันด้วยอำนาจของกรรมที่กระทำไว้ในอดีต ฉะนั้น จิต+เจตสิก และรูป มีลักษณะสามัญตามธรรมชาติ (สามัญลักษณะ) อยู่ ๓ ประการ^{๓๖} ได้แก่

(๑) อนิจจลักษณะ คือ มีลักษณะที่ไม่เที่ยงไม่คงที่ ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

(๒) ทุกขลักษณะ คือ มีลักษณะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เกิดขึ้นแล้วต้องดับไปอยู่ตลอดเวลา

(๓) อนัตตลักษณะ คือ มีลักษณะที่ไม่มีตัวตน มีใจตน ไม่สามารถบังคับบัญชาได้

สามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้ เป็นสิ่งจริงแท้แน่นอน เป็นกฎธรรมชาติเรียกว่า ไตรลักษณ์ กล่าวโดยสรุปแล้ว จิต+เจตสิก และรูป ที่ประกอบขึ้นเป็นบุคคลหรือเป็นสัตว์ใดๆ ก็ตามนั้น แท้จริงแล้วไม่ได้มีแก่นสารอะไรเลย เป็นเพียงการประชุมกันของส่วนประกอบที่มีความไม่เที่ยง เกิดดับ เกิดดับสืบทอดกันอย่างรวดเร็ว (ชั่วลัดนิ้วมือ จิตมีการเกิดดับแสนโกฏิ ขณะ หรือหนึ่งล้านครั้ง) เป็นสภาพที่หาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของผู้ใด วางเปล่าจากความเป็นคนนั้น

^{๓๕} มหาภูตรูปทั้ง ๔ คือ ๑. รูปที่มีความอ่อนและแข็งเป็นลักษณะ (ปฐวีรูป) ๒. รูปที่มีอาการไหลและเกาะกุมเป็นลักษณะ (อาโปรูป) ๓. รูปที่มีความร้อนและเย็นเป็นลักษณะ (เตโชรูป) ๔. รูปที่มีการเคลื่อนไหวหรือเครื่องตั้งเป็นลักษณะ (วาโยรูป).

^{๓๖} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐/๕๑.

คนนี้ วางเปล่าจากความเป็นตัวตน วางเปล่าจากความเป็นนั้นเป็นนี่ตามที่สมมุติขึ้นมา แต่เป็นสภาวะธรรมอันเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ขึ้นกับเหตุ ขึ้นกับปัจจัย พระพุทธเจ้าจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ปรมัตถธรรมเหล่านี้ก็คงมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธองค์เป็นแต่เพียงผู้ทรงค้นพบ และนำมาเปิดเผยให้เราทั้งหลายได้ทราบเท่านั้น

๒.๓ คัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะ : โดยปริจเฉท

คัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะ โดยปริจเฉท เป็นคัมภีร์ซึ่งรวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์ ไว้โดยย่อ อันเปรียบเสมือนแบบเรียนเร็วพระอภิธรรม แบ่งเป็น ๕ ปริจเฉท (๕ ตอน) แต่ละปริจเฉท มีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

๑) ปริจเฉทที่ ๑ จิตตสังคหวิภาค แสดงเรื่อง ธรรมชาติของจิต ประเภทของจิต ทั้งโดยย่อ และโดยพิสดาร ทำให้เข้าใจถึงจิตประเภทต่างๆ คือ กุศลจิต อกุศลจิต วิบากจิต กิริยาจิต มหัคคตจิต และโลกุตตรจิต

๒) ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค แสดงเรื่องเจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิตเพื่อปรุงแต่งจิตมีทั้งหมด ๕๒ ลักษณะ แบ่งเป็น เจตสิกที่ประกอบกับจิตได้ทุกประเภท เจตสิกฝ่ายกุศล และเจตสิกฝ่ายอกุศล

๓) ปริจเฉทที่ ๓ ปภินณกสังคหวิภาค แสดงการนำจิตและเจตสิกมาสัมพันธ์กับธรรม ๖ หมวด ได้แก่ ความรู้สึกของจิต (เวทนา) เหตุแห่งความดีความชั่ว (เหตุ) หน้าที่ของจิต (กิจ) ทางรับรู้ของจิต (ทวาร) สิ่งที่จิตรู้ (อารมณ์) และที่ตั้งที่อาศัยของจิต (วัตถุ)

๔) ปริจเฉทที่ ๔ วิธิตสังคหวิภาค แสดงวิธีจิต อันได้แก่กระบวนการทำงานของจิตที่เกิดทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เมื่อได้ศึกษาปริจเฉทนี้แล้ว จะทำให้รู้กระบวนการทำงานของจิตทุกประเภท บุญบาปไม่ได้เกิดที่ไหน เกิดที่วิธีจิตนี้เอง ก่อนที่จะเกิดจิตบุญหรือจิตบาป มีจิตขณะหนึ่งเกิดก่อน คอยเปิดประตูให้เกิดจิตบุญหรือจิตบาป จิตดวงนี้เกี่ยวข้องกับการวางใจอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) หรือการวางใจอย่างไม่แยบคาย (อโยนิโสมนสิการ) หากเราได้เข้าใจก็จะมีประโยชน์ในการป้องกันมิให้จิตบาปเกิดขึ้นได้

๕) ปริจเฉทที่ ๕ วิธิมุตตสังคหวิภาค แสดงถึงการทำงานของจิตขณะใกล้ตาย ขณะตาย (จุติ) และขณะเกิดใหม่ (ปฏิสนธิ) กล่าวถึงเหตุแห่งการตาย การเกิดของสัตว์ในภพภูมิต่างๆ โดยแบ่งได้ถึง ๓๑ ภพภูมิ (มนุษย์ภูมิเป็นเพียง ๑ ใน ๓๑ ภูมิ) ขณะเวลาใกล้จะตาย ภาวะจิตเป็นอย่างไร ควรวางใจอย่างไรจึงจะไปเกิดในภพภูมิที่ดี พระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้

อย่างชัดเจนว่าตายแล้วต้องเกิดทันที มิใช่ตายแล้ววิญญาน (จิต) ต้องร่อนเพื่อไปหาที่เกิดใหม่ และยังได้อธิบายเรื่องของกรรม ลำดับแห่งการให้ผลของกรรมไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งอีกด้วย

๖) **ปริจเฉทที่ ๖ รูปสังคหวิภาค และนิพพาน** เมื่อได้ศึกษาทำความเข้าใจเรื่องจิตและเจตสิก อันเป็นนามธรรมมาแล้ว ในปริจเฉทที่ ๖ นี้พระอนุรุธททอาจารย์ได้แสดงองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย นั่นก็คือเรื่องของรูปร่างกาย (รูปธรรม) โดยแบ่งรายละเอียดออกเป็นรูปต่าง ๆ ได้ ๒๘ ชนิด และอธิบายถึงสมุฏฐาน (เหตุ) ในการเกิดรูปต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดพิสดาร ในตอนท้ายได้กล่าวถึงเรื่องพระนิพพานว่ามีสภาวะอย่างไร อันจะทำให้เข้าใจเรื่องของพระนิพพาน ได้อย่างถูกต้องชัดเจน

๗) **ปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค** เมื่อได้ศึกษาปรมัตถธรรม ๔ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน มาจากปริจเฉทที่ ๑ ถึง ๖ แล้ว ในปริจเฉทนี้ จะแสดงธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลซึ่งให้ผลเป็นความสุข และธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลซึ่งให้ผลเป็นความทุกข์ ให้สภาวะความเป็นจริงแล้วกุศลจิต (จิตบุญ) และอกุศลจิต (จิตบาป) จะเกิดสลับสับเปลี่ยนกันอยู่ตลอดเวลา ส่วนจะเกิดจิตชนิดไหนมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับคุณธรรมและจริยธรรมของแต่ละบุคคล จึงทำให้ชีวิตตกอยู่ในวัฏฏทุกข์ไม่รู้จักจบจักสิ้น ในปริจเฉทที่ ๗ นี้ ได้แสดงธรรมที่ควรรู้ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ อุปาทานขันธ (ขันธที่ถูกอุปาทานยึดมั่นอย่างเหนียวแน่น), อายุคณะ ๑๒ (สิ่งเชื่อมต่อเพื่อให้รู้อารมณ์), ธาตุ ๑๘ (ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน), อริยสัจ ๔ (ความจริงของพระอริยะ) และโพธิปักขิยธรรม (ธรรมที่เกื้อกูลการตรัสรู้, ธรรมที่เกื้อหนุนแก่ อริยมรรค) มี ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔, สัมมปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พล ๕, โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘

๘) **ปริจเฉทที่ ๘ ปัจจยสังคหวิภาค** ในปริจเฉทนี้ ท่านได้แสดงเรื่องปัจจัยสมุปปบาท (เหตุและผลที่ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ) และปัจจัยสนับสนุน ๒๔ ปัจจัย ในตอนท้ายยังได้แสดงความหมายของบัญญัติธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ไม่ใช่เป็นความจริงแท้ แต่เป็นจริงตามสมมุติ (สมมุติสัจจะหรือสมมุติโวหาร) ตามกติกาของชาวโลก

๙) **ปริจเฉทที่ ๙ กัมมัฏฐานสังคหวิภาค** ในปริจเฉทนี้ ท่านกล่าวถึงความแตกต่างของสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เห็นว่าสมถกรรมฐานหรือการทำสมาธินั้นเป็นการปฏิบัติเพื่อให้จิตเกิดความสงบ และเกิดอภิญญา (เกิดอิทธิฤทธิ์ต่างๆ) เท่านั้น ซึ่งไม่ใช่จุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะผลของการทำสมาธิหรือสมถกรรมฐานนั้นเป็นการ

ข่มกิเลสไว้ชั่วขณะเท่านั้น ไม่สามารถทำลายกิเลสได้ ถึงแม้จะเจริญสมถกรรมฐานถึงขั้นอรุณานจนได้เสวยสุขอยู่ในอรุณพรหมภูมิเป็นเวลาอันยาวนาน แต่ในที่สุดก็ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักจบจักสิ้น

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในสภาวะธรรมชาติตามความจริงว่า จิต+เจตสิก และรูป ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิตต่างก็มีการเกิดขึ้น – ตั้งอยู่ – ดับไป – เกิดขึ้น – ตั้งอยู่ – ดับไป ต่อเนื่องกันไปอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา เป็นสภาพที่ไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตนอะไรของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถที่จะบังคับบัญชาได้ วางเปล่าจากความเป็นตัวตน ปัญญาที่ประจักษ์แจ้งในสภาวะธรรมชาติความเป็นจริงเช่นนี้ เมื่อมีกำลังแก่กล้าก็จะสามารถประหารกิเลสและเข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด

๒.๔ ประเภทของการสวดพระอภิธรรมมงคล

ในปัจจุบันจะเห็นว่า การสวดพระอภิธรรมในงานศพนั้น มีหลายประเภท แต่กล่าวโดยความนิยมในการสวด แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท^{๓๓} ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ สวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์

หรือที่เรียกว่า คัมภีร์ “สัตตปกรณ” สวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์นั้น ถือว่าเป็นยอดแม่บทใหญ่ ที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นมาแสดงเพื่อทดแทนค่าข้าว ป้อนน้ำนม โปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์สวรรค์ สิ้นกาล ๑ เดือน มี ๗ คัมภีร์ คือ พระธรรมสังคณี, พระวิงค์, พระชาตุกถา, พระปุกคณบัญญัติ, พระกถาวัตถุ, พระยมก, และพระมหาปฏฐาน ซึ่งนิยมใช้สวดตามพิธีศพทั่วไป

๒.๔.๒ สวดพระสหัสสนัย

“สวดพระสหัสสนัย” แปลว่า มีนัยพັນหนึ่ง เป็นการกล่าวถึงธรรมทั่วไปที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์ ๔ ประการ (หรือ อธิบาต ๔) ได้แก่ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ ความเอาใจใส่ สึกใฝ่ และ วิมังสา ความหมั่นไตร่ตรองพิจารณาหาเหตุผล

^{๓๓} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, พระพิธีธรรม การสวดทำนองหลวง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

๒.๔.๓ สวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะ

มี ๕ ปริจเฉท กล่าวถึง จิต, เจตสิก, รูป, และนิพพาน เป็นการกล่าวถึงความไม่เที่ยงของสังขาร ที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ปัจจุบันยังนิยมสวด แต่หาพระสงฆ์สวดได้ยาก เพราะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น ความพร้อมเพรียง เสียง และการประสานเสียง

๒.๔.๔ สวดพระมาลัย

การสวดพระมาลัยนั้น เป็นการกล่าวถึงพระประวัติของพระเถระรูปหนึ่ง ที่สำเร็จฌานสมาบัติ มีฤทธิ์ เสด็จไปโปรดยังเมืองนรกและสวรรค์ ได้เห็นว่าทำดีไปสวรรค์ ทำชั่วไปนรก และนำสิ่งที่พบเห็นมาสั่งสอนคนบนโลกให้ทำบุญ ทำดี อย่าทำชั่ว อย่่างไรก็ตาม การสวดพระมาลัยนี้ สันนิษฐานว่าในสมัยก่อนใช้สวดในพิธีแต่งงาน เพื่อให้คู่บ่าวสาวเข้าใจเรื่องของความดีความชั่ว ในการใช้ชีวิตร่วมกัน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ จึงได้เปลี่ยนมาสวดในงานศพ เนื่องจากมีคนฟังธรรมมากกว่า การสวดแบบนี้ ปัจจุบันหาฟังได้ยาก

๒.๔.๕ สวดทำนองหลวง

การสวดทำนองหลวงนั้น ผู้สวดจะเป็นพระพิธีธรรมที่อยู่เฉพาะวัดหลวง ซึ่งแต่ละวัดจะมีทำนองการสวดไม่เหมือนกัน จะใช้สวดเฉพาะในงานพิธีศพ ที่อยู่ในชั้นพระบรมวงศานุวงศ์ หรือพระบรมราชานุเคราะห์ แต่ก็มียกเว้นในงานสวดทั่วไปของบางงาน ที่เจ้าภาพจัดขึ้น โดยทำนองการสวดพระอภิธรรมทำนองหลวงนี้ มี ๔ ทำนอง ได้แก่ (๑) ทำนองกะ (๒) ทำนองเลื่อน (๓) ทำนองลากซุง และ (๔) ทำนองสรภัญญะ

คำว่า “ทำนองหลวง” จึงหมายถึง ทำนองที่เป็นหลัก เป็นใหญ่ เป็นกลาง เช่น มหาชาติทำนองหลวง ซึ่งแต่ละกัณฑ์มีทำนองประจำกัณฑ์เป็นหลัก สำหรับศพของพระสงฆ์ที่ดำรงสมณศักดิ์ชั้นสูง นับตั้งแต่พระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรองขึ้นไป ก็ทรงโปรดให้นิมนต์พระพิธีธรรมเข้าสวดมีกำหนดเกณฑ์ ๓ วัน หากพระสงฆ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ โปรดให้พระพิธีธรรมเข้ามีเกณฑ์กำหนด ๗ วัน และหากเป็นพระศพของสมเด็จพระสังฆราช โปรดให้สวดมีกำหนด ๑๕ วัน ทั้งนี้รวมไปถึงงานออกพระเมรุในเวลาพระราชทานเพลิงก็ทรงโปรดให้อยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ด้วย ในปัจจุบัน วัดที่มีพระพิธีธรรม เหลืออยู่เพียง ๑๐ วัดเท่านั้น คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร, วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหาร, วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร, วัดราชสิทธิาราม ราชวรมหาวิหาร, วัดบวรนิเวศวิหาร ราชวรวิหาร, วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร, วัดจักรวรรดิราชาวาส

วรมหาวิหาร, วัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร, วัดประยูรวงศาวาส วรวิหาร, วัดอนงคาราม
วรวิหาร

หน้าที่ของพระพิธีธรรม นอกจากการสวดศพอันเป็นหน้าที่หลัก ซึ่งจะมีเป็นครั้งคราวแล้ว ยังมีกิจที่พระพิธีธรรมจะต้องสวดตลอดทั้งปี คือ การสวดจตุรเวท ทำน้ำพุทธมนต์ที่หอศาสตราคมในพระบรมมหาราชวังประจำวันพระทั้งข้างขึ้นและข้างแรม พระพิธีธรรมจากวัดทั้ง ๑๐ นี้จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปสวดในเวลา ๑ ชั่วโมงตรง การสวดทำน้ำพุทธมนต์นี้เป็นของมีมาตามโบราณราชประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยา สำหรับใช้แช่เครื่องราชศาสตราวุธให้ข้าราชการทุกหมู่เหล่าได้ดื่มในคราวมีพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เฉพาะปัจจุบันเจ้าพนักงานจะตักน้ำพุทธมนต์นี้เข้าทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงพระพักตร์เป็นประจำ แม้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก็ใช้น้ำพุทธมนต์นี้สำหรับโสรจทรงด้วย

คุณสมบัติของพระพิธีธรรม นอกจากจะเป็นผู้ได้รับการฝึกหัดทำนองการสวดพระธรรมจนมีความถูกต้อง มีเสียงที่ไพเราะแล้ว บุคลิกลักษณะภายนอกก็มีความสำคัญยิ่ง เช่น สุขภาพร่างกายไม่บกพร่อง การรักษาสมณสัญญาตามพระธรรมวินัยเป็นที่น่าเลื่อมใส เพราะเกี่ยวกับการนำตัวเข้าไปอยู่ในพระราชฐานพระราชวัง ซึ่งเต็มไปด้วยข้าราชการบริพารน้อยใหญ่ ผู้สูงด้วยเกียรติยศ เกียรติศักดิ์ ที่เฝ้าปฏิบัติหน้าที่ทุกฝ่ายโดยทั่วหน้า ที่สุดแม้ต่อเบื้องพระพักตร์ของพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถและพระบรมวงศานุวงศ์ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่หนักใจและยากแก่ท่านเจ้าอาวาสผู้ทำหน้าที่คัดเลือกพระสงฆ์ ตลอดจนพระสงฆ์ผู้ถูกคัดเลือกแล้ว แต่ด้วยความรู้ความสามารถ ฉลาดด้วยธรรมวิธีของท่านเจ้าอาวาสที่ได้พิจารณาอย่างถ่องแท้ และพระภิกษุสงฆ์ ที่ได้รับพระกรุณาโปรดพระราชทานสมณศักดิ์ และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส จะสามารถรับภาระธุระในส่วนที่เป็นกิจของคณะสงฆ์อันเกี่ยวเนื่องด้วยพระราชศรัทธาและราชการ จักได้ปฏิบัติกิจดังกล่าวให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี พระพิธีธรรมจึงยังคงมีปรากฏอยู่คู่กับวัฒนธรรมประเพณีไทยจนตราบเท่าจนถึงทุกวันนี้^{๓๘}

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

๒.๕ สรุป

คำว่า “อภิธรรม” นั้น มีนัย ๒ ประการด้วยกัน คือ ๑) อภิธรรมเป็นธรรมที่ยอดเยี่ยมและเป็นวิสัยของพระสัพพัญญูเท่านั้นจะทรงรู้ ๒) อภิธรรมเป็นธรรมที่เกินกว่าธรรมสามัญ และบางแห่งไม่ใช่พระพุทธรูปทั้งหมดยกแต่ขึ้นใหม่ประมาณ ๑๐๐ ปี หลังพุทธกาล (สังคายนาครั้งที่ ๓) ความย่อเล่าว่า พรรษาที่ ๗ พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรดพระมารดาซึ่งสถิตในสวรรค์ชั้นดุสิต และเกิดเป็นเทพบุตรพระนามว่า “สันตุสิตเทพบุตร” โดยในการแสดงธรรมครั้งนี้ก็มีเหล่าเทวดาและพรหมหลายแสนโกฏิมาร่วมรับฟังด้วย ซึ่งทรงแสดงด้วย วิตถารนัย หรือแสดงโดยพิสดาร ตลอดระยะเวลาครบไตรมาส ๓ เดือน ส่วนในการแสดงที่มนุษย์โลกนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเถระในเวลาเช้าของทุกวัน และทรงแสดงด้วยสังเขปนัย (คือ โดยย่อ) เสร็จแล้ว จึงเสด็จกลับไปยังเทวโลกอีกในแต่ละวัน จนครบ ๓ เดือนในพรรษาที่ ๗ นั้นเอง

หลังจากทรงจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ครบไตรมาสแล้ว พระพุทธองค์จึงเสด็จลงจากเทวโลก ไปยังประตูเมืองสังกัสสนคร ห่างเมืองสาวัตถี ราว ๑๐ โยชน์ และเรียกวันที่เสด็จลงมาครั้งนี้ว่า “วันเทโวโรหณะ” อีกทั้งชาวพุทธทั่วไปนิยมตักบาตรในวันนี้ เรียกว่า “ตักบาตรเทโว” ส่วนพระสารีบุตรก็ได้แสดงพระอภิธรรมต่อจากพระพุทธองค์ด้วย “นาฬิตถารนาฬิตสังเขปนัย” ซึ่งหมายถึง การแสดงอภิธรรมมีรูปแบบไม่ย่อและไม่พิสดารเกินไป

พระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ ได้แก่ (๑) คัมภีร์ธรรมสังคณี มี ๔ กัณฑ์ คือ จิตตวิภังค์, รูปวิภังค์, นิกเขปราชสี, และอรรถุทธารกัณฑ์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๔ (๒) คัมภีร์วิภังค์ มี ๑๘ วิภังค์ด้วยกัน และแบ่งเป็น ๒๒ มาติกาและทุกมาติกา มี ๑๐๐ หมวดย่อยอีก ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๕ (๓) คัมภีร์ชาตุกถา ว่าด้วยเรื่องขันธ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๖ (๔) คัมภีร์ปุคคลบัญญัติ ว่าด้วยการกำหนดลักษณะของบุคคล มี ๖ ข้อ คือ ขันธะ, อายุตนะ, ธาตุ, สัญจะ, อินทริย, ปุคคลบัญญัติ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๖ (๕) คัมภีร์กถาวัตถุ ว่าด้วยเรื่องของถ้อยแถลงของนิกายต่างๆ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๗ (๖) คัมภีร์ยมก ว่าด้วยธรรมที่ทรงแสดงเป็นคู่ๆ โดยการถาม และตอบเกี่ยวกับสภาวะธรรม ๑๐ หมวด มีหมวดมูล เป็นเบื้องต้น และหมวดอินทริยเป็นที่สุด ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๘ และ เล่มที่ ๓๙ (๗) คัมภีร์ปัญฐาน ว่าด้วยการอธิบายเงื่อนไขทางสภาวะธรรมแม่บท หรือมาติการวม ๒๖๖ บท (๑๒๒

หมวด) อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “คัมภีร์มหาปกรณ์” ก็ได้ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๔๐ ถึง ๔๕

ส่วนประเภทของการสวดพระอภิธรรม มี ๕ ลักษณะ คือ สวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ สวดพระสหัสสนัย สวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะ สวดพระมาลัย สวดทำนองหลวง ซึ่งยังแบ่งย่อยออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ ทำนองกะ ทำนองเลือน ทำนองลากซุง และทำนองสรภัญญะ

บทที่ ๓

พิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

ในบทนี้ ผู้วิจัย จะได้นำเสนอเกี่ยวกับการเตรียมการเบื้องต้นในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ คำนึงกับการฟังสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในงานศพ ขั้นตอนเกี่ยวกับการจัดงานศพ สาเหตุที่ทำให้เกิดการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ และประเภทของการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ มีประเด็นที่ควรศึกษาต่อไปนี้

๓.๑ การเตรียมการเบื้องต้นในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ

การเตรียมการเบื้องต้นในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ คือ การสวดพระอภิธรรมตถสังคหะของพุทธศาสนิกชน ที่บำเพ็ญกุศลแล้วอุทิศแก่ญาติซึ่งเป็นบุคคลที่รัก ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยมีลำดับขั้นตอนต่างๆ พอสังเขป ต่อไปนี้

๓.๑.๑ การเตรียมความพร้อมในการจัดงานศพ

เมื่อมีผู้เสียชีวิตลงในบ้านหรือที่โรงพยาบาล ไม่ว่าจะสาเหตุการตายใดก็ตาม เจ้าภาพหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ตายนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมความพร้อมในด้านต่างๆ อย่างน้อย ๒ เรื่องด้วยกัน คือ

๑) การเตรียมพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศพซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน บ้าง สัปเหร่อในหมู่บ้านบ้าง ในบางครั้ง ก็จะเป็นพระสงฆ์เป็นผู้แนะนำในการทำพิธี หากชาวบ้านไม่เข้าใจว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไรต่อศพ ซึ่งมีขั้นตอนในการประกอบพิธีศพต่างดังต่อไปนี้ (๑) การอาบน้ำศพ (๒) หวีผมศพ (๓) นุ่งผ้าศพ (๔) การรดน้ำศพ (๕) การนำเงินใส่ปากศพ (๖) การนำคำห่มาใส่ปากศพ (๗) การมัดตราสังหรือมัดศพ (๘) การคอดศพ (๙) การเอาศพใส่โลง (๑๐) บันได ๓ ขั้น (๑๑) การตั้งศพ (๑๒) การหาอาหารให้ศพ (๑๓) การตามไฟศพ (๑๔) การดับไฟศพ และ (๑๕) การงานเฮือนดีศพ (การละเล่นตลอดคืน)

คำว่า “การจันเหือนคิศพ”^๑นั้น ชาวพุทธในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู มีความเชื่อว่า ถ้ามีคนตายในบ้าน “เหือน” (คือ บ้านเรือน) หลังใด เหือนหลังนั้น มีความสูญเสียอย่างใหญ่หลวง ญาติพี่น้องทั้งที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน และที่ไปอยู่บ้านไกลบ้านไกล ก็จะนำข้าวสารตลอดจนอาหาร ตามแต่จะหาได้มาช่วยงาน ดังนั้น คำว่า “จันเหือนคิ” จึงหมายถึง การชุมนุมและเล่นกันที่บ้านคนตายในเวลากลางคืน เพื่อเป็นเพื่อนญาติผู้ตาย” ฉะนั้น จะเห็นว่า “จันเหือนคิ” เป็นการมาอยู่ร่วมกันในเวลาคำคืน ที่บ้านคนตายหลังส่งสการ โดยมีวัตถุประสงค์ จะมาอยู่เป็นเพื่อนมาปลอบใจ คนที่ยังมีชีวิตอยู่ในเหือนหลังนั้น เพื่อให้คลายความโศกเศร้า และคลายความเหงาลงไปบ้าง เวลาสำหรับจันเหือนคิ จะเริ่มหลังจากพระสงฆ์ “ตั้งมุงคุณ” หรือ สวดพระพุทธรูปเสร็จแล้ว เมื่อพระสงฆ์กลับวัด ญาติพี่น้องที่มาร่วมฟังสวด ก็จะหาข้าวปลาอาหารเย็นมาเลี้ยงดูกัน ต่อจากนั้น ก็จะมีกิจกรรมเกี่ยวกับการจันเหือนคิหลายคน จันเหือนคิจนถึงสว่าง และจะจันเหือนคิให้ครบ ๓ วัน^๒

๒) การนิมนต์พระสงฆ์ เพื่อไปสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในงานศพ

๓.๑.๒ ขั้นตอนในการสวดมตีกาบังสุกุล

เมื่อเจ้าภาพพร้อมญาติมิตร ได้เตรียมการดังกล่าวมาแล้ว คือ การทำพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศพและการนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธี โดยในเบื้องต้น ก่อนที่จะถึงเวลาในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในเวลาเย็นของวันแรก ผู้ที่เป็นเจ้าภาพของงานจะต้องมีการตระเตรียมสถานที่และองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสวดให้เสร็จเป็นขั้นตอน โดยเบื้องต้น คือ การนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป เข้าประจำอาสนะที่ถวายไว้แล้ว จากนั้น ประธานในพิธีหรือเจ้าภาพของงานศพ ก็จะจุดเทียนรูปบูชาพระรัตนตรัย เสร็จแล้วจุดเทียนรูปหน้าศพ จากนั้น จึงกลับมานั่งที่เดิม^๓

ต่อจากนั้น พิธีกรในงาน จะเริ่มกล่าวคำไหว้พระและอาราธนาศีล ๕ ดังนี้

๑) ขั้นตอนที่ ๑ พิธีกร นำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ว่า

อิมิณา สักกาเรนะ ตัง พุทธัง อะภิปูชะยามะ

อิมิณา สักกาเรนะ ตัง ธัมมัง อะภิปูชะยามะ

^๑ สัมภาษณ์ พระอธิการประทวน ปิยธมฺโม, เจ้าอาวาสวัดอุทธยานธรรมคำไก่อ่แก้วสวรรค์, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๒.

^๒ สัมภาษณ์ พระครูอุดมธรรมภาณี, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

อิมินา สักกาเรนะ ตัง สังฆัง อะภิปุชเยยามะ
 อระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา
 พุทฺธัง ภะคะวันตัง อะภิวาเทมิ (กราบ)
 สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม
 ธัมมัง นมัสสามิ (กราบ)
 สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ
 สังฆัง นมามิ (กราบ)

๒) ขั้นตอนที่ ๒ พิธีกร นำคำอาราธนาศีล ๕ ว่า

มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปญฺจะ สีลา
 นิ ยาจามะ

ทุติยัมปิ มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปญฺ
 จะ สีลานิ ยาจามะ

ตะติยัมปิ มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ
 ปญฺจะ สีลานิ ยาจามะ

๓) ขั้นตอนที่ ๓ ทุกคนในพิธีกล่าวคำสมาทานศีล ๕ พร้อมกัน

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อระหะโต สัมมาสัมพุทฺธัสสะ (๓ จบ)

พุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ

ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ตุติยัมปิ พุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ

ตุติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

ตุติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ตะติยัมปิ พุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ

ตะติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

ตะติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

(พระสงฆ์กล่าว) ติสระเณกะมะนัง นิฏฺฐิตัง

(กล่าวรับ) อามะภันเต ต่อจากนั้น จึงกล่าวตามพระสงฆ์ทีละตอน ดังนี้

ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 กาเมสุมิจฉาจารา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐาณา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

(พระสงฆ์สรูปศีล)

อิมานิ ปัญจะ สิกขาปะทานิ
 สีเลนะ สุคะติง ยันติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา
 สีเลนะ นิพพุติง ยันติ ตัสมา สິลลัง วิโสธะเย^๓

๔) ขั้นตอนที่ ๔ พระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป เริ่มสวดมัตติกา ตามลำดับ^๔ ต่อไปนี้

- นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะฯ (สวด ๓ ครั้ง)
- ชัมมสังคณิมัตติกาปาฐะ...กุสะลา ชัมมา อุกุสะลา ชัมมา ฯลฯ อนิททัสสนาปปะฏิ
 ฆา ชัมมาฯ
- ปฏฐานมัตติกาปาฐะ....เหตุปัจจะโย ฯลฯ วิคะตะปัจจะโย อะวิคะตะปัจจะโยฯ
- ภาวะตุ สัพพะ มังคะลัง ฯลฯ สะทา โสตถิ ะวันตุ เตฯ

๕) ขั้นตอนที่ ๕ พิธีกรนำผ้าภูษาโยง (ด้ายสายสิญจน์) ไปวางตรงหน้าพระสงฆ์
 แล้วนำจตุปัจจัยไทยธรรมไปวางจนครบทุกรูป และเชิญเจ้าภาพพร้อมญาติมิตรถวาย เสร็จ
 แล้วพระสงฆ์ทั้งหมด จึงสวดพิจารณาบังสุกุลตาย ต่อไปนี้

“อะนิจจา วะตะสังขารา, อุปปาทะวะยะ ชัมมิโน
 อุปปชิตะวา นิรุชขันติ, เตสังวุ ปะสะโส สุโข”ฯ (๓ ครั้ง)
 แล้วต่อด้วยคำว่า “สัพเพ สัตตา มะรันติ จะ, มริงสุจะ มะริสสะเร,
 ตะเถวะหัง มะริสสามิ, นัตถิ เม เอตถะ สังสะโย”ฯ (๑ ครั้ง)

^๓ พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจจกาโร), เอกเทศสวดมนต์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

^๔ คำเพิ่มเติม สวดมัตติกา ภาคผนวก.

๖) ขั้นตอนที่ ๖ เมื่อพระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลและปัจจัยไทยธรรมเสร็จแล้ว ท่านก็จะอนุโมทนาพิธีเป็นลำดับต่อไป และเจ้าภาพเตรียมกรวดน้ำรับพร คือ

- ยะถา วาริระหา ปุรา ฯลฯ อายุ วัน โณ สุขัง พะลังฯ
 - อะทาสิเม อะกาสิมา ญาติมิตตา สะขา จะเม ฯลฯ อะนัปปะกันติฯ
- (บางครั้ง หากมีเวลาน้อย พระสงฆ์ อาจจะสวดเริ่มแต่ อะชัยยะโข ทักขิณา ทินนา เป็นต้นไปจนจบก็ได้)
- ภาวะตุ สัพพะ มังคะลัง ฯลฯ สะทา โสตถิ ะวันตุ เตฯ

ขั้นตอนทั้งหมด จากข้อ ๑) ถึง ๖) นี้ เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสวดมาติกา และสวดบังสุกุลของพระสงฆ์ ไม่ว่าจะตั้งศพไว้ที่วัดหรือที่บ้านก็ตาม ขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ ก็จะนำไปใช้ในทุกแห่งเหมือนกัน ซึ่งการสวดมาติกาบังสุกุลนี้ บางวัด ก็จัดสวดก่อนพระอภิธรรมตถสังคหะ เพราะสะดวกในการรับส่งพระสงฆ์เพียงครั้งเดียว ไม่ต้องมาบ้านเจ้าภาพหลายครั้ง แต่บางงานก็ประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ คนละช่วงเวลา

๓.๑.๓ การสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ

เมื่อเจ้าภาพ ได้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมาติกาและบังสุกุล เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ลำดับต่อจากนั้น ก็จะเป็นการนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป เพื่อมาสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในเวลาเย็น จากเวลา ๑๘.๐๐ ถึง เวลา ๑๙.๓๐ น. เป็นเวลาทั้งหมด ๓ วัน (บางงานก็สวดศพ ๗ วันแต่มีจำนวนน้อยมากในปัจจุบัน) ซึ่งขั้นตอนต่างๆ มีต่อไปนี้

พิธีกรนำ ไหว้พระรับศีล (หากพิธีกรรมไม่ได้ทำต่อเนื่องกัน) และเมื่อพระสงฆ์กล่าวคำให้ศีล ๕ เสร็จแล้ว พิธีกร ก็จะกล่าวคำอาราธนาพระธรรม (โดยไม่นิยมแปลเป็นภาษาไทย) ดังต่อไปนี้^๕

“พรหมา จะ โลกาธิปะติ สะหัมปะติ
กัตถัญชะติ อัมมิชะรัง อะยาจะละ
สันติระ สัตตาปปะระชัคกะชาติกา
เทเสตุ รัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง”^๖

^๕ สัมภาษณ์ พระครูศรีเมธากร, รองเจ้าคณะจังหวัดหนองบัวลำภู, ๑๗ เมษายน ๒๕๕๒.

^๖ พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจจาโร), เอกเทศสวดมนต์, หน้า ๑๕๕.

(คำแปล ท้าวสหัมบดีแห่งโลก ได้ประครองอัญชลี ทูลวิงวอนพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐว่า สัตว์ผู้มีฤทธิในดวงตาน้อยมีอยู่ในโลกนี้ ขอพระคุณเจ้าโปรดแสดงธรรมอนุเคราะห์ด้วยเถิด)

เมื่อกล่าวคำอาราธนาธรรมเสร็จแล้ว ต่อจากนั้น พระสงฆ์ก็จะเริ่มสวดพระอภิธรรมตถะสังหะ^๓ (เรียกว่าสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์) โดยบางแห่งก็จะสวดเป็นปริจเฉทจำนวน ๓ ปริจเฉท พร้อมกับการสวดแปล มีคำสวด ดังต่อไปนี้

๑) สวดแบบอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ได้แก่

(ก) พระสังคินี

กุสะลา ชัมมา อุกุสะลา ชัมมา อัพยากะตา ชัมมา กะตะเม ชัมมา กุสะลา ชัมมัง สะมะเย กามาวะจะรัง กุสะลัง จิตตัง อุปปันนัง โหติ โสมนัสสะสะหะกะตัง ญาณะสัมปะยุตตัง รูปารัมมะณัง วา สัทธารัมมะณัง วา คันธารัมมะณัง วา ระสวารัมมะณัง วา โผฏฐัพพารัมมะณัง วา ชัมมารัมมะณัง วายัง ชัง วา ปะนารัพพะ ตัสมิท สะมะเย ผัสโส โหติ อะวิกเขโป โหติ เย วา ปะนะ ตัสมิท สะมะเย อัญญะปิ อตฺติ ปะฏิจะสะมุปปันนา อะรูปโน ชัมมา อิมะ ชัมมา กุสะลาฯ

(คำแปล) ธรรมที่เป็นกุศลให้ผลเป็นสุข มากามาวจรกุศลเป็นต้น

ธรรมที่เป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ มีโลภมูลจิตแปลเป็นต้น

ธรรมที่เป็นอัพยาทุกตเป็นจิตกลางๆ มีอยู่ มีผัสสะเจตนา เป็นต้น

ในสมัยใด ธรรมที่เป็นกุศลให้ผลเป็นสุขย่อมบังเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง

จิตที่เป็นกุศลให้ผลเป็นสุข ย่อมนำสัตว์ให้ไปเกิดในกามภพทั้งเจ็ด คือมนุษย์ ๑

สวรรค์ ๖ ย่อมบังเกิดมีแก่บุรุษผู้เป็นสามีบุตร

เป็นไปพร้อมกับจิตด้วย ที่เป็นโสมนัสความสุขใจ

ประกอบพร้อมด้วยญาณเครื่องรู้คือปัญญา

มีจิตยินดีในรูป มีรูปพระพุทธเจ้าเป็นต้น เป็นอารมณ์บ้าง

มีจิตยินดีในเสียง มีเสียงท่านแสดงพระสัทธรรมเป็นต้น เป็นอารมณ์บ้าง

มีจิตยินดีในกลิ่นหอม แล้วคิดถึงการกุศล มีพุทธานุชาเป็นต้น เป็นอารมณ์บ้าง

^๓ พระครูถาวรธรรมวิธาน, พระพิธีธรรม การสวดทำนองหลวง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐-๕๘.

มีจิตยินดีในรสเครื่องบริโภคนั้น แล้วยินดีใคร่บริจจาคเป็นทานเป็นต้น
เป็นอารมณ์บ้าง

มีจิตยินดีในอันถูกต้อง แล้วก็คิดให้ทานเป็นต้น เป็นอารมณ์บ้าง
มีจิตยินดีในที่เจริญพระสัทธรรมกรรมฐาน มีพุทธานุสสติเป็นต้น
เป็นอารมณ์บ้าง

อีกอย่างหนึ่งความปรารถนาแห่งจิต ก็เกิดขึ้นในอารมณ์ใดๆ
ความกระทบผัสสะแห่งจิต จิตที่เป็นกุศลก็ย่อมบังเกิดขึ้นในสมัยนั้น
อันว่าเอกัคคตาเจตสิกอันแน่นแน่วในสันดานก็ย่อมบังเกิดขึ้น
อีกอย่างหนึ่ง ธรรมทั้งหลายเหล่าใด ก็ย่อมบังเกิดขึ้นในกาลสมัยนั้น
ธรรมทั้งหลายอาศัยซึ่งจิตทั้งหลายอื่นมีอยู่ แล้วอาศัยกันและกันก็บังเกิดมีขึ้น
พร้อมเป็นแต่นามธรรมทั้งหลายไม่มีรูป
ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข แก่สัตว์ทั้งหลายแล

(ข) พระวิภังค์

ปัญจกัณฐา รูปกัณฐา เวทนากัณฐา สัญญากัณฐา สังขารกัณฐา
วิญญาณกัณฐา ตัตตะ กะตะโม รูปกัณฐา ยังภิกขุ รูปัง อะตีตานาคะตะปัจจุปันนัง อหัตต
ตัง วา พะหิทธา วา โอะพาริกัง วา สุขุมัง วา หีนัง วา ประณิตัง วา ยัง ทูเร วา สันติเก วา
ตะเทกัณณัง อะภิวัญญหิตวา อะภิสังขิปิตวา อะยัง วุจจะติ รูปกัณฐา

(คำแปล) กองแห่งธรรมชาติทั้งหลายมี ๕ ประการ

รูป ๒๘ มีมหาภูตรูป ๔ เป็นต้น เป็นกองอันหนึ่ง

ความเสวยอารมณ์ เป็นสุขและเป็นทุกข์ เป็นโสมนัสและโทมนัส และอุเบกขา
เป็นกองอันหนึ่ง

ความจำได้หมายรู้ ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อันบังเกิดในจิต
เป็นกองอันหนึ่ง

เจตสิกธรรม ๕๐ ดวง เป็นเครื่องปรุงแต่งจิตให้คิดอ่านไปต่างๆ มีบุญเจตสิกเป็น
ต้นที่ให้สัตว์บังเกิด เป็นกองอันหนึ่ง

วิญญาณจิต ๘๕ ดวงโดยสังเขป เป็นเครื่องรู้แจ้งวิเศษมีจักขุวิญญาณ เป็นต้น เป็น
กองอันหนึ่ง

กองแห่งรูปในปัญจันท์ทั้งหลายนั้นเป็นอย่างไรบ้าง
 รูปอันใดอันหนึ่ง
 รูปที่เป็นอดีตอันก้าวล่วงไปแล้ว และรูปที่เป็นอนาคตอันยังมาไม่ถึง และรูปที่เป็น
 ปัจจุบันอยู่
 เป็นรูปภายในหรือ
 หรือว่าเป็นรูปภายนอก
 เป็นรูปอันหยาบหรือ
 หรือว่าเป็นรูปอันละเอียดสุขุม
 เป็นรูปอันเลวทรามหรือ
 หรือว่าเป็นรูปอันประณีตบรรจง
 เป็นรูปในที่ไกลหรือ
 หรือว่าเป็นรูปในที่ใกล้
 พระผู้มีพระภาคทรงประมวลเข้ายังแล้วซึ่งรูปนั้นเป็นหมวดเดียวกัน
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่นย่อเข้ายังแล้ว
 กองแห่งรูปธรรมอันนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสว่าเป็นรูปันท์ แล

(ค) พระธาตุกถา

สັงกะโห อะสັงกะโห สັงกะหิเตนะ อะสັงกะหิตัง อะสັงกะหิเตนะ สັงกะหิตัง
 สັงกะหิเตนะ สັงกะหิตัง อะสັงกะหิเตนะ อะสັงกะหิตัง สัมปะโยโค วิปะโยโค สัมปะยุตเต
 นะ วิปะยุตตัง วิปะยุตเตนะ สัมปะยุตตัง อะสັงกะหิตังฯ

(คำแปล) พระพุทธรองค์สงเคราะห์ซึ่งเจตสิกรูปเข้าในชั้นเป็นหมวด ๑
 พระพุทธรองค์ไม่สงเคราะห์ซึ่งรูปธรรมทั้งหลายเข้าในชั้นเป็นหมวด ๑
 พระพุทธรองค์ไม่สงเคราะห์ซึ่งเจตสิกรูป ด้วยธรรมอันสงเคราะห์แล้ว
 พระพุทธรองค์สงเคราะห์ซึ่งเจตสิกรูป ด้วยธรรมอันมิได้สงเคราะห์
 พระพุทธรองค์สงเคราะห์ซึ่งเจตสิกรูป ด้วยธรรมอันสงเคราะห์แล้ว
 พระพุทธรองค์ไม่สงเคราะห์ซึ่งเจตสิกรูป ด้วยธรรมอันมิได้สงเคราะห์
 เจตสิกธรรมทั้งหลายอันประกอบพร้อมกับจิต ๕๕
 เจตสิกธรรมทั้งหลายอันประกอบแตกต่างกันกับจิต
 ประกอบเจตสิกอันต่างกัน ด้วยเจตสิกอันประกอบพร้อมกันเป็นหมวดเดียว

ประกอบเจตสิกอันบังเกิดพร้อมกัน ด้วยเจตสิกอันต่างกันเป็นหมวดเดียว
พระพุทธรองค์ไม่สงเคราะห์ซึ่งธรรมอัน ไม่สมควรสงเคราะห์ให้ระคนกัน

(ง) พระปุกะละปัญญติ

จะ ปัญญัตติโย ชันธะปัญญัตติ อายะตะนะปัญญัตติ สัจจะปัญญัตติ อินทริยะปัญญัตติ ปุกะละปัญญัตติ กิตตาวะตา ปุกะละลาณัง ปุกะละปัญญัตติ สะมะยะวิมุตโต อะสะมะยะวิมุตโต กุปปะธัมโม อะกุปปะธัมโม ปะริหานะธัมโม อะปะริหานะธัมโม เจตะนาภัพโพ อะนุรักขะนาภัพโพ ปุชชะโน กะยูปะระโต อะกะยูปะระโต พระชีนาสะวะ ภัพพาอะมะโน อะภัพพาอะมะโน นิยะโต อะนิยะโต ปะฏิปันนะโก สะเลฏฐิตอ อะระหา อะระหัตตะยาเย ปะฏิปันโน

(คำแปล) ธรรมชาติทั้งหลาย ๖ อันบัณฑิตพึงแต่งตั้งบัญญัติไว้
กองแห่งรูปและนามเป็นธรรมชาติ อันบัณฑิตพึงแต่งตั้งบัญญัติไว้
บ่อเกิดแห่งตัณหา คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันบัณฑิตพึงแต่งตั้งบัญญัติไว้
ของจริงอย่างประเสริฐ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นธรรมชาติอันบัณฑิตพึง
แต่งตั้งบัญญัติไว้

อินทริย์ ๒๒ เป็นธรรมชาติอันบัณฑิตพึงแต่งตั้งบัญญัติไว้

บุคคลที่เป็นธรรมชาติอันบัณฑิตพึงแต่งตั้งบัญญัติไว้

แห่งบุคคลทั้งหลายนี้มีกิจจำพวกเชียวหนอ

บุคคลที่เป็นธรรมชาติอันบัณฑิตพึงแต่งตั้งบัญญัติไว้

พระอริยบุคคล ผู้มีจิตพ้นวิเศษเป็นสมย์อยู่ มีพระโสดาบันเป็นต้น

พระอริยบุคคล ผู้มีจิตพ้นวิเศษไม่มีสมย์ มีพระอรหันต์เป็นต้น

ฉานที่เป็นเครื่องฆ่ากิเลส อันบุคคลได้แล้ว ย่อมกำเริบสูงไป

ฉานที่เป็นเครื่องเผากิเลส อันบุคคลได้แล้ว ย่อมไม่กำเริบ

ฉานที่เป็นเครื่องฆ่ากิเลส อันบุคคลได้สูงขึ้นไปแล้ว ย่อมเสื่อมถอยลง

ฉานที่เป็นเครื่องเผากิเลส อันบุคคลได้สูงขึ้นไปแล้ว ย่อมไม่เสื่อมถอย

ฉานที่เป็นเครื่องฆ่ากิเลส อันบุคคลได้แล้ว ไม่สามารถที่จะรักษาไว้ในสันดาน

ฉานที่เป็นเครื่องฆ่ากิเลส อันบุคคลได้แล้ว ก็ตามรักษาไว้ในสันดาน

บุคคลที่มีอาสวะเครื่องข่มใจ อันหนาแน่นในสันดาน

โคตรระกุกุ บุคคลที่เจริญในพระกรรมฐานตลอดขึ้นไปถึงโคตรกุ

บุคคลที่เป็นปูลุชน ย่อมมีความกลัวเป็นเบื้องหน้า
 บุคคลผู้มีความกลัวอันสิ้นแล้ว
 บุคคลผู้มีความสนาอันแรงกล้า สามารถจะได้มรรคและผลในชาตินั้น
 บุคคลผู้มีความสนาอันน้อย ไม่สามารถจะได้รับมรรคผลในชาตินั้น
 บุคคลผู้กระทำความชั่วจนันตรกรรม มีปัญหาคาเป็นต้นบุคคลผู้มีคติปฏิสนธิไม่
 เทียง ย่อมเป็นไปตามยถากรรม

บุคคลผู้ปฏิบัติมันเหมาะในพระกรรมฐาน เพื่อจะได้พระอริยมรรค
 บุคคลผู้ตั้งอยู่ในพระอริยผล มีพระโสดาบันปัตติผลเป็นต้นตามลำดับ
 บุคคลผู้ตั้งอยู่ในพระอรหัตตผล เป็นผู้ควรแล้ว เป็นผู้ไกลแล้วจากกิเลส
 บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อจะให้ถึงพระอรหัตตผล เป็นผู้ควรแล้ว เป็นผู้ไกลแล้วจากกิเลส

(จ) พระกถาวัตถุ

ปุคคะโล อุปะถัพพะติ สัจฉิกัตถะปะระมัตถะนาติ โย สัจฉิกัตถิโก ปะระมัตถิโก ต ะ
 โต โต ปุคคะโล อุปะถัพพะติ สัจฉิกัตถะปะระมัตถะนาติ นะ เหวัง วัตตัพเพ อาชานาหิ นิค
 คะหัง ัญญิ ปุคคะโล อุปะถัพพะติ สัจฉิกัตถะปะระมัตถะเนนะ เตนะ ะตะ เร วัตตัพเพ โย
 สัจฉิกัตถิโก ปะระมัตถิโก ตะโต โต ปุคคะโล อุปะถัพพะติ สัจฉิกัตถะปะระมัตถะนาติ มิจฉา

(คำแปล) มีคำถามว่าสัตว์ว่าบุรุษว่าหญิงว่าชาย

อันท่านควรรู้ด้วยปัญญา อันบังเกิดในสันดานของท่านเกิด

โดยปรมัตถ์คืออรรถอันอุดม เป็นอรรถอันจริงแท้มิได้แปรผันดังนี้มีอยู่หรือ
 อามันตา มีคำตอบว่าจริง สัตว์บุคคลหญิงชายมีอยู่

มีคำถามว่า ปรมัตถธรรมมีประการ ๕๗ มีขันธ ๕ เป็นต้นทั้งหลายเหล่าใด

เป็นปรมัตถ์คืออรรถอันอุดม เป็นอรรถอันจริงแท้มิได้แปรผัน

โดยปรมัตถธรรมมีประการ ๕๗ มีขันธ ๕ เหล่านั้น

ว่าเป็นสัตว์บุคคลเป็นหญิงเป็นชาย

อันท่านควรรู้ด้วยปัญญา อันบังเกิดในสันดานของท่าน

โดยปรมัตถ์คืออรรถอันอุดม เป็นอรรถอันจริงแท้มิได้แปรผันดังนี้มีอยู่หรือ

มีคำตอบว่า ประเภทของปรมัตถ์มีขันธ ๕ เป็นต้น เราไม่มีพึงกล่าวเชียวหนอ

ผู้ถามกล่าวตอบว่า ท่านจงรับเสียเถิด ซึ่งถ้อยคำอันท่านกล่าวแล้วผิด

ผิดว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคลเป็นหญิงเป็นชาย

อันท่านควรรู้ด้วยปัญญา อันบังเกิดในสันดานของท่าน
 โดยปรมัตถ์คืออรรถอันอุดม เป็นอรรถอันจริงแท้มิได้แปรผัน
 โดยประการอันเรากล่าวแล้วนั้น
 ดังเรากำหนด ดูก่อนท่านผู้มีหน้าอันเจริญ
 ปรมัตถธรรมมีประการ ๕๗ มีขันธ ๕ เป็นต้น อันเราพึงกล่าว
 เป็นอรรถอันกระทำในสว่างแจ้งชัด เป็นอรรถอันอุดม
 โดยปรมัตถธรรมมีประการ ๕๗ มีขันธ ๕ เป็นต้นเหล่านั้น
 ว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคลเป็นหญิงเป็นชาย
 อันท่านควรรู้ด้วยปัญญา อันบังเกิดในสันดานของท่าน
 โดยปรมัตถ์คืออรรถอันอุดม เป็นอรรถอันจริงแท้มิได้แปรผัน ดังนี้
 ท่านกล่าวในปัญหาเบื้องต้นกับปัญหาเบื้องปลาย ผิดกันไม่ตรงกันฯ

(จ) พระยะมะกะ

เย เกจิ กุสะลา รัมมา สัพเพ เต กุสะลมูลา เย วา ปะนะ กุสะลามูลา สัพเพ เต รัม
 มา กุสะลา เย เกจิ กุสะลา รัมมา สัพเพ เต กุสะลมูลเลนะ เอกะมูลา เย วา ปะนะ กุสะ
 ลมูลเลนะ เอกะมูลา สัพเพ เต รัมมา กุสะลา

(คำแปล) จิตและเจตสิกบางพวกทั้งหลายเหล่าใด
 ธรรมที่เป็นกุศลให้ผลเป็นสุข อันบัณฑิตควรสะสมไว้
 จิตและเจตสิกทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น
 เป็นมูลเป็นที่ตั้งของรากเหง้าแห่งกุศล ให้ผลเป็นสุข อันบัณฑิตควรสะสมไว้
 อีกอย่างหนึ่ง จิตและเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น
 เป็นมูลเป็นที่ตั้งของรากเหง้าแห่งกุศล ให้ผลเป็นสุข อันบัณฑิตควรสะสมไว้
 ธรรมคือจิตและเจตสิกทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น
 ชื่อว่าเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข อันบัณฑิตควรสะสมไว้
 จิตและเจตสิกบางพวกทั้งหลายเหล่าใด
 ธรรมเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข อันบัณฑิตควรสะสมไว้
 จิตและเจตสิกทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น
 เป็นมูลอันหนึ่งด้วยเป็นมูลเป็นที่ตั้งแห่งกุศลให้ผลเป็นสุขอันบัณฑิตควรสะสมไว้

แล้วฯ

อีกอย่างหนึ่ง จิตและเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น
เป็นมูลอันหนึ่งด้วยเป็นมูลเป็นที่ตั้งแห่งกุศลให้ผลเป็นสุขอันบัณฑิตควรสะสมไว้
ธรรมคือจิตและเจตสิกทั้งหลายทั้งปวง
ชื่อว่าเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข อันบัณฑิตควรสะสมไว้

(ข) พระมหาปัญญา

เหตุปัจจัย โอรัมมณะปัจจัย อธิปัตติปัจจัย อนันตาระปัจจัย สะ
มะนันตาระปัจจัย สะหะชาตะปัจจัย อัญญะมัญญะปัจจัย นิสสะยะปัจจัย อุปะนิส
สะยะปัจจัย ปุเรชาตะปัจจัย ปัจจชาตะปัจจัย อาเสวะนะปัจจัย กัมมะปัจจัย วิ
ปากะปัจจัย อาหาระปัจจัย อินทริยะปัจจัย ฌานะปัจจัย มัคคะปัจจัย สัมปะยุต
ตะปัจจัย วิปะยุตตะปัจจัย อัทธิปัจจัย นัตถิปัจจัย วิคะตะปัจจัย อะวิคะ
ตะปัจจัย

(คำแปล) ความไม่โลภไม่โกรธไม่หลงเป็นต้น เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้เกิด
ในที่สุด

อารมณ์ความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้
บังเกิด

ธรรมที่ชื่อว่าอธิปัตติ ๔ ประการ คือ ลัทธิ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นเครื่องอาศัย
เป็นปัจจัยให้บังเกิด

จิตอันกำหนดในวัตถุและรู้แจ้งวิเศษในทวารทั้ง ๖ เนื่องกันไม่มีระหว่าง เป็น
เครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

จิตอันกำหนดในวัตถุและรู้วิเศษในทวารทั้ง ๖ พร้อมกัน ไม่มีระหว่าง เป็นเครื่อง
อาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

จิตและเจตสิกอันบังเกิดกับดับพร้อม เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

จิตและเจตสิกค้ำชูซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

จิตและเจตสิกอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

จิตเจตสิกอันเข้าไปใกล้อาศัยซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

อารมณ์ ๕ มีรูปเป็นต้นมากระทบซึ่งจักขุ เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

จิตและเจตสิกที่บังเกิดภายหลังรูป เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

ชะวนะจิตที่เด่นไปส้องเสพซึ่งอารมณ์ต่อกัน เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

บุญบาปอันบุคคลกระทำแล้ว เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด ในที่ดีที่ชั่ว และวิเศษแห่งกรรมอันบุคคลกระทำแล้ว เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิดในที่

อาหาร ๔ มีผัสสาหารเป็นต้น เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด
 ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ ในตา หู จมูก ลิ้น กายใจ เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด
 ธรรมชาติเครื่องฆ่ากิเลส เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิดในรูปพรหม
 อภิสัมมาทิฏฐิทั้ง ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิดใน

โลกอุดร
 จิตและเจตสิกอันบังเกิดสัมปยุตพร้อมในอารมณ์เดียวกันเป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

รูปธรรมนามธรรมที่แยกต่างกัน มิได้ระคนกัน เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

รูปธรรมนามธรรมที่ยังไม่ดับ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิด

เจตสิกที่ดับแล้ว เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้เกิดจิตและเจตสิกในปัจจุบัน
 จิตและเจตสิกที่แยกต่างกัน เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิดจิตและเจตสิกในปัจจุบัน

จิตและเจตสิกที่ดับและมีได้ต่างกัน เป็นเครื่องอาศัยเป็นปัจจัยให้บังเกิดจิตและเจตสิกในปัจจุบันฯ

๒) แบบปริจเจท นิยมสวดเพียง ๓ ปริจเจท ใน ๕ ปริจเจท^๔ ต่อไปนี้

(ก) ปริจเจทที่ ๑

นโม ตัสสระระหันตัสสะ

ภะคะวันตัสสะ ตาทิโน

สัมมาสัมพุทธัสสะมะยัตโถ

โลกเชฏฐัสสะ ตาทิโนฯ

^๔ ส.ธรรมกถึก, พระอภิธรรมัตถสังคหะอรรถแปลฉบับหลวง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมกถึก, ๒๕๒๔), หน้า (๑)-(๕๕).

สัมมาสัมพุทฺธมะตฺถัง	สละสัทธัมมังคณฺตตะมัง
อะภิวาทิยะ ภาสิสถัง	อะภิธัมมัตตะสังคะหังฯ
คัตตะ วุตตภาสิธัมมามัตถา	จะตุธา ปะระมัตตะโต
จิตตัง เจตะสิกัง รุปัง	นิพพานะมีติ สัพพะธาฯ
อัญญา โลกะมูลานิ	โทสะมูลานิ จะ ทะวิธา
โมหะมูลานิ จะ ทะเวติ	ทะวาทะสาकुสะลา ลียุงฯ

ฯลฯ

อิจจานุพุทฺธะระจิตะ	อะภิธัมมัตตะสังคะเห
ปฐโม ปริจเฉโทยั	สะมาเสเนวะ นิฏฐิตोฯ

คำสวดแปลของปริจเฉทที่ ๑ มีดังนี้

สี่อามมา จะเปล่งแปล ให้เที่ยงแท้จากบาลี
 ตามธรรมในคัมภีร์ ปริจเฉทหนึ่งซึ่งแสดงฯ
 จุตติ-จิตของตนปฏิสนธิ รูปเปลี่ยนแปลง
 จิตสู่-ภวังค์แคลงเช่นกับฝันร้ายดีฯ
 สู่กรรมแห่งมารดาแสนทุกข์หาพ้นที
 คับแค้นทั่วกายไม่มีสุขทุกทิวาฯ
 เจตสิกก็เขจรทั้งกายกรอาทวา
 จิต-เจตสิกไปรวมกันที่กรรมเป็นฯ
 ตั้งรูปเรียกเกิดใหม่รูปเก่าไซ้ทิ้งไว้หมิ่น
 พุพองหนองกระเซ็นสำหรับถมพสุธาฯ

ฯลฯ

(ข) ปริจเฉทที่ ๒

เอกุปปาทะนิโรธา จะ	เอกาลัยพะนะวัตตุกา
เจโตยุตฺตา ทะวิปัญญาสะ	ธัมมา เจตสิกกา มะตาฯ
เตระระสัณฺญะสะมานา จะ	จุททะสาकुสลา ตะธา
โสภะณา ปัญจะวิสาติ	ทะวิปัญญาสะ ปะจุจจะเรฯ
เตสั จิตตาวียุตตานัง	ยะถาโยคะมิโต ปะรัง

จิตอุปปาเทสุ ปัจเจกั	สัมปะโยโค ปะวุจจะติฯ
สัตตะ สัพพัตตะ ยุชขันติ	ยะถาโยกัง ปะกัณณะกา
จุททะสากุสเลสะเววะ	โสกะณะสะเววะ โสกะณาฯ

ฯลฯ

อิจจานุรุธะระจิตะ	อะภิรัมมัตตะสังคะเห
ทุติโย ปริจเณโทยัง	สะมาเสเนวะ นิฏฐิตุฯ

คำสวดแปลของปริจเณที่ ๒ มีดังนี้

ปริจเณที่สองแก้ท่านสวดแก้ในธรรมา
 แจกเจ-ตะสิกาห้าสิบสองเป็นเดิมทีฯ
 แล้วแยกออกมาตามธิบายในคัมภีร์
 เกิดดับเป็นวิธีของสัตว์โลกทุกทั่วกันฯ
 เจตสิกที่บังเกิดเอากำเนิดในจิตครั้ง
 จิตดับดับลงพลันเจตสิกก็ดับตามฯ
 เจตสิกนั้นเหมือนเงาติดตัวเราพยายาม
 แสงแดดแสงจันทร์งามเราเดินไหนเงาไปตามฯ
 จิตนี้ก่ทำสิ่งใดคอยรับใช้พยายาม
 เจตสิกก็ไม่ลามไปก่อนจิตอย่าคิดแคลงฯ

ฯลฯ

(ค) ปริจเณที่ ๓

สัมปะยุตตะ ยะถาโยกัง	เตปัญญาสะ สะภาวะโต
จิตตะเจตะสิกา รัมมา	เตสันทานิ ยะถาระหังฯ
เวทะนาเหตุโต กิจจะ	ทะวาราลัมพะนะวัตตุโต
จิตอุปปาทะวะเสเนวะ	สังคะโห นามะ นียะเตฯ
สุขัง ทุกขะมุเปกขาติ	ติวิธา ตัตตะ เวทะนา
โสมะนัสสัง โทมนัสสัง	อิติ เกเทนะ ปัญจะธาฯ
สุขเมกัตตะ ทุกขัญจะ	โทมัสสัง ทะวะเย จูติง
ทะวาสิญฺฐิสฺส โสมนัสสัง	ปัญจะปัญญาสะเกตธาฯ

ฯลฯ

อิจจานุรุธระระจิตะ

อะภิธัมมัตตะสังคะเห

ตะติโย ปริจเฉโทยัง

สะมาเสเนวะ นิฏฐิตो^๕ฯ**คำสวดแปลของปริจเฉทที่ ๓ มีดังนี้**

ปริจเฉทที่สามมีตามคัมภีร์ท่านแสดง

จิตหนึ่งที่ตั้งใจเอารวมเข้าเป็นประมาณฯ

คัมภี-ตะติกา คณนาตามหลักฐาน

ห้าสิบสามมีตามการแล้วแยกจิตออกมาหลายฯ

กุศล อกุศล ที่ขวายนวนท่านทั้งหลาย

จิตบาปอันหยาบคายและจิตบุญ-ญะการกันฯ

สัมปยุต เจตสิกไม่พลีพลิกให้ผิดผัน

สองชอบประกอบกันแต่ท่านแยกจำแนกความฯ

สงเคราะห์โน้นแล่นล้วนความดีมีต้องถาม

สุดแต่ใจจะไต่ตามกองกุศลเป็นต้นเดิมฯ

ฯลฯ

(ง) ปริจเฉทที่ ๔

จิตตูปปาทานะมิจเจวัง

กัตะวา สังคะหะมุตตะรัง

ภูมิปุคคะละเกเทนะ

ปุปพาปะระณิยามิตังฯ

ปะวัตติสังคะหัง นามะ

ปะภูติสันธิปะวัตติยัง

ปะวัคขามิ สะมาเสนะ

ยะถาสัมภะวะโต กะถังฯ

วิธิจิตตานิ สัตเตวะ

จิตตูปปาทา จะตุทะสะ

จะตุปปัญญาสะ วิตถารา

ปัญจัทวาเร ยะถาระหังฯ

ฯลฯ

อิจจานุรุธระระจิตะ

อะภิธัมมัตตะสังคะเห

^๕ ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู นิยมเลือกสวดเพียง ๓ ปริจเฉทเท่านั้น ซึ่งบางวัดก็สวด ปริจเฉทที่ ๑, ๒ และ ๕ , บางวัดก็สวด ต่อกันไปตามลำดับ แต่ไม่นิยมสวดเต็มปริจเฉท เนื่องจากว่า จะต้องใช้เวลา ที่นานจนเกินไป, สัมภาษณ์ พระครูโกศลสมาจาร, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๑ เมษายน ๒๕๕๒.

จะตุตโถ ปริจเฉโทยัง

สะมาเสนาเว นิฏฐิตะ

คำสวดแปลของปริจเฉทที่ ๔ มีดังนี้

ปริจเฉทที่สี่นี้ในคัมภีร์จำแนกจิต

ขอประพันธ์ไม่มีผิดตั้งเป็นรูปตามกรรมเวรฯ

ว่าด้วยลักกะหกได้หยาบยกให้แลเห็น

ตาหูจมูกเป็นตามทวารทั้งหกมีฯ

แล้วก็แยกออกไปมากเกิดวิบากกองราศี

เกิดอารมณ์ชั่วแลดีกระทบถึงตลอดกันฯ

ขณะ-จิตเกิดขึ้นก็มัวมีนทุกสิ่งอัน

ยินดีมาผูกพันทั้งยินร้ายออกทั่วไปฯ

อารมณ์กระทบถึงรูปจะพึงเล่นได้

เป็นรูปก็มีใจวิญญาณนั้นคืออินทรีย์ฯ

ฯลฯ

(จ) ปริจเฉทที่ ๕

วิถิจิตตะวะเสเนวัง

ปะวัตติสังกะโห นามะ

ปฤชชะนา นะ ลัพภาติ

โสตาปันนา จะ สะกิตา

อะริยา โนปะลัพภันติ

เสสฏฐาเนสุ ลัพภันติ

นะวะสะตัญเจะวีสะ

วัสสะสะตะสะหัสสานิ

ฯลฯ

อิจจานุรุธะระจิตะ

ปัญจะโม ปริจเฉโทยัง

ปะวัตติยะมุทิริโต

สันธิยันทานิ วุจจะติฯ

สุทธาวาเสสุ สัพพลา

คามิโน จาปี ปุคคะลาฯ

อะสัณฺญาปายะภูมิตุ

อะริยานะริยาปี จะฯ

วัสสานัง โกฏฺเฐยิ ตะถา

สัฏฺฐิณฺจะ วะสะวัตติสุฯ

อะภิชัมมัตตะสังกะเห

สะมาเสนาเว นิฏฐิตะ

คำสวดแปลของปริจเฉทที่ ๕ มีดังนี้

ปริจ-เฉทที่ห้าจะว่าด้วยวิถิจิต
 ประวัติกาลต่อติดคือจัดจิตประเภทสี่ๆ
 ตามนิส-สัยแห่งสัตว์ซึ่งประวัติชั่วแลดี
 เป็นบุญบารมีหรือเวรกรรมที่ทำมาๆ
 ท่านสวดจำแนกชั้นนรกสวรรค์นั้นนานา
 คำสวดของอาตมาเพียงแต่ย่อพอเข้าใจๆ
 จตุก-กะสี่แยกมีแปลกๆ ในคำไข
 ด้รอนผ่อนฤทธิ์จะสวดให้พอรู้ความๆ
 มีกุศลผลที่ทำบุญก็นำมีต้องถาม
 จุติ-จิตไปตามกุศลให้สู่สวรรค์ๆ
 แม้ทำบาปอันหยาบคายที่บาปร้ายก็ส่งพลัน
 ประวัติจิตเร็วทันถึงนรกตกอยู่นานๆ
 ๗๓๗

(จ) ปริจเฉทที่ ๖

เอตตาวะตา วิภัตตา หิ
 จิตตะเจตติกา ฐัมมา
 สมะมุทเทสา วิภาคา จะ
 ปะวัตติกกะมะโต เจติ
 ภูตูปปะสาทะวิสะยา
 จีวีดาหาระฐูปะหิ
 ปริจเฉโท จะ วิญญุตติ
 อะนิปผันนา ทะสะ เจติ

สัปปะเภทัพปะวัตติกา
 ฐูปันทานิ ปะวูจจะติฯ
 สมุญฐานา กะลาปโต
 ปัญจะธา ตัตตะ สะกะโหฯ
 ภาโว หะทะยะมิจจะปี
 อัญฐาระสะวิรัชัง ตะถาฯ
 วิกาโร ลักขะณันติ จะ
 อัญฐะวีสะวิธัมภเวฯ

๗๓๘

อิจจานุรุธะระจิตเต
 ญฺญูโฐ ปริจเฉโทยัง

อะภิธัมมัตตะสังกะเห
 สะมาเสเนวะ นิญฺฐูโตฯ

คำสวดแปลของปริจเฉทที่ ๖ มีดังนี้

บทที่หกท่านยกอรรถขอทอนตัดตามประสงค์
 แยกอรรถแปลออกตรงพอให้ตรงกับคำไทยฯ
 สวดล้วนแต่อรรถมากเห็นแสนยากจะฟังไหว
 แยกธาตุประสาทไธยจากรูปใหญ่ทั้งสี่พลันฯ
 คือกัมมา-ตะรูปสี่ปฐวิเตโชนั้น
 อาโปวาโยอันประกอบธาตุทั้งสองเป็นฯ
 รวมกันเข้าหุ้มห่อให้ติดต่อร้อนแลเย็น
 ตั้งรูปไม่กระเด็นจึงเรียกเป็นเช่นว่ากายฯ
 อาศัยธาตุทั้งสี่ทรงกายไว้เหมือนหม้าย
 ลิ่นธาตุก็กลับกลายเป็นเปื่อยเน่าไม่เข้าการฯ
 ฯลฯ

(ข) ปริจเฉทที่ ๗

ทเววาสัตตะติวิธา วุตตา	วัตถุธัมมา สะลักขะณา
เตสันทานิ ยะถาโยคัง	ปะวัคขามิ สะมุจจะยังฯ
อาสโวฆา จะ โยคา จะ	ตะโย คันถา จะ วัตถูโต
อุปาทานา ทูเว ธัมมา	อัญฐะ นีวรณา สียังฯ
นะเพวาสนุสะยา โหนติ	นะวะะ สัณฺญาเชนา มะตา
เกลสะทา ทะเสติ วุตโตยัง	นะวะะธา ปาปะสังคะโหฯ
นะ เหตุ ปัญจะ ฉานังคา	มัคคังคา นะวะะ วัตถูโต
โสพะสินทะริยะธัมมา จะ	พะละธัมมา นะเวริตาฯ
ฯลฯ	

อิจจานุรุธะระจิเต	อะภิชัมมัตตะสังคะเห
สัตตโม ปริจเฉโทยัง	สะมาเสนะวะ นิฏฐิตोฯ

คำสวดแปลของปริจเฉทที่ ๗ มีดังนี้

ปริจเฉทคำรบเจ็ดจวนจะเสร็จพระธรรมมา
 อาสวะกิเลสเป็นเครื่องครองของบุคคลฯ

อาสวะทั้งสี่ทำอินทรีย์ให้ขาดสอน
 กิเลสก็เจือปนให้หลงรักรูปแลนามฯ
 ยอยากมีแลอยากเป็นก็เพราะเห็นว่าโลภงาม
 เห็นชอบว่าเป็นพรหมก็เพราะความมืดในภพฯ
 อาสวะนั้นสียากท่านแจกมากเอาจนจบ
 เป็นเครื่องหมองมีครบ สวดพอจบเพียงชี้ทางฯ
 โลภหลงนั้นเป็นมูลให้เสื่อมสูญทั่วสรรพางค์
 สวดแจกแยกหลายทางข้อขัดขวางของนิพพานฯ
 ฯลฯ

(ข) ปริจเฉทที่ ๘

เยสัถ์ สัชชะตะธัมมานัง	เย ธัมมา ปัจจะยา ธัมมา
ตัง วิภาคะมิเหทานิ	ปะวัคขามิ ยะถาระหังฯ
อะตีเต เหตะโว ปัญจะ	อิทานะ ณะปะปัญจกัถ
อิทานิ เหตะโว ปัญจะ	อายะติง ณะปะปัญจกัถฯ
เตสะเมวะ จะ มุลานัง	นิโรธะนะ นิรุชณันติ
ชะระมะระณะมุลายะ	ปีฬิตานะมะภินหโสฯ
อัสวานัง สมุปปาทา	อะวิชชา จะ ปะวัตตะติ
วัฏฏะมาวัฏฐมิจเจวัง	เตภูมิกะมะนาทิกัถฯ

ฯลฯ

อิจจานุรุธะระจิตะ	อะภิธัมมัตตะสังกะเห
อัญญโม ปริจเฉโทยัง	สะมาเสนะ นิภฐิตोฯ

คำสวดแปลของปริจเฉทที่ ๘ มีดังนี้

ปริจเฉทที่แปดนี้ในกัมภีร์เทศนา
 แจกสังขะ-ตะธรรมาประชุมแต่งให้เป็นตนฯ
 ปัจจัยประชุมแต่งตามตำแหน่งแลเหตุผล
 สังขะสละปน ท่านแจกออกเป็นก่ายกองฯ
 นามรูปแลวิญญานกองสังขารหลายท่านอง

เป็นปัจจัยให้หมายปองต่อๆ กัน ตามชั้นมาๆ

สมทัยบ่อเกิดทุกข์เข้าคลีคลุกทั่ววิญญาน

พบชาติเห็นศาสดาที่บ่อเกิดมาเป็นคนๆ

เหลือจะร่ำรำพันอนเอนกอนันต์ในเหตุผล

กว่าจะเกิดเป็นคนก็แสนยากลำบากครันๆ

ฯลฯ

(ณ) ปริจเฉทที่ ๕

สละละวิปัสเสนานัง

กัมมัญฐานัง ปะวัคขามิ

อิทธิวิธา ทิพพะโสตัง

ปุพเพนิวาสานุสสะติ

โอภาโส ปิติ ปัสสัทธิ

สุขัง ญาณะมุปปัญฺฐานะ

มัลลกัง ผลัญจะ นิพพานัง

ปะทีเน กะเลเส เสเส จะ

ฯลฯ

อิจจานุรทฺธะระจิตะ

นะวะโม ปริจเฉโทยัง

ภาวนานะมิโต ประรัง

ทะวิธัมปิ ยะถากะมังฯ

ปะระจิตตะวิชานะนา

ทิพพะจักขุติ ปัญฺจธาฯ

อะธิโมกโข จะ ปักคะโห

มุเปกขา จะ นิกันติ จะฯ

ปัจจะเวกขะติ ปันฺทิโต

ปัจจะเวกขะติ วา นะ วาฯ

อะภิธัมมัตตะสังคะเห

สะมาเสเนวะ นิฏฐิตोฯ

คำสวดแปลของปริจเฉทที่ ๕ มีดังนี้

ปริจเฉทเก้า ณ คราวจบ ท่านสวดครบในกัมภีร์

แก้ไขตามบาลีกรรมฐานวิปัสสนาฯ

ตามแนวพระไตรลักษณ์เพื่อจะหักข้อกังขา

ให้ปลงเห็นทันตาได้เบื่อน่ายในรูปคนๆ

เบือรูปเบือสมบัติไม่ข้องขัดในเหตุผล

ดับชาติทุพพลเข้าสู่ทางพระนิพพานฯ

ธรรมะ มีเพียงนี้ตามวิธีในหลักฐาน
 ดับชาติที่กัณดารทุกข์ภัยพลก็หายไป
 หัวใจ สังกะหะกัณณะปะไม่เห็นใคร
 จิ.เจ.ร.นิ.ในบาฬีโฆภวานาฯ
 จบเทศน์ก็จบสวดครอบหม่อมวดตามธรรมา
 เถลิ้มความตามศรัทธาแห่งมคธปธานธรรมฯ
 ฯลฯ

๓) แบบมีคำแปลเป็นภาษาไทย ต่อไปนี้

ไอ้ ไอ้ อนิจจา	สังขารฯ ไม่เที่ยงตรง
หนุ่มแก๋ ย่อมจักปลง	ชีวิตม้วย อย่าสงกาฯ
อุบัติเกิด แล้วก็กลับ	วิญญานดับ จากสรีรา
ขาดสิ้น แห่งปาณา	วิการกาย ก็เป็นไปฯ
บ่เที่ยง บ่ทนทาน	บ่อยู่นาน สักเพียงใด
ย่อมเสื่อม ย่อมสิ้นไป	ทุกคณา นิกรชนฯ
สิ่งสุข อันประเสริฐ	สุขล้ำเลิศ สถาพล
คือจิต อย่างกังวล	เบญจกามะคุณาฯ
ดับสนิท ในสังขาร	ที่จิตชาน คือ ตัณหา
ไม่ใคร่ ในภวา	วิภาวะ ประเสริฐแลฯ
สิ้นลม แห่งหายใจ	ชีพบรรลัย บ่กลับหัน
ห่อนมี สิ่งสำคัญ	เพื่อประโยชน์ สักนิดเดียวฯ
ทอดทิ้ง ดูก่อนพิน	กลิ้งเหนือพื้น สุธาเทียว
พองซ้า เน่าดำเขียว	ส่งกลิ้งฟุ้ง บ่เว้นวางฯ
คูเถิด ท่านทั้งหลาย	บุรุษนาย คณานาง
ควรปลง ปัญญาทาง	ปรมัตถ์ ธรรมชาติธรรมฯ
พยาน ปรากฏแก่	จักขุแท้ บ่ปิดงำ
ควรคิด พินิจจำ	หีบศพนั้น อันแลเห็นฯ ^{๑๑}

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูโกศลสมาจาร, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๑ เมษายน ๒๕๕๒.

ในการสวดพระอภิธรรมตถะสังคหะนั้น สรุปได้ว่า แบ่งออกเป็น ๓ รูปแบบด้วยกัน คือ

รูปแบบที่ ๑ เป็นการสวดในท่วงทำนองอภิธรรม ๗ คัมภีร์ หรือ ๗ ปกรณ์

รูปแบบที่ ๒ เป็นการด้วยการนับปริจเฉท พบว่า จะสวดเพียง ๓ ปริจเฉทเท่านั้น ซึ่งในการสวด ก็จะเลือกสวดเฉพาะ ๔ บาทพระคาถาแรก เสร็จแล้ว ก็เข้าไปสวดบทสรุปในแต่ละปริจเฉท โดยนิยมสวดปริจเฉทที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓, และปริจเฉทที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๕ (รวมแล้วแต่ละปริจเฉท จะสวดเพียง ๕ บาทพระคาถา ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๑๕ นาทีเท่านั้น)

รูปแบบที่ ๓ เป็นการสวดแบบผสม คือ สวดปริจเฉทที่ ๑ และ ๒ แล้วสวดแปลต่อท้าย แต่มีข้อสังเกตว่า หากสวดในรูปแบบนี้ จะต้องใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาที เพราะสวดแปลจะใช้เวลาานกว่าสวดปริจเฉท เนื่องจากมีจำนวน ๕ บาทคาถาภาษาไทยนั่นเอง

เมื่อพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมตถะสังคหะ เสร็จสิ้นลงแล้ว พิธีกรก็จะชักผ้าภูษาโยงหรือด้ายสายสิญจน์เตรียมไว้ และเชิญเจ้าภาพเพื่อถวายปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ชักผ้าบังสุกุล เจ้าภาพกรวดน้ำ เสร็จสิ้นแล้ว พระสงฆ์เดินทางกลับวัด^{๑๑} เป็นเสร็จพิธีการสวดพระอภิธรรมในวันแรกแต่เพียงเท่านี้

หมายเหตุ แม้ในการสวดพระอภิธรรมตถะสังคหะของวันที่ ๒ และวันที่ ๓ (บางเจ้าภาพอาจจะตั้งศพบำเพ็ญกุศลเป็นเวลาถึง ๗ วันก็มี) ก็ดำเนินการตามลักษณะดังกล่าวมาข้างต้นเหมือนในวันแรกของการสวดนี้เช่นเดียวกันทุกอย่าง มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า เมื่อพระสงฆ์สวดจบแต่ละปริจเฉทนั้นๆ แล้ว นิยมแปลให้เจ้าภาพและแขกที่ไปร่วมงานฟัง โดยการอ่านตามคำแปลภาษาไทยไปที่ละบาทคาถาซึ่งได้กล่าวแล้วนั้น

๓.๑.๔ การถวายภัตตาหารในงานศพ

เมื่อสวดพระอภิธรรมตถะสังคหะเสร็จสิ้นในคืนแรกแล้ว ในวันที่ ๒ และที่ ๓ ของพิธีกรรม เจ้าภาพจะจัดภัตตาหารและปัจจัยไทยธรรม ซึ่งส่วนใหญ่นิยมเป็นช่วงเพล (เวลา ๑๑.๐๐-๑๒.๐๐ น.) เพื่อถวายแด่พระสงฆ์ที่สวดพระอภิธรรมตถะสังคหะจำนวน ๔ รูปนั้น บางครั้งท่านก็ให้พระภิกษุหรือสามเณรรูปอื่นไปรับแทน ฉะนั้น จึงมีข้อปฏิบัติปลีกย่อย

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิคุณาธาร, เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๒.

ออกไปอีก คือ เมื่อพิธีกรนำกล่าวคำไหว้พระและรับศีลเหมือนดังที่กล่าวแล้ว หลังจากนั้น
พิธีกร ก็จะนำกล่าวคำถวายภัตตาหาร มีดังนี้^{๑๒}

คำถวายข้าวบูชาพระพุทธรูป ว่าดังนี้

อิมัง สุปะพัญญะชะนะสัมปันนัง สาลินัง โอะทะนัง อุทะกัง วะรัง พุทธัสสะ
ปุเชมิ

คำถวายสังฆทาน (เพื่ออุทิศ) ว่าดังนี้ อิมานิ มะยัง ภันเต มะตะกะกัตตานิ สะ
ปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ มะตะ
กะกัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัญเจะ มาตาปิตุ อาทีนัญเจะ ญาตะ
กานัง กาละกะตานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ^{๑๓}

คำแปล ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย มะตะกะ
กัตตาหาร กับทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แด่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ มะตะ
กะกัตตาหาร กับทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และ
ความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย แก่ญาติของข้าพเจ้าทั้งหลาย มีบิดามารดาเป็นต้น และ
(.....) ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อตกทุกข์ ขอให้พ้นจากทุกข์ เมื่อถึงสุข ขอให้
สุขยิ่งๆ ขึ้นไป ตลอดกาลนาน เทอญ.

หมายเหตุ ในวงเล็บให้ใส่ชื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วลงไปแบบเจาะจง

เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเพลเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พิธีกร ก็จะนำผ้าอุสาโยก
ไปวางเพื่อให้เจ้าภาพได้ถวายจุดปัจจัยไทยธรรมแด่พระพิธีธรรม จำนวน ๔ รูปนั้น และ
พระสงฆ์ก็จะทำพิธีบังสุกุลตาย^{๑๔} ดังต่อไปนี้

“อนิจจา ะตะ สังขาร, อุปปาตะวะยะ รัมมิโน, อุปปะชิตวา นิรุชฌันติ, เตสัง
วุปะสะโมสุโข”ฯ (จำนวน ๓ ครั้ง)

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูโกศลสมจาร, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๑ เมษายน ๒๕๕๒.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิเจติยาพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลบ้านขาม, ๒๖ เมษายน ๒๕๕๒. ดูเพิ่มเติม
รายละเอียดต่างๆ ใน, พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวิฑูโล), มนต์พิธีแปล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษร
สมัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระครูวรปัญญากรณ์, เจ้าคณะตำบลโนนขมิ้น เขต ๒, ๒๒ เมษายน ๒๕๕๒.

หลังจากที่พระสงฆ์สวดคำบั้งสุกุดตาย เสร็จสิ้นแล้ว เจ้าภาพถวายปัจจัยไทยธรรม และท่านก็จะให้พร ต่อไปนี้

(๑) ยะธา วาริระหา ปุรา ประิปปูเรนติ สากระรัง เออะเมวะ อีโต ทินนัง เปตานัง อุปะ
กัปปะติ อิจฉิตัง ปัตติตัง ตุมหัง จิปปะเมวะ สะมิชณะตุ สัพเพ ปูเรนตุ สังกัปปา..... จันโท
ปัณณะระโส ยะธา มะณิ โชติระโส ยะธาฯ^{๕๕} ฯลฯ สัพพี ติโย ฯลฯ อายุ วันโณ สุขัง พะลังฯ

(๒) อะทาสิ เม อะกาสิ เม ญาติमितตา สะขา จะ เม เปตานัง ทักขินัง ทักขา
ปุพเพ กะตะมะนุสสะรัง นะ หิ รุณณัง วา โสโก วา ยา วัณญา ปะริเทวะนา
นะ ตัง เปตานะมัตถายะ เอวัง ตัญญันติ ญาตะโย

อะยัญจะ โข ทักขินา	ทินนา สังฆัมหิ สุปะตัญญิตา
ทิมะรัตตัง หิตายัสสะ	ฐานะโส อุปะกัปปะติ
โส ญาติธัมโม จะ อะยัง นิทสสิโต	เปตานะ ปุชา จะ กะตา อุพารา
พะลัญจะ ภิกขุณะมะนุสสะปะทินนัง	ตุมहेหิ ปุญญัง ปะสุตัง อะนัปปะกัณติ ^{๕๖}

(๓) ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง รักขันตุ สัพพะเทวะตา
สัพพะพุทธานุภาวนะ สะทา โสตถิ ะวันตุ เต
ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง รักขันตุ สัพพะเทวะตา
สัพพะธัมมานุภาวนะ สะทา โสตถิ ะวันตุ เต
ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง รักขันตุ สัพพะเทวะตา
สัพพะสังฆานุภาวนะ สะทา โสตถิ ะวันตุ เต

๓.๑.๕ พิธีสวดพุทธมนต์หน้าศพ

เมื่อเจ้าภาพได้จัดให้มีการสวดพระอภิธรรม ครบตามกำหนดวันที่ต้องการแล้ว อาจจะเป็น ๓ วัน แล้วแต่ความสะดวกของเจ้าภาพและเรื่องเศรษฐกิจในครอบครัวที่เป็น ปัจจัยสำคัญ ในแต่ละงาน ส่วนในวันที่ ๔ ของงานศพ ซึ่งเป็นวันทำการฌาปนกิจศพ (เผาศพ) เจ้าภาพ ก็จะดำเนินการเหมือน ๓ วันแรกที่ผ่านมา แต่ได้เพิ่มการสวดพุทธมนต์ในช่วงเวลา ก่อนฉันภัตตาหารเพล^{๕๗} โดยมีบทสวดต่างๆ ดังต่อไปนี้

^{๕๕} พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจจกาโร), เอกเทศสวดมนต์, หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูสิริคุณาธาร, เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๒.

๑) นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมพุทฺธัสสะฯ (ครบ ๓ ครั้ง)

๒) สรณคมณปาฐะ ...พุทฺธัง สาระณัง กัจจามิ ฯลฯ ตะติยัมปิ สังฆัง สาระณัง กัจจามิฯ

๓) ฐัมมนิยามสูตร

เอวัมเม สุตฺตังฯ เอกัง สมะยัง ภะคะวา สāvคิยฺยัง วิหะระติ เชตะวะเน อะนาถะปิณฺฑิกัสสะ อารามेฯ ตฺตฺระ โข ภะคะวา ภิกขุ อามันเตสิ ภิกขะโวติฯ ภะทฺนเตติ เต ภิกขุ ภะคะวะโต ปิจฺจิสโสสุฯ ภะคะวา เอตะทะโวจะ อุปปาทา วา ภิกขะเว ตะถาคะตานัง อะนุปปาทา วา ตะถาคะตานัง จูตา วะ สา ธาตุ ฐัมมัญฺญูตะตา ฐัมมะนิยามะตา สัพเพ สังขารา อะนิจฺจาติฯ ตัง ตะถาคะโต อะภิสัมพุชฺฉะติ อะภิสะเมติ อะภิสัมพุชฺฉิตวา อะภิสะเมตวา อจิกขะติ เทเสติปัญฺณะเปติ ปฏฺฐะเปติ วิหะระติ วิกะชะติ อุตตานิกะโรติ สัพเพ สังขารา อะนิจฺจาติฯ

อุปปาทา วา ภิกขะเว ตะถาคะตานัง อะนุปปาทา วา ตะถาคะตานัง จูตา วะ สา ธาตุ ฐัมมัญฺญูตะตา ฐัมมะนิยามะตา สัพเพ สังขารา ทุกขาติฯ ตัง ตะถาคะโต อะภิสัมพุชฺฉะติ อะภิสะเมติ อะภิสัมพุชฺฉิตวา อะภิสะเมตวา อจิกขะติ เทเสติปัญฺณะเปติ ปฏฺฐะเปติ วิหะระติ วิกะชะติ อุตตานิกะโรติ สัพเพ สังขารา ทุกขาติฯ

อุปปาทา วา ภิกขะเว ตะถาคะตานัง อะนุปปาทา วา ตะถาคะตานัง จูตา วะ สา ธาตุ ฐัมมัญฺญูตะตา ฐัมมะนิยามะตา สัพเพ ฐัมมา อะนัตตาติฯ ตัง ตะถาคะโต อะภิสัมพุชฺฉะติ อะภิสะเมติ อะภิสัมพุชฺฉิตวา อะภิสะเมตวา อจิกขะติ เทเสติปัญฺณะเปติ ปฏฺฐะเปติ วิหะระติ วิกะชะติ อุตตานิกะโรติ สัพเพ ฐัมมา อะนัตตาติฯ

๔) วิปัสสนาภูมิ โดยย่อ เริ่มจาก อะวิชาปิจจะยา สังขารา ฯลฯ นิโรโห โหติฯ

อวิชาปิจจะยา สังขารา	สังขาระปิจจะยา วิญญานัง
วิญญานะปิจจะยา นามะรูปัง	นามะรูปะปิจจะยา สะพาเยตะนัง
สะพาเยตะนะปิจจะยา ผัสโส	ผัสสะปิจจะยา เวทนา
เวทะนayeปิจจะยา ตัณหา	ตัณหาปิจจะยา อุปาทานัง
อุปาทานะปิจจะยา ภาโว	ภะวะปิจจะยา ชาติ
ชาติปิจจะยา ชะรามะระณัง	โสกะปะริเทวะทุกขะโทมะนัสสุปายาสา สัมภะวันติ
เอวะเมตัสสะ เกวะลัสสะ ทุกขักขันธัสสะ	สมะมุทะโย โหติ
อวิชาเย เตววะ	อะเสสะวิราคะนิโรธา สังขาระนิโรโห
สังขาระนิโรธา	วิญญานะนิโรโห วิญญานะนิโรธา นามะรูปะนิโรโห

นามะรูปะนิโรธา สะพะยะตะนะนิโรโธ สะพะยะตะนะนิโรธา ผัสสะนิโรโธ
 ผัสสะนิโรธา เวทนานิโรโธ เวทนานิโรธา ตัณหานิโรโธ
 ตัณหานิโรธา อุปาทานะนิโรโธ อุปาทานะนิโรธา ภาวะะนิโรโธ
 ภาวะะนิโรธา ชาตินิโรโธ ชาตินิโรธา ชะรามะระณัง
 โสกะปะริเทวะทุกะชะโทมะนัสสุปายาสา นิรุชฌันติ
 เอวะเมตัสสะ เภวะลัสสะ ทุกักขันธัสสะ นิโรโธ โหติ

๕) ภัทเทกะรัตตะคาถา

อะตีตัง นานาวะกะเมยยะ	นัปปะภูกัังเฆ อะนาตะตัง
ยะทะตีตัมปะหิณันตัง	อัปปัตตัญจะ อะนาคะตัง
ปัจจุปปันนัญจะ โย รัมมัง	ตัตตะ ตัตตะ วิปัสสะติ
อะสังหิรัง อะสังกุปปัง	ตัง วิทธา มะนุพฺพุหะเย
อัชเชวะ กิจจะมาตปฺปัง	โก ชฺชัญญา มะระณัง สุเว
นะ หิ โน สังคะรันเตนะ	มะหาเสเนนะ มัจจุณา
เอวัง วิหาริมาตาปิง	อะโหรัตตะมะคันทิตัง
ตัง เว ภัทเทกะรัตโตติ	สันโต อาจิกะเต มุนีติฯ

๖) ตีอุทานคาถา

ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ฐมฺมา	อาตาปีโน ฉายโต พุราหุมนฺตฺส
อถสฺส กงฺขา วปยฺนฺติ สพฺพา	ยโต ปชานาติ สเหตุฐมฺมํ
ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ฐมฺมา	อาตาปีโน ฉายโต พุราหุมนฺตฺส
อถสฺส กงฺขา วปยฺนฺติ สพฺพา	ยโต ขยํ ปจฺจยํ อเวทิตํ
ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ฐมฺมา	อาตาปีโน ฉายโต พุราหุมนฺตฺส
วิรูปยํ ตีฏฐติ มารเสนํ	สุโรว โอภาสยมนฺตฺลิกขณฺตฺส

๗) ตีลักกะณาทีคาถา

สัพเพ สังขาระ อะนิจจาติ	ยะทา ปัญญาเย ปัสสะติ
อะถะ นิพพิณฺทะติ ทุกฺเฆ	เอสะ มัคโค วิสุทฺธิยา
สัพเพ สังขาระ ทุกฺขาติ	ยะทา ปัญญาเย ปัสสะติ

อะถะ นิพพินทะติ ทุกเข	เอสะ มัคโค วิสุทฐิยา
สัพเพ ชัมมา อะนัตตาติ	ยะทา ปัญญาเย ปัสสะติ
อะถะ นิพพินทะติ ทุกเข	เอสะ มัคโค วิสุทฐิยา
อัปปะกา เต มนะสเสสุ	เย ชะนา ปาระคามิโน
อะถายัง อิตะรา ปะชา	ตีระเมวานุชาวะติ
เย จะ โข สัมมะทักขาเต	ชัมเม ชัมมานุวัตติโน
เต ชะนา ปาระเมสสันติ	มัจจุเชยยัง สุทตตะรัง
กัณ्हัง ชัมมัง วิปะหายะ	สุกกัง ภาเวะ ปันทิโต
โอกา อะโนกะมากัมมะ	วิเวเก ยัตถะ ทูระมัง
คัตถ์ราภิระคิมิเจเลยะ	หิต์วา กามะ อะภิญจะโน
ปะริโยทะเปยยะ อัตตานัง	จิตตัก์เลเสหิ ปันทิโต
เยสัง สัมโพธิยังเคสุ	สัมมา จิตตัง สุภาวิตัง
อาทานะปะฎิณิสตักเค	อะนุปาทายะ เย ระตา
จีณาสะวา ชุติมันโต	เต โลเก ปะรินิพพุตาติ ฯ

๕) พุทธคุณธรรมคุณสังฆคุณ

(บทพุทธคุณ) อิติปิ โส ภะกะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมนุสสานัง พุทโธ ภะกะวาติฯ

(บทธรรมคุณ) สวากขาโต ภะกะวะตา ชัมโม สันทิภูจฺฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติฯ

(บทสังฆคุณ) สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อุชุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ญายะปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สามิฉิปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชะลีกะระณีโย อะนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสาติฯ

๑๐) บทสวดพาหุง

พาหุง สะหัสสะมะภินิมมิตะสาวุธันตัง ครีเมชะลັง อุตฺตมะโฆระสะเสนะมารัง ทานาทิ
ธัมมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

มาราติเรกะมะภิชฺชิตะสัพพะรัตติง โฆรัมปะนาฬะวะกะมักกะมะถัทธะยักขัง ขันตีสุ
ทนต์ะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

นาพาकिริง คะชะวะรัง อะคิมัตตะภูตัง ทาวักกัจจกะมะสะนีวะ สุทธารุณฺณตัง เมตตัมพุเส
กะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

อุคฺคิตตะชัคกะมะติหัตถะสุทธารุณฺณตัง ธาวันติโยชะนะปะถังคฺคิมาละวันตัง อิทฺธิ
ภิสฺสัชะตะมะโน ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

กัตะวานะ กัฏฐะมูทะรัง อิวะ กัฬิณียา จิญจายะ ทุฏฐะวะจะนัง ชะนะกายะมัชเณ สัน
เตนะ โสมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

สัจจัง วิหาเย มะตีสัจจะกะวาทะเกตุง วาทากิโรปิตะมะนัง อะติอันธะภูตัง ปญฺญาปะที
ปะชะลิโต ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

นันทปะนันทะภุชะคัง วิพุทฺธัง มะหิทธิง ปุตเตนะ เถระภุชะเคนะ ทะมาปะยันโต อิทฺฐ
ปะเทสะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

ทุกคาหะทิกฺกุชฺชะเคนะ สุทฺถุฏฐะหัตถัง พรหมํ วิสุทฺธิชฺชติมิทฺธิพะกาภิธานัง ญานาคะเท
นะ วิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิฯ

เอตานิ พุทฺธะชะยะมังคะละอัฐฐะกาถา โย วาจะโน ทินะทีเณ สะระเต มะตันที หิตะวา
นะเนกะวิวิธานิ จุปฺปัททะวานิ โมกขัง สุขัง อะธิคะเมยยะ นะโร สะปัญโญ ฯ

มะหาการุณิโก นาโถ หิตายะ สัพพะปาณินัง ปุเตะวา ปาระมี สัพพะ ปัตโต สัมโพธิ
มุตตะมัง เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โหตุ เต ชะยะมังคะลํ ฯ

ชะยันโต โพธิยา มูเล สักกะยานัง นันทิวัทธะโน เอวัง ตะวัง วิชะโย โหหิ ชะยัสสุ
ชะยะมังคะเล อะปะราชิตะปัลลังเก สีเส ปะฐะวีโปกขะเร อะภิสะเก สัพพะพุทฺธานัง อัคคัปปัตโต
ปะโมทะติ ฯ สุนักขัตตัง สุมังคะลํ สุปะภาตัง สุทฺถุฏฐิตัง สุชะโน สุมุหุตโต จะ สุยิฏฐัง พรหมะจาริ
สุ ปะทักขิณัง กายะกัมมัง วาจากัมมัง ปะทักขิณัง ปะทักขิณัง มะโนกัมมัง ปะณิธี เต ปะทักขิณา ปะ
ทักขิณานิ กัตะวานะ ละภันตัตถะ ปะทักขิณเณ ฯ

๑๒) ภาวะตุ ลัพพะมังคะลัง ฯลฯ สะทา โสตถิ ภาวันตุ เต^{๑๘}ฯ

เมื่อพระสงฆ์ในพิธีสวดพระพุทธมนต์ จำนวน ๑๐ รูป เป็นที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพก็จะทำพิธีกรรมต่อเนื่องดังได้อธิบายไว้ในข้อ ๓.๑.๔ ตอนว่าด้วยการถวายภัตตาหารเพลนั้นแล้ว ซึ่งมีหลักปฏิบัติที่เหมือนกันทุกอย่าง^{๑๙}

จากการศึกษา พบว่า พิธีสวดพระพุทธมนต์นี้ มีข้อพึงสังเกตว่า ส่วนใหญ่แล้วจะจัดเฉพาะในเมื่อพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์และพระผู้ใหญ่ที่ประชาชนเคารพนับถือในท้องถิ่น เช่น พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัดหรือสูงกว่า ส่วนในฝ่ายคฤหัสถ์ พิธีนี้จะจัดเฉพาะผู้มีฐานะค่อนข้างดีหรือผู้มีกำลังพอสมควร เนื่องจากจะต้องนิมนต์พระสงฆ์ จำนวนถึง ๑๐ รูป และจัดถวายปัจจัยไทยธรรมอันสมควรตามคตินิยมความเชื่อของประชาชน

๓.๑.๖ ขั้นตอนการพระธรรมเทศนาหน้าศพและการสวดแจง

เมื่อพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์เสร็จแล้ว เจ้าภาพถวายปัจจัยไทยธรรมและภัตตาหารเพล จากนั้น เมื่อถึงเวลาที่กำหนดไว้ คือ ๑๓.๐๐-๑๔. น. พิธีกรนำกล่าวอาราธนาธรรม เพื่อให้พระสงฆ์ได้แสดงธรรมหน้าศพ ก่อนที่พระสงฆ์ซึ่งได้นิมนต์มา จะได้ร่วมกันสวดมาติกาบังสุกุล และเวลา ๑๕.๐๐-๑๖.๐๐ น. ก็จะเป็นพิธีไหว้อาลัยแด่ผู้วายชนม์และพระสงฆ์ ๔ รูป หรือเท่าที่เจ้าภาพกำหนด ขึ้นไปยังเชิงตะกอน เพื่อทอดผ้าบังสุกุลหน้าศพ ก่อนที่จะได้เวลาฌาปนกิจ หลังจากนั้น แยกที่ไปร่วมในงานก็จะทยอยวางดอกไม้จันทน์ต่อจากพระสงฆ์ที่วางเสร็จแล้วนั้น

ในขณะที่แยกญาติมิตรทั้งปวง กำลังวางดอกไม้จันทน์อยู่นั้น ภายในศาลาบำเพ็ญกุศล เจ้าภาพก็จะนิมนต์พระสงฆ์อีก ๔ รูป เพื่อทำพิธีสวดหน้าไฟหรือที่เรียกว่า “สวดแจง” หรืออภิธรรม ๗ คัมภีร์ มีบทสวดต่างๆ ดังต่อไปนี้^{๒๐}

๑) นะโม ๓ ครั้ง

๒) พระวินัย มีคำสวดต่อไปนี้

^{๑๘} คำสวดเต็มทีภาคนวค.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูวรชริปัญญารักษ์, เจ้าคณะตำบลโนนขมิ้น เขต ๒, ๒๒ เมษายน ๒๕๕๒.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูวรชริปัญญารักษ์, เจ้าคณะตำบลโนนขมิ้น เขต ๒, ๒๒ เมษายน ๒๕๕๒.

ยันเตนะ ณะกะวะตา ชานะตา ปัสสะตา อะระหะตา สัมมาสัมพุทเธนะ ปะฐะมัง ปา
 ราชิกัง กัตถะ ปญฺญัตตํ นติ ฯ เวสาลิยัง ปญฺญัตตํ นติ ฯ กัง อารัพภาติ ฯ สุทินนัง กะลันทะปุตตัง
 อารัพภาติ ฯ กัสสิมิง วัตถุ ส มินติ ฯ สุทินโน กะลันทะปุตโต ปุราณะพุตติยาเย เมถุนัง ชัมมัง ปะภูเส
 วิ ตัสสิมิง วัตถุ ส มินติ ฯ เตนะ สะมะเยนะ พุ ทโร ณะกะวะตา เวรัญชายัง วิ หาระติ นะ เพรปุ จิมันทะมุ
 เล มะหะตา ภิกขุ สังฆะนะ สัทธิง ปญฺญะมัตเตหิ ภิกขุสะเตหิ ฯ .อัสโสสิ โข เวรัญโข พราหมะโณ
 สะมะโณ ขะลุ โภ โคตะโม กัຍးปุตโต ส กัຍะกุลา ปัพพะชิตโต เวรัญชายัง วิ หาระติ นะ เพรปุ จิม
 นทะมุ เล มะหะตา ภิกขุ สังฆะนะ สัทธิง ปญฺญะมัตเตหิ ภิกขุสะเตหิตั้งโฆ ปะนะ ณะวันตัง โค
 ตะมิง เอวัง กัลยาโณ กิตติ สัทโท อัပ္ภุคคะโต อิติ ปิโส ณะกะวะตา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชา
 จะระณะ สัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุ ตตะโร ปุริสสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสาณัง พุท
 โธ ณะกะวะตา ฯโส อิมัง โลกัง สะเทวะกัง สะมาระกัง สะพรหฺมะกัง สัสสะมะณะพราหมะณ
 ัง ปะชัง สะเทวะมะนุ สัสสัง สะยัง อะภิญญา สัจจิกัตถา ปะเวเทติ โส ชัมมัง เทเสติ อาทิกัลยาณัง
 มัชฌะกัลยาณัง ปะริโยสานะกัลยาณัง สาคถัง สะพัญญะนัง เกวะละปะริปุณณัง ปะริสุทฺธัง พรห
 มะจะริยัง ปะกาเสติ ฯ ...สาธุ โข ปะนะ ตถารูปานัง อะระหะตัง ทัสสะนัง โหติติ ฯ

๓) พระสูตร มีคำสวดต่อไปนี้

เอวัมเม สุตัง ฯ เอกัง สะมะยัง ณะกะวะตา อันตะรา จะ ราชะกะหัง อันตะรา จะ นาลันทัง
 อัทธานะมัคคะปะฏิปันโน โหติ มะหะตา ภิกขุสังฆะนะ สัทธิง ปญฺญะมัตเตหิ ภิกขุสะเตหิ ฯ สุปปี
 โยปิ โข ปะริพพาชะโก อันตะรา จะ ราชะกะหัง อันตะรา จะ นาลันทัง อัทธานะมัคคะปะฏิปันโน
 โหติ สัทธิง อันเตวาสิโน พรหฺมะทตเตนะ มาณะเวนะ ฯ ตัสสะ สุตัง สุปปีโย ปะริพพาชะโก อะเน
 กะปะริยาเยนะ พุทฺธัสสะ อะวันณัง ภาสะติ ชัมมัสสะ อะวันณัง ภาสะติ สังฆัสสะ อะวันณัง ภาสะ
 ติ ฯ สุปปียัสสะ ปะนะ ปะริพพาชะกัสสะ อันเตวาสิ พรหฺมะทตโต มาณะโว อะเนกะปะริยาเยนะ
 พุทฺธัสสะ วัณณัง ภาสะติ ชัมมัสสะ วัณณัง ภาสะติ สังฆัสสะ วัณณัง ภาสะติ ฯ อิติ หะ เต อุ โภ
 อาจะริยันเตวาสิ อัญญะมัญญัสสะ อชฺหวิปี จะนิ กะวะตา ณะกะวันตัง ปิณฺณโต ปิณฺณโต อะนุพันธา
 โหนติ ภิกขุสังฆัญจะ ฯ

๔) พระอภิธรรม พระสังคณี... กุสะลา ชัมมา ฯลฯ อิมะ ชัมมา กุสะลาฯ

๕) พระวิภังค์... ปญฺจกัณฺธา ฯลฯ รุปกัณฺโธฯ

๖) พระธาตุกถา...สังกะโห ฯลฯ อะสังกะหิตังฯ

๗) พระปกคณปญฺญัตติ...จะ ปญฺญัตติโย ฯลฯ อะระหัตตาเย ปะฏิปันโนฯ

๘) พระกถาวัตถุ...ปกคละโล ฯลฯ มิจฉาฯ

๙) พระยมก...เย เกจิ กุสลา ฯลฯ สัพเพ เต ชัมมา กุสะลาฯ

๑๐) พระมหาปฏฐาน... เหตุปัจจัย โย ฯลฯ อะวิคตปัจจัย โยฯ

หมายเหตุ จบเพียงเท่านั้น ไม่นิยมต่อท้ายด้วย ภาวะตุ สัพพะ ฯลฯ (และผู้ประสงค์คำสวดเดิมจากข้อที่ ๔) ถึง ๑๐) ฟังดูในพระอภิธรรมัตถสังคหะ ๗ คัมภีร์ที่กล่าวแล้วนั้น) ซึ่งการสวดเจ้านี้ นิยมสวดในบางงานเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นความเหมาะสมในแต่ละงาน และเรื่องเวลา หากพิจารณาแล้วเวลาไม่พอ พระสงฆ์ก็จะจัดพิธีการสวดเจ้านี้ออกไปแล้วเจ้าภาพก็ดำเนินการต่างๆ ตามขั้นตอนตามปกติตามลำดับ

๓.๑.๗ พิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็นฉันเช้า

เมื่อเจ้าภาพทำการฌาปนกิจศพ (เผาศพ) เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในเวลาเย็นของวันเดียวกันนั้น ก็จะได้นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เย็นฉันภัตตาหารเช้า โดยจะเริ่มพิธีในเวลา ๑๘.๐๐-๑๙.๓๐ น. โดยพระสงฆ์ที่นิยมาสวด มีจำนวน ๕ รูปบ้าง ๗ รูปบ้าง ๙ รูปบ้าง ซึ่งเป็นการเจริญพระพุทธมนต์โดยปกติเหมือนในงานมงคลทั่วไป เพราะถือว่า เมื่อเผาศพเสร็จแล้ว งานทุกอย่างก็เป็นมงคล ฉะนั้น การสวด จึงต้องอนุวัติตามความเชื่อนี้

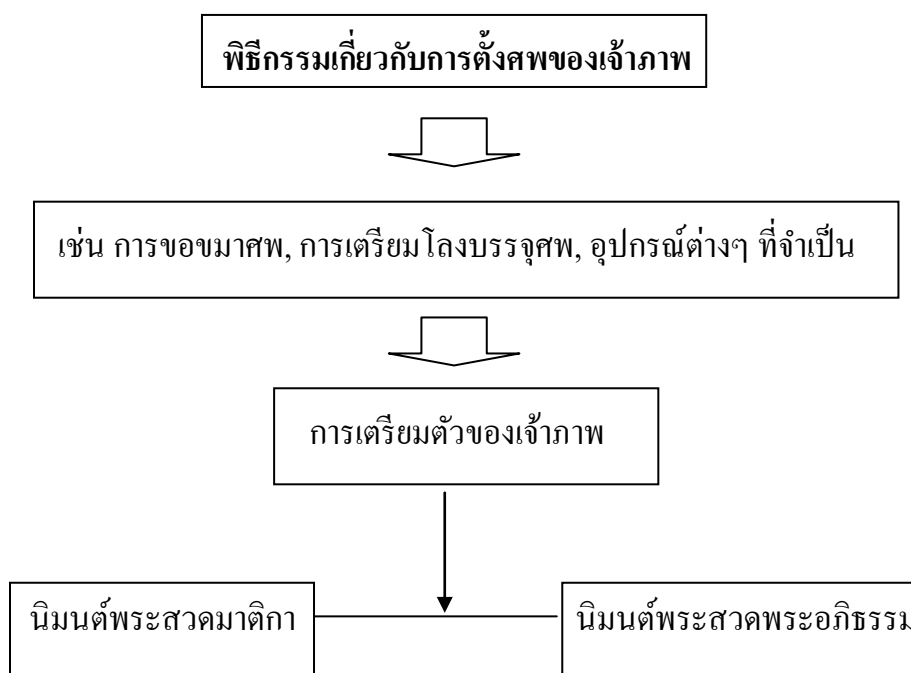
๓.๑.๘ ขั้นตอนการเก็บอัฐิ

รุ่งเช้า ก่อนรับพระสงฆ์ เพื่อมาฉันที่บ้านเจ้าภาพ ก็จะเป็นพิธีกรรมสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การเก็บอัฐิของผู้วายชนม์ โดยนิยมนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปมาสวดบังสุกุลเป็นและบังสุกุลตาย เชื่อว่า ผู้ตายจะไปเกิดในสถานที่แห่งใหม่ ซึ่งการถวายอาหารเช้าแด่พระสงฆ์ และขั้นตอนก็เหมือนกับวันแรกของการบำเพ็ญกุศลศพ คือ พระสงฆ์ฉันเสร็จ ก็อนุโมทนาให้พร แล้วประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เป็นเสร็จพิธีในการทำอาจะทำพิธีบังสุกุลตายวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ผู้ตายยังเป็นห่วงอยู่ เช่น บ้าน รถยนต์ นาฬิกา แวนตา เสื้อผ้า เป็นต้น แล้วอุทิศแก่ผู้ตาย และเจ้าภาพก็จะบูชาคืบจากพระสงฆ์ นอกจากนั้นแล้ว ยังมีพิธีกรรมเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบๆ กันมา คือ การลอยอังคาร เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจจากพระสงฆ์ในช่วงเช้าแล้ว เจ้าภาพ ก็จะเดินทางไปทำพิธีลอยอังคารที่แม่น้ำใกล้บ้านของตน หรือบางคนก็นิยมไปลอยที่แม่น้ำโขงก็มีโดยมีความเชื่อว่า ผู้ตายจะได้ไม่ห่วงในทรัพย์สินสมบัติและทำให้ญาติที่มีชีวิตอยู่ มีความสุขสบาย ส่วนขั้นตอนสุดท้ายของการทำพิธีทั้งหมดตั้งแต่เริ่มสวดพระอภิธรรม คือ การนำอัฐิที่เหลืออีกส่วนหนึ่ง ไว้เก็บไว้ที่กำแพงหรือรั้วข้างวัด โดยเชื่อว่า ผู้ตายจะได้มีที่พึ่งสุดท้าย ก็คือ วัดและพระสงฆ์ เพราะเชื่อว่า หากวิญญาณยังไม่ได้ไปเกิดในภพ

ใหม่ ก็จะวนเวียนอยู่ในบริเวณวัด และมีโอกาสที่จะทำดี เพราะเป็นแดนแห่งธรรมะ อีกอย่างหนึ่ง เป็นการสะดวกของญาติมิตร ที่จะไปกราบไหว้ตามเทศกาลต่างๆ ง่ายต่อการเดินทาง^{๒๑}

แผนภูมิที่ ๑

แสดงขั้นตอนพิธีการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในงานศพ
ของชาวพุทธในเขตอำเภอเมืองจังหวัดหนองบัวลำภูในปัจจุบัน^{๒๒}

เมื่อผู้ตายสิ้นลมหายใจลงไปไม่ว่าจะเป็นเวลาไหนก็ตาม จะต้องมีการอาบน้ำศพ ด้วยน้ำร้อน น้ำเย็นก่อนเสมอ แล้วทำการแต่งตัวให้ศพโดยใส่เสื้อผ้ากลับด้าน แล้วจึงห่อศพ ด้วยผ้าขาวมัดเป็น ๕ เปาะ และทำการคอยศพไว้ตรงกลางห้องโดยให้ศพหันศีรษะไปด้านทิศตะวันตกตรงกลางระหว่างซื่อ (กลางห้องโถง)

ขั้นตอนต่อไป นิมนต์พระมาสวดมาติกาบังสุกุลศพแล้วจึงได้มีการนำศพบรรจุลงในหีบศพ (โลง) และได้มีการบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้ตายตามแต่ฐานะของผู้ตาย โดยมีพิธีการบำเพ็ญกุศล^{๒๓} ดังนี้

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูโกศลสมาจาร, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๑ เมษายน ๒๕๕๒.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจโกศล, เจ้าคณะตำบลห้วยนา, ๒๕ เมษายน ๒๕๕๒.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระครูขันติธรรมานุกูล, เจ้าคณะตำบลลำภู, ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒.

ตอนเย็นนิมนต์พระมาสวดมาติกาบังสุกุลและสวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ตามเหตุปัจจัย คือ ถ้าผู้ตายมีฐานะดีจะตั้งบำเพ็ญศพลหลายวัน แต่ถ้าผู้ตายมีฐานะไม่ค่อยดีจะตั้งบำเพ็ญกุศลศพเพียงคืนเดียวและวันรุ่งขึ้นก็นำไปที่ฌาปนสถานเลย

ขั้นตอนฌาปนกิจศพถ้าผู้ตายมีฐานะดีจะมีขั้นตอนมากมาย แต่ถ้าผู้ตายมีฐานะไม่ค่อยดีจะมีขั้นตอนเรียบง่าย

เมื่อนำศพมาถึงฌาปนสถานแล้วเวียนรอบเมรุ ๓ รอบโดยเวียนซ้าย แล้วนำหีบศพกระทบเมรุ ๓ ครั้ง จึงนำหีบศพไปวางเมรุแล้วโยนผ้า ๓ ครั้ง ข้ามโลงศพ โดยไม่มีการรับใน ๒ ครั้งแรก ครั้งสุดท้ายจึงรับ แล้วนำผ้าไปปูให้พระสงฆ์นั่ง จากนั้นเปิดฝาโลงตัดผ้าที่มัดศพออกแล้วนิมนต์พระสงฆ์ และแขกที่มาส่งสการทำการรดน้ำศพ จากนั้นจึงประกอบพิธีกรรมทางสงฆ์คือให้พระสมათานศีลนิมนต์พระเทศนา ๑ กัณฑ์ และสวดมาติกาบังสุกุลต่อไป เจ้าภาพถวายจตุปัจจัยไทยธรรม รับพรจากพระสงฆ์ อ่านชีวประวัติผู้ตาย รำหน้าศพ ทอดผ้าบังสุกุล วางดอกไม้จันทน์ ทำพิธีฌาปนกิจ นิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรม ๓ กัณฑ์ (หน้าไฟ) เจ้าภาพถวายจตุปัจจัยไทยธรรม รับพรจากพระสงฆ์เป็นเสร็จพิธี ถ้าผู้ตายมีฐานะไม่ค่อยดีจะไม่มีขั้นตอนนิมนต์พระเทศน์ และการรำหน้าศพ เหมือนพิธีกรรมฌาปนกิจของหลายๆ คน^{๒๔}

ตารางที่ ๑

เจ้าภาพที่จัดสวดพระอภิธรรมผู้มีฐานะดี

ขั้นตอนในการปฏิบัติสำหรับพิธีกรรมในภาพรวม	หมายเหตุ
ระยะเวลาการบำเพ็ญกุศล	๓-๗ วันหรือมากกว่านี้
รูปแบบในด้านพิธีกรรม	มีขั้นตอนครบถ้วนมากกว่า/ค่าใช้จ่ายสูง
จำนวนผู้ไปร่วมงาน	มีเป็นจำนวนมาก
มีพิธีสวดพระพุทธรูปมณฑล	นิยมเพียง ๑๐ รูป
พิธีการสวดพระอภิธรรม	๓-๗ คืน หรือมากกว่า
แสดงธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์	นิยมจัดแสดงธรรมหน้าศพก่อนฌาปนกิจ
การรำหน้าศพ/ดนตรีประกอบ	มี

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูวิสิฐเจติยาพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลบ้านขาม, ๒๖ เมษายน ๒๕๕๒.

การมอบทุนการศึกษา/มอบทุนอื่นๆ แก่สังคม	มี
การบวชสามเณรหน้าไฟ	นิยมบวชบุตรหลานจำนวนหลายคน
พระพิธี ๔ รูป สวดเจง	มี
พิธีสงฆ์	- สวดมาติกา - สวดพระพุทธรมณฑ์ - พิจารณาบังสุกุล
สมาชิกในชุมชน/ญาติ	ให้ความช่วยเหลือด้วยน้ำใจเป็นหลัก

ตารางที่ ๒

เจ้าภาพที่จัดสวดพระอภิธรรมผู้มีฐานะปานกลาง

ขั้นตอนในการปฏิบัติสำหรับพิธีกรรม ในภาพรวม	เจ้าภาพผู้มีฐานะดีในด้านการเงิน
ระยะเวลาการบำเพ็ญกุศล	นิยมประกอบพิธีกรรมไม่เกิน ๓ วัน
รูปแบบในด้านพิธีกรรม	มีขั้นตอนบางอย่างตัดออกไปไม่ครบ
จำนวนผู้ไปร่วมงาน	มีจำนวนพอสมควร
มีพิธีสวดพระพุทธรมณฑ์ฉันเพล	มี แต่เป็นรายบุคคล ขึ้นอยู่กับศรัทธา /ความพร้อม
พิธีการสวดพระอภิธรรม	๑- ๓ ก็น
แสดงธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์	มี
การรำน้ำศพ/ดนตรีประกอบ	บางงานก็มี / แต่บางงานก็ไม่มี
การมอบทุนการศึกษา/มอบทุนอื่นๆ แก่สังคม	บางงานก็มี / แต่บางงานก็ไม่มี
การบวชสามเณรหน้าไฟ	นิยมบวชบุตรหลานที่มีศรัทธาแต่ไม่มาก
พระพิธี ๔ รูปสวดเจง	บางงานก็สวด และบางงานก็ไม่นิยมสวด
พิธีสงฆ์	- สวดมาติกา - พิจารณาบังสุกุล

สมาชิกในชุมชน/ญาติ	ชุมชนให้การช่วยเหลือบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องมากกว่า
--------------------	--

ตารางที่ ๓

เจ้าภาพที่จัดสวดพระอภิธรรมผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มีรายได้น้อย

ขั้นตอนในการปฏิบัติสำหรับพิธีกรรมในภาพรวม	หมายเหตุ
ระยะเวลาการบำเพ็ญกุศล	ส่วนใหญ่เพียง ๑ วัน
รูปแบบในด้านพิธีกรรม	มีขั้นตอนน้อย/ จัดแบบประหยัดที่สุด
จำนวนผู้ไปร่วมงาน	ส่วนใหญ่จะเป็นญาติที่ใกล้ชิดกันเท่านั้น
พิธีการสวดพระอภิธรรม	ไม่มี
แสดงธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์	ไม่มี
การรำน้ำศพ/ดนตรีประกอบ	ไม่มี
การมอบทุนการศึกษา/มอบทุนอื่นๆ แก่สังคม	ไม่มี
การบวชสามเณรหน้าไฟ	ไม่มี
พระพิธี ๔ รูปสวดหน้าไฟ	ไม่มี
พิธีสงฆ์	- สวดมติกา - พิจารณาบังสุกุล
สมาชิกในชุมชน/ญาติ	ให้การอนุเคราะห์ตามเหมาะสม

จากตารางข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่า การสวดพระอภิธรรมของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ศึกษาอำเภอเมืองหนองบัวลำภูนั้น นิยมจัดตามฐานะทางเศรษฐกิจและความสำคัญของบุคคลที่ตนเคารพนับถือซึ่งถึงแก่ชีวิตไปแล้ว อย่างน้อย ก็จะจัดสวด ๓ วัน อย่างมาก ๗ วัน ส่วนการแสดงธรรมเทศนา ก็จะมีเฉพาะผู้มีฐานะหรือมีแขกไปร่วมงานค่อนข้างมาก การรำน้ำศพ ดนตรีประกอบก็เช่นกัน ก็จัดตามฐานะ

ในการบวชน้ำไฟ นิยมบวชทุกคน หากลูกหลานเป็นชายก็บวชเป็นจูงศพนเป็นสามเณร และหากเป็นหญิงก็จะบวชชีพรหมณ์ (ไม่ปลงผม) แม้หากเจ้าภาพมีฐานะไม่ดีนักก็จะนิมนต์พระมาสวดมาติกา เพียง ๔ รูป ก็พอ แต่จะไม่จัดสวดพระอภิธรรม เมื่อพระสงฆ์สวดมาติกาเสร็จ ก็ทำพิธีฌาปนกิจศพ ตอนเย็นอาจจะมีสวดมนต์เย็นหรือไม่ก็ได้ ไม่ต้องตั้งบำเพ็ญ ๓ วันหรือ ๗ วัน รุ่งเช้า ก็ทำบุญตักบาตร

๓.๒ ถิ่นนิยมกับการฟังสวดพระอภิธรรมในงานศพ

ตามหลักฐานของท่านผู้รู้กล่าวว่ามีการนำเอาพระอภิธรรมมาสวดในพิธีศพของพุทธศาสนิกชนชาวไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและท่านได้ให้ความเห็นไว้ว่าการบำเพ็ญกุศลในงานศพเพื่ออุทิศให้ ผู้วายชนม์นั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก ความกตัญญูต่อผู้วายชนม์ซึ่งจากไปไม่มีวันกลับ การที่ พุทธศาสนิกชนชาวไทยนำเอาคัมภีร์พระอภิธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเพณีนั้นตามข้อสันนิษฐาน คงจะเกิดจากเหตุผลประการต่างๆ ดังนี้

๑) เป็นเพราะพระอภิธรรม ไม่กล่าวถึงสัตว์ ไม่กล่าวถึงบุคคล ไม่มีตัวตน เรา เขา แต่ทรงจำแนกธรรมออกเป็นกุศล อกุศล และอัปยาภฤต (ธรรมที่ไม่ใช่กุศลและไม่ใช่ออกุศล) ทรงกระจายสรีระกายซึ่งเป็นกลุ่มก้อนออกเป็นขั้น ๕ บ้าง อายุคนะ ๑๒ บ้าง ธาตุ ๑๘ บ้าง อินทรีย์ ๒๒ บ้าง อัน เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยซึ่งต้องมีการเสื่อมสลายไปตามสภาวะมิสามารถตั้งอยู่ได้ตลอดไป การได้ฟังพระอภิธรรมจะทำให้ผู้ฟังน้อมนำมาเปรียบเทียบกับกรจากไปของผู้วายชนม์ ทำให้เห็นสังขารที่ แท้จริงของชีวิต ท่านโบราณบัณฑิตคงจะเห็นว่าในงานเช่นนี้เป็นโอกาสอันดีที่ท่านผู้ฟังและท่านผู้ ร่วมบำเพ็ญกุศลในงานศพจะสามารถพิจารณาเห็นความจริงของชีวิตได้โดยง่าย จึงได้นำเอาพระอภิธรรมมาแสดงให้เห็นฟัง^{๒๕}

๒) เพราะเห็นว่าในการตอบแทนพระคุณพุทธมารดาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ท่านได้เสด็จขึ้นไปทรงแสดงพระอภิธรรมเทศนาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดา ซึ่ง สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ดังนั้น เมื่อบุพพการีอันได้แก่ มารดา บิดา ถึงแก่กรรมลง ท่านผู้เป็นบัณฑิตจึงได้นำเอาพระอภิธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้วายชนม์ โดยถือว่าเป็นการสนองพระคุณมารดา บิดา ตามแบบอย่างพระจริยวัตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูปลัดคำคุณ กุตุตจิตฺโต, อดีตเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดหนองบัวลำภู, ๒๒ เมษายน ๒๕๕๒.

ต่อมา แม้ว่าท่านผู้วายชนม์จะมีไข้มาดาบิดาก็ตาม แต่การนำเอาพระอภิธรรมมาแสดงในงานศพก็ถือเป็นประเพณีไปแล้ว

๓) เพราะเชื่อว่า พระอภิธรรมเป็นคำสอนชั้นสูงที่มีเนื้อหาละเอียดลึกซึ้ง เกี่ยวกับปรมัตถธรรม ๔ ประการ หากนำมาแสดงในงานบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้วายชนม์แล้ว ผู้วายชนม์จะได้บุญจากการสวดพระอภิธรรมก็คือการนำเอาคำบาลีขึ้นต้นสั้น ๆ ในแต่ละคัมภีร์ของพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์มาเรียงต่อกัน การสวดพระอภิธรรมนี้บางทีเรียกว่า สวดมาติกา ถ้าเป็นงานพระศพบุคคลสำคัญในราชวงศ์เรียกว่า พิธีสดับปกรณ์ ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า สัตตปกรณัม อันหมายถึง พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ นั่นเอง (สัตต = เจ็ด ปกรณัม = คัมภีร์ ตำรา) ต่อมาภายหลังมีผู้รู้ได้นำเอาคาถาในพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ของพระอนรุทธาจารย์มาสวดเป็นทำนอง สรภัญญะ (คือการสวดเป็นจังหวะสั้น ยาว) เรียกว่า สวดสังคหะ โดยนำเอาคำบาลีในตอนต้นและตอนท้ายของแต่ละปริจเฉท ซึ่งมีทั้งหมด ๕ ปริจเฉทมาเรียงต่อกันเป็นบทสวด^{๒๖}

นอกจากนั้น ชีวิตของมนุษย์เรา มีความเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี มาโดยตลอด ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวันตาย คราวนี้ เป็นเรื่องราวรายละเอียดประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับความตาย และการทำบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ การ เกิด แต่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนดมาสำหรับชีวิตมนุษย์ทุกรูปนามโดยเท่าเทียมกัน ดังมีคำกล่าวที่ว่า “มรณัง อนติโต”^{๒๗} คือ เราจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ ธรรมชาติของน้ำ คือ ความเหลว ธรรมชาติของคน คือ ความตายแม้ว่าความตายจะเป็นสิ่งที่มนุษย์เกรงกันมาก แต่ก็ไม่เคยมีใครหลีกเลี่ยงหนีพ้น ได้มีผู้คนเป็นจำนวนมากพยายามคิดค้นหาตัวยา หรือหนทางที่จะให้มีชีวิตอยู่อมตะ แต่ยังไม่มีใครประสบผลสำเร็จ

ฉะนั้น เมื่อมนุษย์ทุกคนมีความตายเป็นของคู่กับการเกิด จึงไม่ควรเกรงกลัวกับความตายจนเกินเหตุ แต่สิ่งที่ควรคำนึง คือ การกระทำเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ควรพิจารณาว่า เราได้ประกอบคุณงามความดีและสร้างบุญกุศลเอาไว้ได้มากน้อยแค่ไหน ในช่วงที่มีโอกาสเหลืออยู่

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิเจติยาพิทักษ์, เจ้าคณะตำบลบ้านขาม, ๒๖ เมษายน ๒๕๕๒.

^{๒๗} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๙/๘๑ ได้อธิบายหลักในการพิจารณาสังขารที่เรียกว่า “อภินหปัจจเวกขณะ ๕ ข้อ ได้แก่ เรามีความแก่เป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้, เรามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปไม่ได้, เรามีความตายเป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้, เราจะต้องพลัดพรากจากของอันเป็นที่รักทั้งปวงไป, เรามีกรรมเป็นของๆ ตน จะทำกรรมใดไว้ จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นสืบไป.

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย มีอยู่มากหลายอย่าง เช่น พิธีทำบุญต่ออายุ การชักบังสุกุล เป็น การบอกหนทางผู้ป่วย พิธีการทำศพ เป็นต้น

คติพจน์ของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภูมีสุภาษิตสอนใจไว้ว่า “โลกมันตั้งเที่ยงมัน แต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย แท้ना” จากบทคำผญาบทนี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคนอีสานว่า “เกิด แก่ เจ็บ ตาย” เป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องพบพาน หลีกหนีไม่พ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความตาย” เมื่อคนเราเกิดมาแล้ว จะต้องตายทุกคน ส่วนใครจะตายตั้งแต่ วัยเด็กวัยกลางคนหรือเมื่อมีอายุมากจนชรา ก็สุดแท้แต่ผลการกระทำของคนนั้นๆ ซึ่งเรียกสั้นๆ ว่า “ผลกรรม” ของคนนั้นๆ เอง^{๒๘}

ฉะนั้น ในขณะที่มีชีวิตอยู่จึงควรทำแต่กรรมดี เมื่อตายไปแล้วจะทิ้งชื่อเสียงคุณความดีให้คนในสังคมเขากล่าวขานถึง เพราะเมื่อตายไปแล้ว เราไม่สามารถจะนำสิ่งใดๆ ติดตัวไปได้เลย คงทิ้งไว้แต่ความชั่วหรือความดี ให้เป็นที่เล่าขานของคนในสังคม หรือประเทศสืบไป ทั้งนี้ เพื่อความเป็นบุคคลผู้ไม่ประมาท ทุกคนพึงระลึกถึงความตายไว้ตลอดเวลา ดังคำผญาที่ “ความตายนี้แขนคอทุกบาดอย่าง” แปลว่า ความตายนี้ติดตามเราตลอดเวลา^{๒๙}

๓.๓ สาเหตุที่ทำให้เกิดการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะในจังหวัดหนองบัวลำภู

สาเหตุที่ทำให้เกิดการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะนั้น มีผลที่สืบเนื่องมาจากวัฒนธรรม และพิธีปฏิบัติสำหรับวัยผู้สูงอายุ หรือวัยกลางคนขึ้นไปนั้น ก็จะอ่านหนังสือผูก ซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านของชาวอีสาน หนังสือผูกเหล่านี้ จะจารึกด้วยตัวอักษรไทยน้อย โดยจารไว้ในใบลานแล้วใช้เชือกร้อยรัดเป็นผูกๆ และเป็นเรื่องๆ ส่วนมากเป็นเรื่อง “นิทานพื้นบ้าน” เช่น เรื่อง จำปา ๔ ต้น, ผาแดงนางไอ่, ขูลุนางอ้ว เป็นต้น นอกจากนั้น ในการอ่านหนังสือผูกดังกล่าว จะอาศัยแสงสว่างจากตะเกียงหรือได้ สุดแต่จะหามาได้ คนอื่นๆ ที่ไม่อ่านก็จะนั่งฟังเรื่องราวในวรรณกรรมนั้นๆ ไป แต่ในปัจจุบัน กลับมีการเปลี่ยนแปลงประเพณีที่ดีงามนั้น แฝงมาในรูปแบบ การเล่นไฟ โสโหล เป็นต้น ในงานสวดพระอภิธรรม

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูไพศาลกิตติวิมล, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยสมสะอาด, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๒.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุบรรณ สุวณฺโณ, เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๕ เมษายน ๒๕๕๒.

เนื่องจากช่วงแรกๆ ก็เป็นเล่นกันในหมู่ญาติๆ เพื่อผ่อนคลายบรรยากาศ แต่คนที่แฝงตัวไปในงานอีกพวกหนึ่ง ก็จะชักชวนกันเล่น และมีการพนันเกิดขึ้น จึงเป็นเรื่องน่าเป็นห่วงเช่นกัน

ในทางปฏิบัติสำหรับคนหนุ่มสาว จะมาช่วยงานกันเอนาคี เพื่อได้อยู่ใกล้ชิดกันได้ก็ยาวพาราสักกัน จากหัวค่ำถึงสว่าง แต่เจ้าภาพงานศพก็พอใจ เนื่องจากไม่ได้เสียหายอะไร และได้เพื่อนอยู่ร่วมงานศพทุกคืน บางครั้ง พวกเขาก็จะพากันเล่นหมากเสือกกันหมูบ้าง เล่นหมากหาบบ้าง เล่นทายสนุกๆ กันบ้าง เป็นต้น สำหรับกลุ่มหญิงสาวก็จะช่วยทำอาหาร และกลุ่มชายหนุ่มก็ช่วยทำเช่นเดียวกัน^{๓๐}

๓.๔ บทสรุป

สรุปการศึกษาพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมมัตถะสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู พบว่า การจัดพิธีกรรมที่เนื่องด้วยงานศพ โดยเฉพาะการสวดพระอภิธรรม ซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมชั้นสูงและเป็นการแสดงถึงความกตัญญูกตเวทีของเหล่ามวณญาติแล้ว จำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจทุกขั้นตอนของพิธีกรรม เพื่อทำให้เกิดความเป็นบุญเป็นกุศลต่อผู้ล่วงลับไปแล้ว และแก่อนุญาติทั้งปวงที่ให้การช่วยเหลืองานศพให้ล่วงลับไปด้วยดี ชาวพุทธในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู จึงได้ตระหนักเป็นอย่างดี และได้ปฏิบัติอย่างมีขั้นตอน กล่าวโดยสรุป มี ๒ ขั้นตอนใหญ่ คือ

๑) การเตรียมการพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศพ เช่น การอาบน้ำศพ การหิ้วศพ

๒) การนิมนต์พระสงฆ์มาสวด มาติกา-บังสุกุล, สวดพระอภิธรรม, สวดหน้าไฟ, สวดเก็บอัฐิ, สวดพุทธมนต์ฉันทเพล, เจริญพุทธมนต์เย็น-ฉันทเช้า โดยในแต่ละขั้นตอน ก็จะมีการกล่าวอนุโมทนากถา (ขณา-สัพพี) ทุกครั้ง เพื่อให้เจ้าภาพได้กรวดน้ำรับพร ทั้งนี้ พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสวดพระอภิธรรม จะขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพและความศรัทธา ความพร้อมด้านต่างๆ เป็นสำคัญที่เป็นปัจจัยให้พิธีกรรมมีความแตกต่างกันในแต่ละงาน และประการสำคัญ ก็คือ เจตนาในการบำเพ็ญกุศลศพ ในการสวดพระอภิธรรมนี้ เชื่อว่าจะทำให้ผู้ตายไปสู่สุคติเหมือนดังที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติแก่พระพุทธรามารดาในอดีต

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระครูสิริคุณาธาร, เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๒.

บทที่ ๔

คุณค่าจากพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

ในบทนี้ เป็นการศึกษาหัวข้อสำคัญ ๓ ประเด็น คือ จากพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมตถสังคหะที่มีต่อชาวอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ในด้านบุญกิริยาวัตถุ สังคม วิทยา และการปลูกฝังค่านิยมที่ดีงามในเรื่องความกตัญญูกตเวทิตาคุณ ผลการศึกษาวิจัย มีดังต่อไปนี้

๔.๑ ในด้านของบุญกิริยาวัตถุ

คำว่า “บุญกิริยาวัตถุ” ได้แก่ ที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือทางแห่งการทำความดี ซึ่งประกอบด้วยวิธีการบำเพ็ญบุญถึง ๑๐ อย่างด้วยกัน^๑ แต่ในงานวิจัยนี้ได้สรุปประเด็นที่คล้ายกันไว้ในกลุ่มตารางเดียวกัน และเสริมบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสวดพระอภิธรรมเข้าไว้ด้วย

บุญกิริยาวัตถุ โดยภาพรวมเป็นบุญที่เกิดขึ้น ด้วยการบำเพ็ญกุศลแด่บุพพเปตพลี หรือบำเพ็ญบุญแก่ผู้ล่วงลับ และมุ่งการทำบุญอย่างถูกวิธี ตามหลักความนิยมของพระพุทธศาสนา จากการสัมภาษณ์ประชากรในกลุ่มเป้าหมาย ดังต่อไปนี้

๑) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทานหรือวัตถุสิ่งของ

จากการศึกษา พบว่า การบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้แก่ผู้เสียชีวิตหรือผู้วายชนม์นั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ ๔ กลุ่มที่ให้ทานมีข้าวน้ำโภชนาหารมากเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนผู้ถวายจตุปัจจัย (เงิน) เป็นอันดับที่ ๒ ผู้ถวายสังฆทานและไทยธรรมที่จำเป็นในงานศพเป็นอันดับที่ ๓ และไม่ได้ถวายทานเลยเป็นอันดับที่ ๔ ส่วนกลุ่มข้าราชการนิยมถวายปัจจัย (เงิน) มากกว่าไทยธรรมประเภทอื่น เนื่องจากสะดวกและมีเวลาไปร่วมงานน้อย เยาวชนจะถวายข้าวน้ำมากกว่าปัจจัย เนื่องจากต้องอาศัยผู้ปกครองเป็นหลัก แต่ก็มีถวายปัจจัยบ้างเล็กน้อย

^๑ ที.ม.อ.(บาลี) ๓/๓๔๖.

ผลจากการศึกษาสัมภาษณ์ พบว่า ชาวพุทธยังนิยมให้ทานที่เป็นวัตถุทานหรืออามิสทาน ซึ่งเป็นการแสดงออกจนกลายเป็นประเพณีนิยมต่อชุมชนและสังคมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน^๒

๒) สัตถ์มัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

คำว่า “ศีล” ในที่นี้^๓ ผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์กลุ่มประชากร ในขอบเขตของศีล ๕ ซึ่งถือเป็นหลักปฏิบัติทั่วไปของการไปร่วมพิธีสวดพระอภิธรรมของประชาชน นอกจากนั้น ก็ยังได้สอบถามถึงพฤติกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศีล เพื่อให้ทราบว่า มีการรักษาศีลหรือไม่เพียงใด สำหรับการฟังสวดพระอภิธรรมในแต่ละครั้ง ผลจากการสัมภาษณ์ พบว่า การรักษาศีล ๕ คำตอบส่วนใหญ่ จะรักษาได้เพียงบางข้อ และจะรักษาไม่ได้ในบางข้อ ได้แก่ การเล่นการพนัน^๔ (อนุโลมไว้ในศีลข้อที่ ๒ น้อยโกธะ ยักยอกทรัพย์ เปลี่ยนสภาพทรัพย์โดยมิชอบด้วยเล่ห์กลต่างๆ เพราะการพนันมีการโกงทุกรูปแบบอยู่แล้ว) นอกนั้น ก็จะเป็นการพูดมุสา และดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (โดยเฉพาะ สุราและเบียร์) กลุ่มที่รักษาศีลได้ ก็จะเป็นพระสงฆ์ ส่วนข้อที่รักษาได้ไม่สมบูรณ์ คือ ข้อที่ ๔ การพูดเท็จ พูดไร้สาระ ชอบนินทาคนอื่น ส่วนผู้ไม่รักษาศีลเลย ก็มีบ้างเพียงเล็กน้อย เพราะรักษาไม่ได้ทุกข้อ และไม่สมาทานศีล ๕ อีกด้วย^๕

๓) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการภาวนา

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มประชากรมีความตั้งใจของตนให้เป็นกุศลจิต เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้แก่ผู้เสียชีวิตเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนการพิจารณาธรรมมีพระสงฆ์เป็นอันดับหนึ่ง กลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มที่พิจารณาธรรมน้อยที่สุด คำว่า “ภาวนามัย”^๖ ในงานศพที่มีการสวดพระอภิธรรม ก็จะนิยมปฏิบัติขณะภายหลังรับศีลจากพระสงฆ์แล้ว พระสงฆ์จะสวดพระอภิธรรมต่อไปจนจบในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งส่วนใหญ่นิยมสวด ๓ ปริจเฉทด้วยกัน และอีกประการหนึ่ง ผู้ไปงานศพนี้จะได้เจริญภาวนาในวันสุดท้ายของการบำเพ็ญกุศล คือ ในช่วงบ่ายก่อนทำการฌาปนกิจศพ เจ้าภาพที่มีฐานะพอที่จะนิมนต์พระสงฆ์ไปเทศน์ได้ ก็จะจัดให้มี

^๒ สัมภาษณ์ พระครูอุดมธรรมภาณี, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๐.

^๓ ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗ ได้กล่าวถึงศีล ๕ หรือเบญจศีล ไว้โดยละเอียด

^๔ สัมภาษณ์ พระครูศรีเมธากร, รองเจ้าคณะจังหวัดหนองบัวลำภู, ๑๔ เมษายน ๒๕๕๐.

^๕ สัมภาษณ์ พระครูโกศลสมภาร, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๑ เมษายน ๒๕๕๐.

^๖ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๗๕/๒๕๐ ได้กล่าวถึง “ภาวนา” ว่าแบ่งออกเป็น ๒ ได้แก่ สมถภาวนา การฝึกสมาธิ และวิปัสสนาภาวนา การฝึกอบรมให้เกิดปัญญา.

เทศน์ขึ้น ๑ ถิ่น เพื่อเป็นการเพิ่มเติมบุญกุศลแก่ผู้เสียชีวิต และให้แขกที่ไปในงานได้มีโอกาสดับฟังเทศน์อีกด้วย^๙ ส่วนการเจริญภาวนาหรือปฏิบัติสมณะ การทำใจให้สงบระงับ และวิปัสสนาการพิจารณาธรรมตามธรรม ที่ตนได้ยินได้ฟังขณะไปร่วมงานศพนั้น มีส่วนช่วยให้พุทธศาสนิกชนได้ฟังสิ่งที่ตนไม่เคยได้ฟัง เกิดทัศนคติดีและแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ต่อหลักไตรลักษณ์ และในการพิจารณาทั้งสภาพความไม่แน่นอนของสังขารร่างกายของคนเรา

๔) อปายนมาย/เวยยาวัจจมายบุญสำเร็จด้วยการประพุดอ่อนน้อมและช่วยเหลือ

จากการศึกษา พบว่า พระสงฆ์ จะทักทายถามไถ่ประชาชนที่ไปในงานและให้กำลังใจ ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติในงานศพแก่เจ้าภาพอีกด้วย ขณะเดียวกันยัง ได้บริจาคปัจจัย และไทยธรรม ตลอดจนแรงงานเพื่อช่วยเหลือในส่วนที่เหมาะสม^๙ ต่อมากลุ่มข้าราชการจะไม่นิยมแนะนำสิ่งใดๆ แก่เจ้าภาพหากไม่ได้รับการขอร้องให้ช่วยเหลือ เพราะถือเป็นแขกไม่ใช่เจ้าภาพโดยตรง นอกนั้น ก็จะบริจาคปัจจัยไทยธรรม และช่วยแรงงานบ้างเล็กน้อย กลุ่มต่อมา คือ ประชาชนที่ไปในงานศพก็ทักทายแขกบ้างครั้งต่อครั้ง ช่วยด้านปัจจัยบ้าง แรงงานบ้าง และกลุ่มเยาวชนจะคอยรับแขก กล่าวเชิญแขกให้นั่ง บริการน้ำและความสะดวกอื่นๆ แก่แขกที่ไปในงาน แต่กลุ่มนี้ มีทำบุญด้วยปัจจัยบ้างเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นการใช้แรงงานมากกว่า เพราะเป็นวัยที่ยังไม่ได้ทำงานนั่นเอง^๙

๕) ปัตติทานมัยและปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่นและการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย

จากการศึกษา พบว่า พุทธศาสนิกชน ผู้ไปร่วมฟังสวดพระอภิธรรมในงานศพ ส่วนใหญ่นิยมแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายเป็นอันดับที่หนึ่ง และการทำความดีอื่นๆ ที่ตนสามารถจะช่วยเหลือทางเจ้าภาพและผู้ตายได้เป็นอันดับที่ ๒ เช่น การถวายภัตตาหารเช้าและเพล การเป็นเจ้าภาพร่วมถวายพระสวดพระอภิธรรมในแต่ละคืน^{๑๐}

^๙ สัมภาษณ์ พระครูสิริคุณาธาร. เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๐.

^๙ สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรเจติยาพิทักษ์. เจ้าคณะตำบลบ้านขาม, ๒๖ เมษายน ๒๕๕๐.

^๙ สัมภาษณ์ นายมณเฑียร บรรลึงสี. ข้าราชการ, ข้าราชการ, ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระครูไพศาลกิตติวิมล. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยสมสะอาด, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๐.

๖) วัฒนธรรมมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม

จากการศึกษา พบว่า การฟังเทศน์ในงานศพทำให้ผู้ฟังได้รับความรู้ใหม่ๆ ที่ตนไม่เคยได้ยินได้ฟัง และเป็นการชี้หนทางสว่าง แก่ผู้กำลังประสบกับความโศกเศร้าในฐานะญาติมิตร หรือคนใกล้ชิดผู้ตายได้เป็นอย่างดี เพราะว่าธรรมะเป็นเครื่องมือขัดเกลาจิตใจมนุษย์ ให้มีความเข้าใจกฎแห่งธรรมชาติที่ควรจะรู้เช่น ความโศกย่อมเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รักเป็นต้น แต่ก็มีผู้ไปในงานบางส่วน ไม่ได้สนใจต่อการแสดงธรรมของพระสงฆ์เลย และไม่ได้ฟังว่าท่านกล่าวถึงเรื่องใด หัวข้อธรรมใด เพราะบางคนก็มัวแต่โศกเศร้าเสียใจ บางคนก็วุ่นอยู่กับการต้อนรับแขก บางคนก็เหนื่อยกายเหนื่อยใจเนื่องจากไม่ได้พักผ่อนเต็มที่เป็นเวลาหลายวัน^{๑๑}

สรุปผลจากการศึกษา เรื่อง การบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย มีดังนี้

๑) การให้ทาน เป็นข้าวน้ำ อาหาร เป็นอันดับหนึ่ง และการบริจาคตุบัจจย (เงิน) รองลงมา ส่วนผู้ไปในงานแล้วไม่บริจาคหรือไม่ช่วยเหลือใดๆ เลย มีน้อยมาก

๒) การรักษาศีล คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากประพฤติดนินทาม ส่วนใหญ่จะรักษาได้ ส่วนข้อที่ ๔ พุคฺค ปุคฺคเทจ มีมาก เนื่องจากรักษายาก นอกนั้น ก็จะมีเล่นการพนันในการศพบ้างเล็กน้อย ส่วนผู้ไม่รักษาศีลเลย ก็มีน้อยเช่นกัน

๓) การเจริญภาวนา เพื่อให้จิตใจผ่อนคลาย ไม่เครียด ไม่กังวล ไม่โศกเศร้าจนเกินควร และยังเป็นการเจริญปัญญาให้องกมในธรรมที่ตนได้ยินได้ฟังอีกด้วย ส่วนใหญ่จะตั้งใจให้เป็นกุศลเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนการพิจารณาธรรมในธรรมที่ฟังรองลงมา และไม่ได้สนใจธรรมที่ตนได้ยินได้ฟังเลยมีมากพอสมควร

๔) การอ่อนน้อมและการช่วยเหลือกันในงานศพ ก็มีการทักทายสอบถามสารทุกข์สุกดิบเป็นธรรมดาของประเพณีไทย นอกนั้น ก็ยังได้ช่วยแรงการ แรงใจ พุคฺคให้กำลังใจ พุคฺคปลอบโยนให้จิตใจคลายความกังวล

๕) การเฉลี่ยส่วนแห่งความดี และการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย นิยมปฏิบัติกันทุกระดับเท่าที่โอกาสและความพร้อมของแต่ละบุคคลจะกระทำได้

๖) การฟังธรรม ถือเป็นหัวใจหลักในการไปงานศพของชาวอีสาน รองลงมาจากการฟังสวดพระอภิธรรม เนื่องจากว่า ธรรมะ เป็นคำสอนของพระพุทธองค์ ดังนั้น พระสงฆ์

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูสิริคุณาธาร. เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๐.

ผู้นำหลักธรรมไปเผยแผ่หรือแสดง ย่อมมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้และชัดเจน สามารถแสดงธรรมเพื่อคลายความกังวลและทำให้เจ้าภาพ ตลอดจนแขกผู้ไปร่วมงานเข้าใจต่อสัจธรรมความจริงที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าได้ตามกำลังสติปัญญาของแต่ละบุคคล

๔.๒ ในด้านของสังคมวิทยา

“สังคมวิทยา” (Sociology) หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมของมนุษย์ กลุ่มคน และสังคม ส่วนสิ่งที่ต้องการศึกษาในงานวิจัยนี้ คือ ความเชื่อถือเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนในฐานะชาวพุทธ ซึ่งได้ถือปฏิบัติด้านความเชื่อ และพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมในงานศพ โดยเฉพาะการสวดเพื่ออุทิศส่วนกุศล แด่ดวงวิญญาณของผู้เสียชีวิตอันเป็นที่รักของวงศ์ตระกูล เช่น บิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ในตระกูล ส่วนคำว่า “จิตวิทยา” (psychology) คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับ (กระบวนการของจิต) กระบวนการความคิด และพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้น “จิตวิทยา” จึงเป็นศาสตร์ที่ศึกษาค้นคว้าเพื่อนำข้อมูลความรู้มาเสนออธิบาย เพื่อควบคุม และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ จิตวิทยามุ่งศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการของร่างกายกับจิตใจ ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นระเบียบแบบแผน เพราะร่างกายและจิตใจมักมีการแสดงออกร่วมกัน อีกทั้งยังแสดงออกในแนวทางที่สามารถทำนายได้^{๑๒} ในงานวิจัยนี้ คำทั้ง ๒ คำนี้ หมายถึง ความเชื่อของประชาชน ซึ่งมีความความเชื่อและถือปฏิบัติต่อการฟังสวดพระอภิธรรม

จากการศึกษา พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีความเชื่อเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ของมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า หากไม่หมกมเลศก็จะต้องวนเวียนมาเกิดใหม่ตามหลักของวัฏฏะ ๓ ได้แก่^{๑๓}

- ก) กิเลสวัฏฏ์ คือ วงจรกิเลส ประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน
- ข) กรรมวัฏฏ์ คือ วงจรกรรม ประกอบด้วยสังขารและกรรมภพ
- ค) วิปากวัฏฏ์ คือ วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า “อุปัตติภพชาติขราภวะ” เป็นต้น โดยทั้ง ๓

^{๑๒} จำรอง เงินดี และทิพย์วัลย์ สุรินยา, *จิตวิทยาทั่วไป*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), ๑๒.

^{๑๓} วิ.สุทธิ. จูฬฎีกา (บาลี) ๓/๑๕๘.

อย่างนี้ ประกอบเข้าเป็นวงจรใหญ่ในปัจจัยการ เรียกว่า “ภวจักร” หรือ “สังสารจักร” ตามนัยแห่งปฏิจลสมุปบาท

ส่วนความเข้าใจในความหมายของพระสงฆ์ที่นำพระอภิธรรมมาสวดเป็นภาษาบาลี และบางครั้งก็สวดแปล เป็นอันดับที่หนึ่ง มีพระสงฆ์และกลุ่มราชการส่วนใหญ่จะเข้าใจคำแปล ส่วนเยาวชนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจแต่มีศรัทธาในการฟังสวด

นอกจากนั้น ความเข้าใจว่า หากไม่สวดพระอภิธรรมในงานศพ ผู้ตายอาจจะไม่พ้นไปจากภาวะแห่งความทุกข์ในโลก เป็นอันดับที่ ๒ ส่วนความเชื่อว่าจะผิประเพณีก็เป็นอันดับที่ ๓ และความเชื่ออื่นๆ อีก เช่น บางคนก็เห็นว่าจำเป็นต้องสวด^๔ บางคนก็เห็นว่าแล้วแต่ความเหมาะสมด้านเวลา ปัจจัยเงินทอง ความพร้อมด้านอื่นๆ ของเจ้าภาพด้วย ไม่ใช่จะจัดให้สวดพระอภิธรรมได้ทุกงาน เพราะเจ้าภาพบางท่านก็มีความพร้อมน้อย และญาติไม่พร้อมเพรียงกันก็ทำไม่ได้^๕

จะอย่างไรก็ตาม ประเด็นความเชื่อต่างๆ ในการฟังสวดพระอภิธรรม ก็ยังคงอยู่คู่กับชาวพุทธสืบไป เนื่องจาก เป็นพุทธประเพณีที่พระพุทธร่องค์ทรงเทศนาโปรดพระพุทธมารดาในสวรรค์ จึงทำให้ได้รับความนิยมนำ หากคนที่ตนรักหรือญาติผู้ใหญ่เสียชีวิต ก็ควรจะจัดให้มีการสวดพระอภิธรรม เว้นเสียแต่จะมีความจำเป็นที่ไม่สามารถจะปฏิบัติเท่านั้น

๔.๓ ในด้านการปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม : กตัญญูกตเวทิตาคุณ

คำว่า “กตัญญูกตเวทิตาคุณ” หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน, ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น ผู้รู้จัก กตัญญู ท่านถือว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่นชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่าอื่นอีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรม

^๔ สัมภาษณ์ พระครูโกศลสมจาร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๑ เมษายน ๒๕๕๐.

^๕ สัมภาษณ์ พระครูขันติธรรมานุกุล, เจ้าคณะตำบลลำภู, ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

ลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดาเป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง^{๖๖}

อย่างไรก็ตาม เมื่อบุคคลผู้รู้อุปการคุณที่คนอื่นทำให้แก่ตน จะยอมรับรองว่าใครมีคุณ ก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับตนเท่านั้น เช่น ยอมรับว่าบิดามารดามีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูเรามา ยอมรับว่าครูอาจารย์มีพระคุณ เพราะได้อบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการ ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะท่านเหล่านั้นเคยให้ข้าวให้น้ำรับประทาน และยังหมายถึง ผู้รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวทิตะ คือ การตอบแทนคุณท่านเหล่านั้นให้เหมาะสม^{๖๗}

ส่วนการสวดพระอภิธรรมในงานศพนั้น ชาวพุทธส่วนใหญ่เชื่อว่า เป็นสิ่งที่ควรทำ เพื่อให้ถูกต้องตามประเพณีนิยม แต่ควรคำนึงถึงฐานะทางเศรษฐกิจด้วย ไม่ใช่เพียงแค่ทำไปเพราะเห็นว่าเป็นประเพณีเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง ควรพิจารณาถึงความสำคัญของการสวดพระอภิธรรมให้มาก ทั้งนี้ เนื่องจาก ควรตระหนักถึงวัตถุประสงค์ที่ให้พุทธศาสนิกชนผู้ไปร่วมงานฟังมากกว่าจะเป็นการสวดให้ผู้ตายฟังเสียอีก ดังนั้น การจะจัดให้มีการสวดพระอภิธรรมหรือไม่ประการใด สุดแต่แต่ความพร้อมของแต่ละเจ้าภาพเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้ว่าไม่ได้จัดให้มีการสวดก็ตาม แต่หากบุตรธิดา ญาติมิตรทุกคน ร่วมใจกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ตายโดยวิธีการอื่นๆ เช่น ให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา ก็เชื่อว่าเป็นการบำเพ็ญความดีแล้วเฉลี่ยไปยังผู้ตายได้เช่นกัน ผู้วิจัย จึงไม่สรุปว่า เป็นการผิดหรือถูกหากทางเจ้าภาพไม่ได้จัดให้พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมในงานศพ

การแสดงความกตัญญูโดยการจัดสวดงานศพให้แก่ผู้ตาย จากการศึกษา พบว่า ประชากรผู้ให้สัมภาษณ์ หากเรียงจากมากไปหาน้อย จะได้ลำดับความสำคัญในการจัดงานศพ ที่ถูกจัดขึ้นมา หรือการแสดงออกของบุคคลผู้เป็นที่รักของตนในครอบครัว ที่จะพึงปฏิบัติตนด้วยความกตัญญูรู้คุณท่าน คือ

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑.

^{๖๗} ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๘-๑๒๐.

อันดับที่ ๑ การสวดพระอภิธรรมสำคัญมาก

อันดับที่ ๒ การจัดงานศพ ควรพิจารณาจากฐานะของตนเอง และควรทำบุญให้มาก การสวดพระอภิธรรมสำคัญน้อย ถึง ปานกลาง^{๙๔} นอกจากนั้น ความสำคัญก็จะลดลงไปตามลำดับ คือ เป็นคนดีและทำบุญอุทิศบ่อยๆ ควรจัดงานให้สมเกียรติค่อนข้างไม่มากนัก คือไม่ถึงครึ่งหนึ่งของทั้งหมด ควรจัดงานให้สมเกียรติ^{๙๕} เห็นได้ว่า ประเด็นสำคัญไม่ได้อยู่ที่ว่าควรจัดงานศพให้ใหญ่โตหรือไม่ เพียงใด แต่ที่สำคัญ ก็คือ การสวดพระอภิธรรมในงานศพ โดยผู้ให้สัมภรณ์ส่วนใหญ่ เชื่อว่า “ควรมีการสวดพระอภิธรรม” และควรทำบุญทุกอย่างเท่าที่กำลังของเจ้าภาพจะพึงจัดแก่ผู้เสียชีวิตที่ตนรักได้

สรุปผลการศึกษาในบทนี้

ประโยชน์ที่พุทธศาสนิกชน พึงได้รับจากการศึกษาพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรม คือ ทำให้ได้รู้จักวิธีการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุที่ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา การช่วยเหลือเพื่อนบ้านและญาติเมื่อมีผู้ล่วงลับจากตระกูลหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตน การรู้จักอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย การฟังธรรมให้เกิดกุศลจิตเป็นบุญแก่ตนและอุทิศไปแก่ผู้ตาย ในแง่ของสังคม เมื่อบุคคลรู้จักความกตัญญูต่อบุพการีและญาติพี่น้องหรือมิตรสหายซึ่งเป็นบุคคลที่ตนเคารพรักและนับถือ สิ่งที่ดีควรปฏิบัติต่อผู้ตาย คือ การจัดบำเพ็ญบุญแต่ละอย่างเพื่ออุทิศเป็นกัลปนาผลโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้รับทาน โดยมีพื้นฐานความเชื่อที่ว่า หากผู้ตายได้รับส่วนกุศลจากญาติที่มีชีวิตอยู่ในปรโลกแล้ว ย่อมไปสู่ภพที่ดี เช่น ไปเกิดเป็นมนุษย์ ไปเกิดในสวรรค์ เป็นต้น

^{๙๔} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุพรรณ สุวณฺโณ. เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู, ๒๕ เมษายน ๒๕๕๐.

^{๙๕} สัมภาษณ์ พระครูวิสิฐเจติยาพิทักษ์ เจ้าคณะตำบลบ้านขาม, ๒๖ เมษายน ๒๕๕๐.

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง “คุณค่าของพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะ : ศึกษากรณีเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู” มีวัตถุประสงค์สำคัญ ๓ ประการ ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะในพระพุทธศาสนา (๒) พิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู (๓) คุณค่าจากพิธีกรรมในการสวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยผลการศึกษา พบว่ามีประเด็นที่ควรนำเสนอ ต่อไปนี้

๑) พระอภิธรรมปิฎกนั้น เป็นศาสนธรรมฝ่ายปรมัตถธรรม ประกอบด้วย จิต เจตสิก รูปและนิพพาน เป็นปิฎกที่ ๓ ในพระไตรปิฎก มีความหมายว่า ธรรมอันยิ่งหรือธรรมชั้นสูงเข้าใจได้ยาก แต่พระอภิธรรมนี้ ก็มีใช้พุทธพจน์ทั้งหมด โดยมีประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมนั้น เกิดจากพระพุทธองค์ทรงไปแสดงโปรดพระมารดาที่สวรรคตขึ้นดาวดึงส์ เพื่อตอบแทนพระคุณในสมัยเป็นมนุษย์อยู่นั้น โดยทรงแสดงแก่เหล่าเทวดาและพรหมด้วย วิถธานัย (พิศดาร) ตลอดระยะเวลา ๓ เดือนในพรรษา เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างของพระอภิธรรมปิฎก ประกอบด้วย ๗ คัมภีร์หลักสำคัญ คือ ธรรมสังคหี, วิภังค์, ชาดุกถา, ปุคคลบัญญัติ, กถาวัตถุ, ยมกและปัญฐาน โดยนับจากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๓ จนถึง เล่มที่ ๔๕ รวม ๑๒ เล่มด้วยกัน จัดเป็น ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ส่วนปรมัตถธรรมโดยย่อ คือ กล่าวว่ สภาวะของจิตมี ๘๕ ดวง (หรือ ๑๒๑ โดยพิศดาร), เจตสิกมี ๕๒ ลักษณะ, รูป มี ๒๘ ชนิด, นิพพานมี ๒ ลักษณะ อนึ่ง พระอภิธรรมมัตถสังคหี นี้ ว่าโดยปริจเฉท มี ๕ ปริจเฉทด้วยกัน คือ จิตตสังคหวิภาค, เจตสิกสังคหวิภาค, ปกิณณกสังคหวิภาค, วิถีสังคหวิภาค, วิถีมุตตสังคหวิภาค, รูปสังคหวิภาค และนิพพาน, สมุจจยสังคหวิภาค, ปัจจยสังคหวิภาค, และกัมมัญฐานสังคหวิภาค

๒) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสวดพระอภิธรรมนี้ มีการสวดตั้งแต่ ๓ วัน ๗ วัน ๑๕ วันหรือมากกว่า แต่ในปัจจุบันนิยมสวด ๓ วัน สำหรับคฤหัสถ์ผู้มีฐานะทั่วไป ส่วนผู้มีฐานะดีขึ้นมามาก ก็อาจจะสวด ๗ วัน ส่วนพระสงฆ์ที่เป็นพระเถระผู้ใหญ่ ก็จะนิยมตั้งสพบำเพ็ญกุศล ครบ ๑๐๐ วัน เป็นอย่างน้อย และสวดพระอภิธรรมทุกคืนจนกว่าจะทำการฌาปนกิจศพ โดยมีมูลเหตุของการสวดพระอภิธรรมในงานศพ เนื่องจากความเชื่อว่าเป็นการแทนบุญคุณพริ คือ แทนคุณน้ามนของมารดาที่ท่านได้เลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ โดยจะเห็นได้จากการที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดาที่เสด็จสวรรคตแล้ว ทรงสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตเทวโลก ฉะนั้น เมื่อมีผู้ตายที่เคารพนับถือ พุทธศาสนิกชน จึงนิยมบำเพ็ญบุญกุศลเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายโดยอนุโลมตามความเชื่อที่ผู้ตายจะได้บุญ และพ้นจากความทุกข์ในภพที่เป็นอยู่ เช่น อบายภูมิ มิเปรต เป็นต้น ส่วนในความเชื่อของชาวพุทธในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภูเชื่อว่า มีมูลเหตุมาจากการที่เจ้าภาพ นิยมนำหนังสือผูกโบราณมาอ่านในช่วงกลางคืน เป็นเรื่องราวต่างๆ กัน เช่น การเล่านิทานพื้นบ้าน แก่ผู้มาเฝ้าศพฟัง เช่น เรื่องท้าวคำพริ เป็นต้น เพื่อสร้างบรรยากาศไม่น่ากลัวจนเกินไป อีกทั้งผู้ฟังยังได้ความรู้ต่างๆ อีกด้วย แต่บางพื้นที่ก็ยังคงมีการละเล่นต่างๆ เพื่อให้เพลิดเพลิน ไม่ง่วงนอน ปัจจุบันสูญหายไปเกือบหมดแล้ว เนื่องจาก ผู้มาฟังสวดพระอภิธรรม มาร่วมงานเสร็จแล้ว ก็จะเดินทางกลับไม่ได้เฝ้าศพเหมือนในสมัยโบราณ

๓) พระอภิธรรมที่นิยมนำมาสวดในงานศพ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ การสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เช่น ชัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา เป็นต้น, การสวดพระอภิธรรมดัดสังคหะ มีจำนวน ๕ ปริจเฉท และการสวดผสมกันโดย ๒ ปริจเฉทแรกเป็นภาษาบาลี และปริจเฉทที่ ๓ เป็นการสวดแปลเป็นภาษาไทย

๔) ประโยชน์ที่เกิดจากการสวดพระอภิธรรมนั้น หากมองในแง่ของคุณธรรม คือ ความกตัญญูกตเวที ต่อบุพการีและบรรพบุรุษของตน ที่ต้องการให้ผู้ตายไปสู่สุคติภพ หรือภพที่ดี ซึ่งผลการศึกษาจากกลุ่มประชากรในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู พบว่าการบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้แก่ผู้เสียชีวิตหรือผู้วายชนม์นั้น ผู้ให้สัมภาษณ์ ๔ กลุ่มที่ให้ทานมีข้าวนำโภชนาหารมากเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนผู้ถวายจตุปัจจัย (เงิน) เป็นอันดับที่ ๒ ผู้ถวายสังฆทานและไทยธรรมที่จำเป็นในงานศพเป็นอันดับที่ ๓, การรักษาศีลมีข้อบกพร่องบางข้อ โดยเฉพาะข้อมุสาวาทและสุราเมรัย, การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จะกระทำในช่วงฟังการ

สวดพระอภิธรรมและฟังช่วงพระสงฆ์เทศนาหน้าศพ เพื่อบรรเทาความโศกเศร้า จากบุคคลอันเป็นที่รักของตน, การทำตนอ่อนน้อมและช่วยเหลือเจ้าภาพถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้มาในงานศพ จะถือปฏิบัติโดยให้ความเคารพแก่ศพ แม้จะเคยมีเรื่องบาดหมางหรือผิดใจกันก็จะต้องอโหสิกรรมแก่กัน ไม่จองเวรต่อกันอีก, การเฉลี่ยส่วนบุญ แล้วอุทิศไปให้แก่ผู้ตายก็เป็นสิ่งจำเป็นในการไปฟังสวดพระอภิธรรม เพราะผู้ตายย่อมได้รับอานิสงส์แห่งบุญที่ญาติทำจากโลกนี้ไปให้เท่านั้น นอกจากนั้น ก็จะเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ส่วนย่อยของงานสวดพระอภิธรรม เช่น คนที่ไปฟังพระสงฆ์สวด บางคนก็เชื่อเรื่องว่าทำบุญแล้วไปถึงผู้ตายจริง บางคนก็ยังสงสัยไม่มั่นใจ บางคนก็ไม่เชื่อเลยก็มี แต่ที่ทำบุญก็เพราะว่า ทำไปตามกระแสของสังคม ทำไปตามประเพณีนิยม ส่วนความเชื่อที่ว่าบุตรธิดา หรือญาติ จะต้องตอบแทนบุญคุณแก่ผู้ตาย ด้วยการจัดงานศพให้สมเกียรติยศนั้น โดยกลุ่มประชากรศึกษาส่วนใหญ่เชื่อว่า ควรทำตามฐานะหรือสถานภาพทางสังคม จะดีกว่าการทุ่มเททุนทรัพย์อย่างไม่มีข้อจำกัด เพราะนอกจากจะทำให้เสี่ยงต่อการกู้หนี้ยืมสินแล้ว ยังอาจจะไม่ได้บุญแก่ผู้ตายอย่างที่นึกคิดไว้ก็ได้ เนื่องจากจิตใจกังวลอยู่กับวัตถุสิ่งของของทำบุญ มากกว่าการเน้นด้านจิตใจ มีการฟังเทศน์

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การดำเนินชีวิตของชาวพุทธมีเอกลักษณ์โดดเด่นไปจากศาสนาอื่นๆ ก็ที่พิธีกรรมหรือศาสนพิธีทางศาสนานั้นเอง ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อมีบุคคลอันเป็นที่รักได้ถึงแก่ชีวิตไปสู่ปรโลก ด้วยความรักความผูกพันและความห่วงใยต่อบุคคลเหล่านั้น จึงมีการปฏิบัติต่อผู้ล่วงลับไปอย่างเหมาะสม โดยมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นแบบอย่างที่ดี กล่าวคือ เมื่อจะตอบแทนค่าน้ำนมของพระมารดา ถึงกับทรงเสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เทวโลก เพื่อเทศนาโปรดพุทธมารดาที่เสด็จสวรรคต เมื่อพระองค์ทรงมีพระชนม์เพียง ๗ วันเท่านั้น ซึ่งเทศนาที่นำไปเทศน์โปรดนี้ เรียกว่า “พระอภิธรรม” ดังนั้น ในเวลาต่อมา เมื่อญาติหรือบรรพชนอันเป็นที่รักได้ถึงแก่ชีวิตหรือล่วงลับไปจากโลกนี้ ชาวพุทธจึงนิยมนำพระอภิธรรมมาสวดในงานศพโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สวด และถือว่าเป็นเกียรติแก่ผู้ตายเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพระอภิธรรมเป็นธรรมชั้นสูง หากตั้งใจฟังให้ดีแล้ว ย่อมมีอานิสงส์แก่ผู้ตายอย่างหาประมาณมิได้ ฉะนั้น ผู้วิจัย จึงมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในระดับองค์กร

๑) การปฏิบัติสำหรับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เกี่ยวกับงานศพและการสวดพระอภิธรรม ควรให้ความสำคัญในงานศพของ ชาวพุทธและพระสงฆ์ในพื้นที่เขตปกครอง โดยอาจให้ความร่วมมือในการไปร่วมกิจกรรมงานสวดพระอภิธรรม เพื่อเป็นเกียรติแก่เจ้าภาพและผู้ล่วงลับ แต่ควรเน้นการให้บริการแก่ประชาชนที่ไปร่วมงานด้วย เช่น การจัดรักษาความปลอดภัยในงาน การจัดการด้านจราจรไม่ให้ติดขัด เป็นต้น ตลอดจนการอำนวยความสะดวกในเรื่องการรับ-ส่ง พระสงฆ์ ผู้มาสวดพระอภิธรรม หากเจ้าภาพทำเรื่องขอไปเป็นลายลักษณ์อักษร ก็ควรเอื้อธุระ ไม่ควรเพิกเฉย

๒) การปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ เกี่ยวกับงานศพและการสวดพระอภิธรรม ก็ควรมีการแบ่งสรรและชักชวนกันอยู่เสมอ ไม่ให้สวดหรือล้มขณะสวด เพราะนอกจากจะทำให้ผู้ฟังได้รับรสแห่งพระธรรมที่ลึกซึ้งแล้ว ยังจะช่วยให้จิตใจมีสมาธิที่ดีขึ้นและคลายความกังวลลงไปได้ แม้ว่าการสวดส่วนใหญ่จะเป็นภาษาบาลีก็ตาม แต่บางสำนักก็มีภาษาไทยแทรกบางปริเฉท อนึ่ง เมื่อสวดเสร็จแล้ว ก่อนจะอนุโมทนาให้พรแก่เจ้าภาพและผู้ร่วมงาน ควรที่จะอธิบายความหมายของพระอภิธรรมโดยย่อ ประมาณ ๑๐ นาที ว่าผู้ฟังจะได้รับผลดีหรืออานิสงส์อะไรบ้างจากการฟังสวดพระอภิธรรม ทั้งนี้ จะต้องดูความต้องการของเจ้าภาพและเวลาที่เหมาะสมเป็นสำคัญ

๓) การปฏิบัติสำหรับคณะสงฆ์ในระดับจังหวัด เกี่ยวกับงานศพและการสวดพระอภิธรรม ควรมีการปรึกษาหารือกันว่า การสวดพระอภิธรรมควรมีท่วงทำนองช้าเร็วอย่างไร และควรสวดให้มีมาตรฐานเดียวกันทั้งจังหวัด ไม่ใช่ต่างวัด ต่างสำนักก็มีวิธีสวดที่หลากหลาย เพราะจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจคลาดเคลื่อนไปว่า เนื้อหาของพระอภิธรรมไม่เหมือนกันหรืออย่างไร พระสงฆ์จึงต้องสวดไม่เหมือนกัน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการทำบุญให้ทานศีลและภาวนาในงานสวดพระอภิธรรม

๒) ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความกตัญญูกตเวทีต่อบรรพบุรุษในงานสวดพระอภิธรรม

๓) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมในพิธีการสวดพระอภิธรรมงานศพของ
ชาวพุทธไทยแต่ละภาค

๔) ศึกษาทำนองการสวดพระอภิธรรมของพระสงฆ์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
และภาคกลาง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี. มหาจุฬา

เตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ชุด ๔๕ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ปกรณ์วิเสศภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสโส. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. ศาสนพิธี เล่ม ๑, เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๔๑.

_____. ศาสนพิธี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.

เกษม บุญศรี. ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา. (หนังสือชุดภาษาไทยของครู
สภา). กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๘.

นัฐภูมิ หลอมประโคนและคณะ. พระพุทธศาสนา ๓. กรุงเทพมหานคร : จิตวัฒน์,
๒๕๔๑.

บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล. ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีอีสาน. ขอนแก่น : คลัง
นันทารธรรม, ๒๕๔๔.

บุญทัน มูลสุวรรณ และคณะ. พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน เล่ม ๕. กรุงเทพมหานคร :
ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.

ปิ่น มุกกันต์. มงคลชีวิต ภาค ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ประพันธ์ กุณวินิจชัย. เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระครูถิลาธรรมาภรณ์. พระพิธีธรรม การสวดทำนองหลวง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจกาโร). คู่มือปฏิบัติงานศาสนพิธีสังเขป. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. เอกเทศสวดมนต์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๕.

_____. ก้าวไปในบุญ. กรุงเทพมหานคร : มุลินธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมวิสุทธิกวี และคณะทำงานชุดศาสนพิธี. “ศาสนพิธี : เอกสารประกอบการอบรมครูสอนพระพุทธศาสนา หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔”.
ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น,
๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖.

วสิน อินทสระ. หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๕.

_____. สิ่งที่เราควรทำความเข้าใจกันใหม่เพื่อความถูกต้อง. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๔.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. สารานุกรมเกี่ยวกับพระอภิธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สวิง บุญเจิม. ตำรามรดกอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์อีสานออฟเซตการพิมพ์, ๒๕๓๖.

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุตเทว). ปฐมสมโพธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมทรง บุญญฤทธิ์. วิธีทำบุญ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. เพื่อความสุข. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๗.

สุชาดา วราห์พันธ์. พระพุทธศาสนา ๓. กรุงเทพมหานคร : เอ็มพันธ์, ๒๕๓๘.

สุชีพ บุญญาภาพ. ความรู้เรื่องบทสวดมนต์. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. คำถาม – คำตอบปัญหาทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. สังกัปปพิธีกรรม. กรุงเทพมหานคร : พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๒.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ฟ้าสีโก, ๒๕๓๒.

สุทิสสา อ่อนค้อม. สัตว์โลกย่อมไปตามกรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หรรณนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๑.

เสนาะ ผดุงนัทร. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

_____. การทำบุญให้ทาน. กรุงเทพมหานคร : เรือนธรรม, ๒๕๔๔.

อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

อานนท์ อาภาภิรมณ์. สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

(๒) บทความและวารสาร :

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลสังฆปริณายก, “ศรัทธา”, **ธรรมจักร**, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม ๒๕๓๗) : ๑๒.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

แม่ชีดวงพร คำหอมกุล. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในชั้นมปัทฐกถา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

นางกัณห์ทิพย์ ชัยวิสุทธิ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระอภิธรรม : คำสอนของพระพุทธเจ้าที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

(๔) ข้อมูลสารสนเทศ :

มติชน. “การสวดพระอภิธรรม”. <http://www.matichon.co.th/matichon/m.day>

<16/08/2006 >

(๕) บทสัมภาษณ์ :

ก. สัมภาษณ์กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน ๑๒ รูป ได้แก่

พระครูอุดมธรรมภาณี. รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู วัดศรีสระแก้ว

ต.นามะเฟือง อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๑๔ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูศรีเมธากร. รองเจ้าคณะจังหวัดหนองบัวลำภู วัดศรีสระแก้ว ต.นามะเฟือง อ.

เมือง จ.หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๑๔ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูโกศลสมาจาร. รองเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู วัดสามัคคีธรรม ต.หนองหว้า

อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๑ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูสิริคุณาธาร. เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู วัดศรีคุณเมือง ต.ลำภู อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๐ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูวิสุทธิเจติยาพิทักษ์. เจ้าคณะตำบลบ้านขาม วัดธาตุหาญเทาว์ ต.บ้านขาม อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๖ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูวัชรปัญญาภรณ์. เจ้าคณะตำบลโนนขมิ้น เขต ๒ วัดป่าหนองสวรรค์ ต.หนองสวรรค์

อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูมงคลกิจโกศล. เจ้าคณะตำบลห้วยนา วัดศรีสุ่มังคลาราม ต.ห้วยนา

อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูขันติธรรมมานุกุล. เจ้าคณะตำบลลำภู วัดหนองแซง ต.ลำภู อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๑ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูปลัดสุบรรณ สุวณฺโณ. เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองหนองบัวลำภู วัดโพธิ์ชัยสม

สะอาด ต.หนองบัว อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูปลัดคำพูน กุตุตฺตจิตฺโต. อดีตเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดหนองบัวลำภู วัดศรีสระแก้ว

ต.นามะเฟือง อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๒.

พระครูไพศาลกิตติวิมล. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยสมสะอาด วัดโพธิ์ชัยสม สะอาด ต.หนองบัว อ.

เมือง จ.หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๘ เมษายน ๒๕๕๒.

พระอธิการประทวน ปิยธมฺโม. วัดอุทยานธรรมคำไก่อ่แก้วสวรรค์ ต.หนองกั๊กศูนย์ อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๘ เมษายน ๒๕๕๒.

ข. สัมภาษณ์กลุ่มข้าราชการ จำนวน ๑๕ คน ได้แก่

นายมนเทียร บรรลึงสี. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๓๕๐ หมู่ ๖ ต.โนนทัน อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นายจิตติวัฒน์ ทองอาสน์. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๓ ต.โพธิ์ชัย อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นางประกอบ โกสุมา. บ้านเลขที่ ๒๓๖ หมู่ที่ ๕ ต.โนนทัน อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นายอดุลย์ แสงมุกดา. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๑๐๑ หมู่ที่ ๓ ต.โพธิ์ชัย อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นายสุกิตติ ราชโยธี. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๑๒/๒ หมู่ที่ ๓ ต.โพธิ์ชัย อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นายประมวล กองวงศ์. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ที่ ๑ ต.ลำภู อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นายพิศิษฐ์ คาพดุง. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๓๓๔ หมู่ที่ ๒ ต.นามะเฟือง อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นายธนกฤษ ภูชมศรี. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๖๐ หมู่ที่ ๑ ต.นามะเฟือง อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นายไพฑูรย์ จันทร์คำ. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๒๔๓ หมู่ที่ ๑ ต.บ้านขาม อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นางกมลพร ปาจริยานนท์. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๔๐ หมู่ที่ ๑๑ ต. ลำภู อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นางแสงจันทร์ บัวสาย. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๑๒ ต. ลำภู อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๐.

นางจรัส วาปีโส. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๒๑๕ หมู่ที่ ๔ ต. โนนทัน อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๐.

นางคำพัน วงศ์ศรีรักษา. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๑๔๕/๑ หมู่ที่ ๒ ต. ลำภู อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๐.

นางพัชรินทร์ อุณจันทร์. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๑๘๖ หมู่ที่ ๑๒ ต. ลำภู อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๖ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสุคนธ์ ชามนตรี. ข้าราชการ. บ้านเลขที่ ๑๖๐ หมู่ที่ ๒ ต. ลำภู อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๖ เมษายน ๒๕๕๐.

ค. สัมภาษณ์กลุ่มประชาชนทั่วไป จำนวน ๒๐ คน ได้แก่

นางสะอาด จอมศรี. บ้านเลขที่ ๗๐ หมู่ที่ ๑๐ ต. ลำภู อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู สัมภาษณ์.

๒๐ เมษายน ๒๕๕๐.

นางอ่อน พิมพา. บ้านเลขที่ ๘ หมู่ที่ ๑ ต. ลำภู อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๐

เมษายน ๒๕๕๐.

นายเทพนิตี สุพรรณภูวงษ์. บ้านเลขที่ ๕๐ หมู่ที่ ๑ ต. หนองบัว อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๐ เมษายน ๒๕๕๐.

นายมาวิน ถาวโร. บ้านเลขที่ ๓๘ หมู่ที่ ๑ ต. หนองบัว อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู สัมภาษณ์.

๒๑ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวลำควน จันทะสิม. บ้านเลขที่ ๒ หมู่ที่ ๑ ต. โพธิ์ชัย อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๑ เมษายน ๒๕๕๐.

นายแสวง ทุมมา. บ้านเลขที่ ๑๐ หมู่ที่ ๑ ต. โพธิ์ชัย อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๑ เมษายน ๒๕๕๐.

นายประสาร พลาผล. บ้านเลขที่ ๑๑๖ หมู่ที่ ๓ ต.โนนทัน อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นายเต็ม บรรลึงสี. บ้านเลขที่ ๒๘ หมู่ที่ ๓ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นายบัวทอง มุงคุณ. บ้านเลขที่ ๑๐๓ หมู่ที่ ๓ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นางศรีสุดา ไชยวรรณ. บ้านเลขที่ ๘๘/๓ หมู่ที่ ๓ ต.ลำภู อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นายพีระวัฒน์ สำนะนา. บ้านเลขที่ ๒๐๑/๖ หมู่ที่ ๒ ต.หนองบัว อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวสิทธยา พุยดี. บ้านเลขที่ ๙๖ หมู่ที่ ๔ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นายลิขิต ไชยวรรณ. บ้านเลขที่ ๘๘ หมู่ที่ ๓ ต.ลำภู อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นายไทย ปาลา. บ้านเลขที่ ๕๘ หมู่ที่ ๙ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นายบุญลือ พันห่อ. บ้านเลขที่ ๓๖ หมู่ที่ ๑ ต.โพธิ์ชัย อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นายน้อย บุญรอด. บ้านเลขที่ ๗๔ หมู่ที่ ๑ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นายพิเชษฐ ชินนะ. บ้านเลขที่ ๑๒ หมู่ที่ ๙ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๐.

นางอรพิน ชัยสงคราม. บ้านเลขที่ ๑๔๘ หมู่ที่ ๙ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๐.

นายสุกสรรค์ ชินนะ. บ้านเลขที่ ๑๑๔ หมู่ที่ ๙ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๖ เมษายน ๒๕๕๐.

นายดี สมนา. บ้านเลขที่ ๙๔ หมู่ที่ ๖ ต.หนองกัณยศูนย์ อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๖ เมษายน ๒๕๕๐.

ง. สัมภาษณ์กลุ่มเยาวชน นักเรียน นักศึกษา จำนวน ๒๐ คน ได้แก่

นายวิญญู วัฒนวไลกุล, บ้านเลขที่ ๑๕๒ หมู่ที่ ๒ ต.หนองภัยศูนย์ อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๑๘ เมษายน ๒๕๕๐.

นายตุลาการ เพชรสอแสง, บ้านเลขที่ ๑๖๖ หมู่ที่ ๔ ต.หนองภัยศูนย์ อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๑๘ เมษายน ๒๕๕๐.

นายวรวิทย์ สุริยะ, บ้านเลขที่ ๑๘๓ หมู่ที่ ๑ ต.โนนขมิ้น อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๑๘ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวมะลิวัลย์ สุโพธิ์, บ้านเลขที่ ๕๒ หมู่ที่ ๔ ต.หนองภัยศูนย์ อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๑๘ เมษายน ๒๕๕๐.

นายไพฑูรย์ สุวรรณโค, บ้านเลขที่ ๓๐๘ หมู่ที่ ๕ ต.กุดจิก อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๐ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาว แสงอรุณ แสนใจ, บ้านเลขที่ ๗๗ หมู่ที่ ๒ ต.นาคำไฮ อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๐ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวนาตยา เลิศเสนีย์, บ้านเลขที่ ๕๔ หมู่ที่ ๔ ต.หนองภัยศูนย์ อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๐ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวดวงมณี ประนามสา, บ้านเลขที่ ๒๘ หมู่ที่ ๑ ต.โพธิ์ชัย อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๑ เมษายน ๒๕๕๐.

นายนำพล ทับตา, บ้านเลขที่ ๑๘/๔ หมู่ที่ ๗ ต.ลำภู อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๑ เมษายน ๒๕๕๐.

นายอริย์ สืบกงแสง, บ้านเลขที่ ๔๑ หมู่ที่ ๖ ต.หนองหว้า อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวประกาย หวานแท้, บ้านเลขที่ ๑๐๒ หมู่ที่ ๕ ต.กุดจิก อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวบัวทอง ดอนบรรเทา, บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ที่ ๕ ต.หนองหว้า อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๒ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวลลิตดา ทนทาน, บ้านเลขที่ ๒๘๗ หมู่ที่ ๕ ต.นามะเฟือง อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

เด็กหญิงพัชรา พวงดี. บ้านเลขที่ ๓๔ หมู่ที่ ๑ ต.หนองบัว อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

เด็กชาย อธิพงษ์. บ้านเลขที่ ๑๔๘ หมู่ที่ ๕ ต.หนองกั๊กศูนย์ อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๓ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวลลิตา มุงคุณ.บ้านเลขที่ ๑๐๓ หมู่ที่ ๓ ต.หนองกั๊กศูนย์ อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวจันทิพย์ โคตรอ่อน.บ้านเลขที่ ๑๓๕ หมู่ที่ ๓ ต.หนองกั๊กศูนย์ อ.เมือง จ.

หนองบัวลำภู สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวฤดี คำคลี. บ้านเลขที่ ๑๓๖ หมู่ที่ ๓ ต.หนองกั๊กศูนย์ อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๔ เมษายน ๒๕๕๐.

นางสาวชลิตา สียา. บ้านเลขที่ ๗๑ หมู่ที่ ๓ ต.หนองกั๊กศูนย์ อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๐.

นายกฤษฎา พันละไม. บ้านเลขที่ ๑ หมู่ที่ ๑ ต.กุดจิก อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

สัมภาษณ์. ๒๕ เมษายน ๒๕๕๐.

ภาคผนวก ก.

แนวทางการสัมภาษณ์ (Guide Interview)

แนวทางการสัมภาษณ์นี้ เพื่อใช้สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ในพื้นที่ศึกษา คือ ศึกษาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยมีประชากรศึกษาทั้งสิ้น จำนวน ๖๗ รูป/คน ได้แก่ พระสงฆ์ ๑๒ รูป, ข้าราชการ ๑๕ คน, ประชาชน ๒๐ คน และเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ๒๐ คน โดยการสัมภาษณ์รายบุคคลเชิงลึก (Personal Interview)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- ๑.๑ ชื่อ นามสกุล.....
- ๑.๒ เพศ
- ๑.๓ สถานภาพ
- ๑.๔ อาชีพ
- ๑.๕ วุฒิการศึกษา
- ๑.๖ บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์ เรื่อง บุญกิริยาวัตถุ ๓ และ ๑๐ อย่าง

๑. ท่านให้ทานอะไรบ้าง เมื่อไปฟังการสวดอภิธรรม (เช่น ข้าว น้ำ เครื่องดื่ม ผ้าไตร...)

.....

.....

๒. ท่านรักษาศีล ๕ หรือไม่ เมื่อไปงานศพ ข้อที่ผิดบ่ยคือข้อใด (สุรา การพนัน...)

.....

.....

๓. ท่านได้ปฏิบัติเจริญภาวนาไปด้วยหรือไม่ ? และปฏิบัติในเวลาใดของงาน ?

.....

.....

๔. ท่านปฏิบัติตนต่อแขก/ผู้มีเกียรติที่ไปในงานอย่างไร ? (ถามถึงมารยาทในการต้อนรับ)

.....

.....

๕. ท่านช่วยเหลืออะไรกับทางเจ้าภาพบ้าง ?

.....

.....

๖. ท่านทำบุญแล้ว และเคยอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้อื่นหรือไม่ เพราะเหตุใด?

.....

.....

๗. ท่านได้อนุโมทนาหรือยินดีกับบุญที่เจ้าภาพอุทิศแก่ผู้วายชนม์หรือไม่ ?

.....

.....

๘. ท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาหรือไม่ ? ฟังแล้วรู้สึกอย่างไร ?

.....

.....

๙. ท่านได้แนะนำผู้ไปงานสวดอภิธรรมหรือไม่ ? และแนะนำเรื่องใด?

.....

.....

๑๐. ท่านคิดว่าการสวดอภิธรรมกับงานศพเกี่ยวข้องกันอย่างไร? ทำไมต้องมีการสวด
อภิธรรมให้แก่ผู้ตายด้วย ขอทราบเหตุผล ?

.....

.....

ตอนที่ ๓ ในด้านสังคมวิทยาและจิตวิทยา

๑. ท่านเชื่ออย่างไร เรื่องคนเราตายแล้วต้องเกิดใหม่ จึงต้องทำบุญป้องกันเอาไว้ก่อน ?

.....

.....

๒. ท่านเชื่ออย่างไรเกี่ยวกับงานศพที่ต้องมีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดอภิธรรม หากไม่สวด
แล้วจะเป็นอย่างไร ขอฟังวิจารณ์ด้วยเหตุผล ?

.....

.....

๓. หากท่านเป็นเจ้าภาพงานศพญาติผู้ใหญ่คนสำคัญในครอบครัว แต่บางคนเห็นว่าเป็นการ
สิ้นเปลืองเงินทอง ไม่อยากได้จัดสวดพระอภิธรรม ท่านจะอธิบายแก่เขาให้เข้าใจอย่างไร ?

.....

.....
 ๔. งานศพที่มีการสวดอภิธรรมและไม่มีการสวดอภิธรรม แตกต่างกันอย่างไร ?

.....
 ๕. ท่านคิดว่า การฟังสวดอภิธรรมจะได้สิ่งใดตอบแทนที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด ? เพราะเหตุใด?

.....
ตอนที่ ๔ การปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม : ความกตัญญูกตเวทิตาคุณ

๑. ท่านคิดว่า การสวดอภิธรรมสามารถที่จะช่วยเหลือญาติผู้ใหญ่/ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว
 ได้หรือไม่ ? เพราะเหตุใด?

.....
 ๒. หากท่านเป็นเจ้าภาพงานศพ ท่านจะมีวิธีการแสดงความกตัญญูกตเวทิตาต่อบิดา/มารดา/ญาติ
 ผู้ใหญ่ที่จากโลกนี้ไปแล้วได้อย่างไร? เพราะเหตุใด ?

.....
 ๓. ท่านคิดว่าการสวดอภิธรรมสำคัญมากหรือน้อยเพียงใด ? ในงานศพแต่ละงาน

พระครูอุดมพัฒนคุณ (เพ็ญ สุเมโธ)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศูนย์บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
 สถานที่สัมภาษณ์.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....น.

ภาคผนวก ข.

ภาพตัวอย่างการสวดพระอภิธรรมในจังหวัดหนองบัวลำภู

ภาพที่ ๑

พุทธศาสนิกชนร่วมกันถวายจตุปัจจัยไทยธรรมในงานสวดพระอภิธรรม

ภาพที่ ๒

พุทธศาสนิกชนร่วมกันถวายภัตตาหารเช้าหลังจากฉาปนกิจศพแล้ว

ภาพที่ ๓

พิธีทางศาสนาและพระสงฆ์กำลังเตรียมสถานที่สวดพระอภิธรรม

ภาพที่ ๔

พระสงฆ์จำนวน ๔ รูปกำลังเตรียมสวดพระอภิธรรม

ภาพที่ ๕

พระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป กำลังสวดพระอภิธรรมในงานศพ

ภาพที่ ๖

พิธีกรทางศาสนาเตรียมสถานที่หลังสวดพระอภิธรรมเสร็จ เพื่อจะได้ถวายวัตถุธทาน

ภาพที่ ๗

เจ้าภาพกำลังจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยในงานสวดพระอภิธรรมสวด
เจ้าคุณ พระราชวรนายก (ศรี สมาจาโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดหนองบัวลำภู (มหานิกาย)

ภาพที่ ๘

ญาติๆ และเพื่อนบ้านช่วยเหลือกันในการให้บริการ เช่น ล้างถ้วยชาม จาน และแก้วนํ้า

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระครูอุดมพัฒนคุณ (พระเพ็ญ สุเมโธ / มุงคุณ)
เกิด	: วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖
สถานที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๑๐๓ หมู่ ๓ บ้านคอนยานาง ตำบลหนองกัยสุนย์ อำเภอมือง จังหวัดหนองบัวภู ๓๕๐๐๐
ภูมิลำเนาปัจจุบัน	: วัดอุดมพัฒนาราม ตำบลหนองกัยสุนย์ อำเภอมือง จังหวัดหนองบัวภู ๓๕๐๐๐
อุปสมบท	: วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
การศึกษา	: น.ธ.เอก, ประโยค ๑ - ๒, พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาครุศาสตร์ เอกสังคมศึกษา รุ่นที่ ๔๘ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
เข้าศึกษา	: ๑๘ มิถุนายน ๒๕๔๖
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดอุดมพัฒนาราม ตำบลหนองกัยสุนย์ อำเภอมือง จังหวัดหนองบัวภู ๓๕๐๐๐
หน้าที่การงาน	: พ.ศ.๒๕๒๒ - ๒๕๔๘ ครูสอนพระปริยัติธรรม ที่สำนักเรียนวัดอุดมพัฒนาราม จังหวัดหนองบัวภู - พ.ศ.๒๕๒๒ - ๒๕๔๘ เป็นประธานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลหนองกัยสุนย์ (อปต.) - พ.ศ.๒๕๔๘ เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดหนองบัวภู แห่งที่ ๒ วัดอุดมพัฒนาราม - พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นกรรมการสภาที่ปรึกษาการราชทัณฑ์ ประจำจังหวัดหนองบัวภู - เป็นวิทยากรอบรมธรรม ผู้ต้องขังในเรือนจำ จังหวัดหนองบัวภู - พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นเจ้าอาวาสวัดอุดมพัฒนาราม ตำบลหนองกัยสุนย์ อำเภอมือง จังหวัดหนองบัวภู - พ.ศ. ๒๕๒๓ เป็นเจ้าคณะตำบลหนองกัยสุนย์ อำเภอมือง จังหวัดหนองบัวภู